

OHK - Geografija

III

B 21

GEOGR. OBZORNIK

/1990 2

91

49199000125,3/4

UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

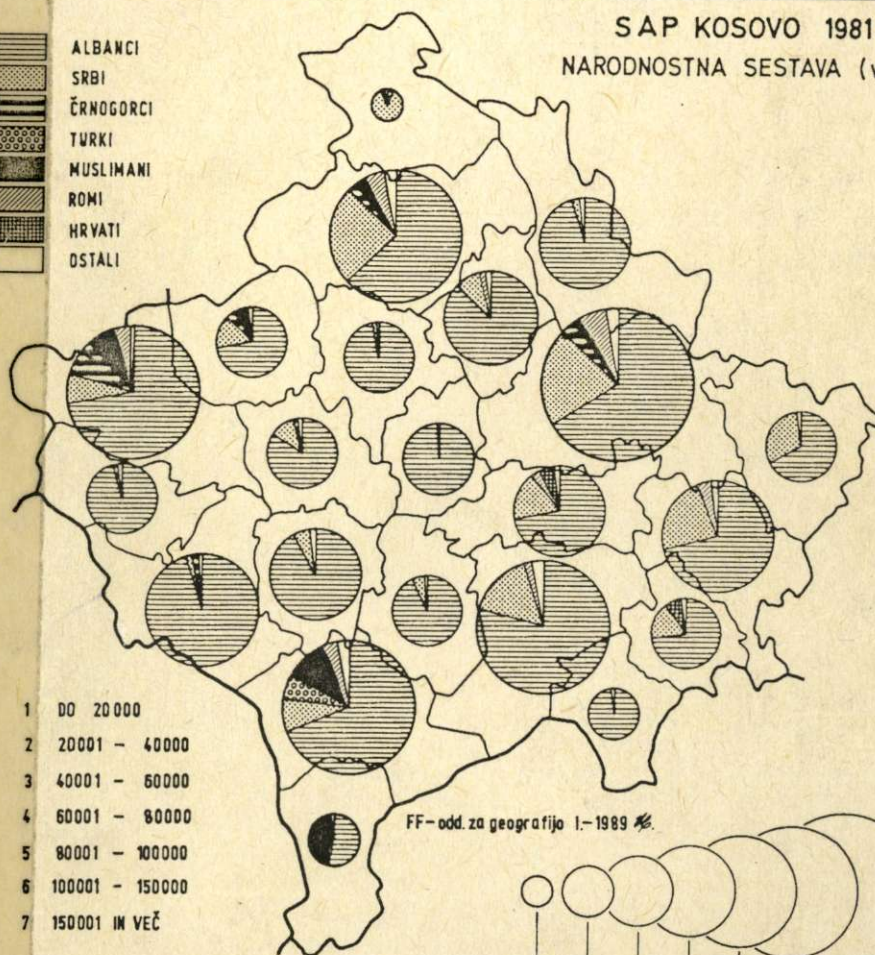
CODISS 8

RAFSKI ORNIK

Letnik XXXVII

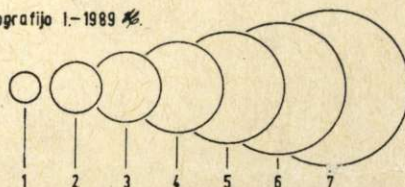

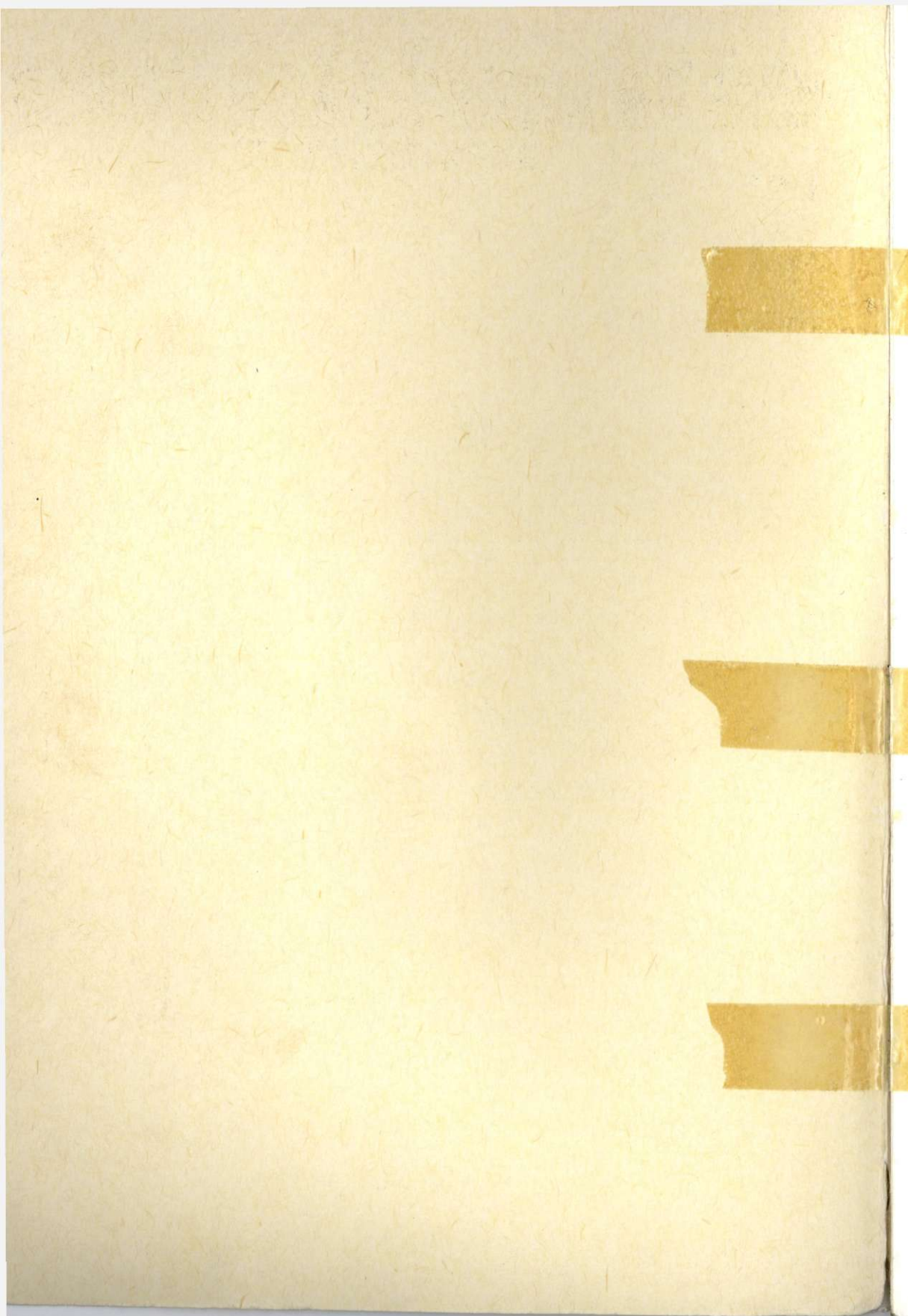
SAP KOSOVO 1981
NARODNOSTNA SESTAVA (v %)

- 1 DO 20 000
- 2 20 001 - 40 000
- 3 40 001 - 60 000
- 4 60 001 - 80 000
- 5 80 001 - 100 000
- 6 100 001 - 150 000
- 7 150 001 IN VEČ

FF - odd. za geografijo 1.-1989

GEOGRAFSKI OBZORNIK

Črna Sifrer: Probi
Božena Lipej: Morda
Javko Brinovec: Po

Ljubljana

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
500 FIFTH AVENUE
NEW YORK, N. Y.

KAZALO

Drago Perko: O geografskem obzorniku	3
✓ Mirko Pak: Kosovo	4
✓ Drago Perko: Slovenske občine - gibanje števila prebivalcev	33
✓ Drago Kladnik: Osnovne agrarnogeografske poteze Nepala	36
✓ Tatjana Šifrer: O suši in lakoti v Etiopiji	44
✓ Tatjana Šifrer: Problemi varstva okolja v Sovjetski zvezi	46
Božena Lipej: Morda še niste vedeli vsega o geodeziji - splošno o geodetski službi	48
✓ Slavko Brinovec: Posredne oblike dela pri pouku geografije	51
✓ Barica Maretič Požarnik: Pouk geografije in razvijanje ekosistemskega mišljenja	54
Drago Perko: Republiško srečanje mladih raziskovalcev 1990	56
Bibijana Mihevc: Nova pridobitev Zemljepisnega muzeja Slovenije	60
Marija Košak: Ob šestdesetletnici profesorja Ludvika Olasa	60
Milan Natek: Prof. Franjo Karažinec - dobitnik Žagarjeve nagrade za leto 1990	61
Janja Turk: Geografske periodične publikacije IV - Srbija	62
Milan Orožen Adamič: Ujma	65
Karel Natek: 5. znanstveno posvetovanje geomorfologov Jugoslavije v Krškem	65
Karel Natek: Odprava Ljubljanskega geografskega društva v Prokletije	66
Slavko Brinovec: Razpis 7. jugoslovanskega zborovanja o šolski geografiji	67
Uroš Horvat: Obvestilo o mednarodnem geografskem seminarju na Pedagoški fakulteti Maribor	68

GEOGRAFSKI OBZORNIK

YU ISSN 0016-7274

časopis za geografsko vzgojo in izobraževanje

Leto 1990, letnik 37, številka 3 in 4.

Izhaja štirikrat letno.

Izdaja Zveza geografskih društev Slovenije,
Komisija za geografsko vzgojo in izobraževanje,
Ljubljana, Aškerčeva 12.

Izdajateljski svet: dr. Borut Belec, mag. Slavko Brinovec,
dr. Matjaž Jeršič, dr. Jurij Kunaver, dr. Drago Meze, dr. Vladimir
Klemenčič, dr. Mirko Pak, Franc Pisanec, dr. Darko Radinja,
Stane Vizjak, dr. Igor Vrišer, Jože Žumer.

Uredniški odbor: *dr. Božo Kert, mag. Marija Košak, dr. Franc Lovrenčak, Cita Marjetič,*
mag. Metka Špes, Maja Umek.

Odgovorni urednik: *mag. Slavko Brinovec.*

Urednila: *mag. Milan Orožen Adamič, mag. Drago Perko.*

Upravnik: *mag. Drago Perko.*

Namizno založništvo: *Milojka Žalik Huzjan.*

Tisk: *Povše.*

Cena: *60 dinarjev*

Naklada: 1000 izvodov.

GO izhaja s finančno pomočjo Izobraževalne skupnosti Slovenije.

Za vsebino in jezik prispevkov odgovarjajo avtorji.

Žiro račun: 50100-678-44109

Geografski obzornik je bil v celoti urejen in pripravljen za tisk z namiznim založništvom na računalniku
ATARI ST, s programom STEVE *Primoža Jakopina*

Naslovna stran:

Narodnostna sestava na Kosovu (iz članka M. Paka: Kosovo)

Po mnenju Republiškega komiteja za informacije spada glasilo med izdelke iz 7. točke prvega odstavka 38.
člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu za katere se ne plačuje temeljni davek od
prometa proizvodov.

O GEOGRAFSKEM OBZORNIKU

Drago Perko

Dragi bralci, pred vami sta zadnji dve številki sedemintridesetega letnika Geografskega obzornika. Za dvojno številko se je uredniški odbor odločil zato, da bi bile do zborovanja slovenskih geografov v Portorožu na razpolago že vse številke letošnjega letnika.

Geografski obzornik že dve leti izhaja v novi grafični podobi, ki jo je velika večina geografov pohvalila. Posamezne številke redno izhajajo. Število sodelavcev se je precej povečalo, še bolj pa je naraslo število prispevkov, tako da vseh sploh ne moremo objaviti, ali pa morajo počakati na naslednje številke. Strokovne prispevke tudi honoriramo, kar je pri geografskih revijah redkost. Zavedamo pa se, da so honorarji zelo nizki.

Še vedno pa je precej stvari, ki jih moramo popraviti. Trudili se bomo, da bo vsebina v prihodnjih številkah še bolj pestra in zanimiva. Najbolj pa se bomo morali potruditi, da bomo odpravili čim več tiskarskih in podobnih napak, ki se zdaj prepogosto pojavljajo in so posledica prekratkih rokov za izdelavo ene številke. Ostale geografske revije imajo na razpolago teoretično eno leto, praktično pa vsaj pol leta ali več, za Geografski obzornik pa je od oddaje člankov do razpošiljanja revije na razpolago praktično le mesec dni.

Veliko časa nam vzame tudi prirejanje člankov zahtevam Geografskega obzornika, ki se jih nekateri avtorji ne držijo. Zato izrabljamo to priložnost, da interna navodila za pripravo člankov, ki smo jih že lani poslali na vse geografske inštitucije, na vsa geografska društva in tistim posameznikom, ki bolj pogosto objavljajo v geografskih revijah, objavimo z nekaterimi novostmi tudi javno v naši reviji.

Geografski obzornik bo še naprej izhajal štirikrat letno:

- prva številka najkasneje do konca februarja,
- druga številka najkasneje do konca maja,
- tretja številka najkasneje do konca septembra in
- četrta številka najkasneje do konca decembra.

Če se bo dovolj zgodaj nabralo dovolj materiala, bo lahko posamezna številka izšla tudi prej. Ob izredno veliki količini prispevkov ali ob posebnih pri-

ložnostih bomo lahko izdali tudi dvojno številko.

Avtorji naj oddajo svoje prispevke najkasneje:

- za prvo številko do konca decembra,
- za drugo številko do konca marca,
- za tretjo številko do konca julija in
- za četrto številko do konca oktobra.

V geografskem obzorniku imamo trenutno devet rubrik:

- Metodika in didaktika,
- Pedagoška praksa,
- Obča geografija,
- Regionalna geografija,
- Raziskovalno delo mladih,
- Jubileji,
- Prireditve,
- Nove publikacije in
- Društvene novice.

Doslej smo naslove rubrik v največjih črkah tiskali pred posameznimi članki, da pa bi prihranili več prostora, tega ne bomo več delali.

Za prvih pet rubrik prispevki ne smejo presegati osmih strani besedila. Stran besedila naj obsega 30 vrstic s 60 znaki. Zaželjene so grafične priloge, vendar se z obsegom le-teh ustrezno zmanjša obseg besedila. Vse grafične priloge (karte, grafi, kartogrami, ...) označite s slika 1, slika 2 itd., vse tabele in podobne prikaze pa s preglednica 1, preglednica 2 itd. Vsak članek mora imeti kratek uvod (največ do pet vrstic), ki naj prikaže bistveno vsebino prispevka. Članek naj ima glavni naslov in po potrebi še podnaslove. Nadaljnje deljenje in drobljenje članka ni zaželeno. Naslove in morebitne podnaslove pišite z velikimi tiskanimi črkami. Na koncu dodajte literaturo po vrstnem redu navajanja avtorjev med besedilom. Med besedilom navedite v oklepaju le zaporedno številko avtorja iz seznama literature in po potrebi še stran. Npr. (2, 123) pomeni sklicivanje na avtorja pod zaporedno številko 2 iz seznama literature in na stran 123 avtorjevega dela pod to številko. Na osnovi Pravil Slovenskega pravopisa iz leta 1990 pogledimo dva primera:

1. Melik, A. 1946: *Prirodno-gospodarska sestava Slovenije*. Geografski vestnik 18. Ljubljana, str.

2. Blejčec, M. 1976: Statistične metode za ekonomiste. Ljubljana.

Avtor mora napisati tudi slovenski in angleški sinopsis, ki naj bosta po vsebini in dolžini podobna uvodu.

Zgradba prispevka je shematično torej taka:

- naslov (velike tiskane črke),
- ime in priimek avtorja (male tiskane črke),
- uvod ali takomenovani "flash" (male črke), ki je tiskan z močnejšimi črkami,
- glavno besedilo (male črke) z morebitnimi podnaslovi (velike črke), slikami in preglednicami,
- seznam literature,
- slovenski sinopsis,
- angleški sinopsis.

Za naslednje tri rubrike naj bodo prispevki izraženi kratki in jedrnat.

Zadnja rubrika je namenjena Zvezi geografskih društev Slovenije in vsem posameznim društvom, ki imajo s tem možnost predstaviti svoje delovanje (predavanja, ekskurzije, ostalo delovanje) najširšemu krogu geografov. Vse vabimo, da čimbolj izkoristijo dano možnost.

Če se nam bodo oglašali bralci s svojimi pismi, ki bodo sprožila pomembna vprašanja o naši reviji ali

geografiji, bomo uvedli tudi rubriko Pisma bralcev.

Geografski obzornik prispevke za prvih pet rubrik honorira. Honorar je 1500 din za avtorsko polo (30 000 znakov) ali 90 din za tipkano stran (1800 znakov) ali 160 din za tiskano stran (3200 znakov). Avtorji, ki bodo svoje prispevke oddali v računalniškem zapisu na disketi in natisnjeno na tiskalniku z uporabo širokega razmaka, bodo prejeli 10 % višje honorarje. Vsi navedeni dinarski zneski veljajo ob razmerju 1 DEM = 7 DIN.

Geografski obzornik objavlja reklame. Vsak, ki bo priskrbel reklamo, bo prejel 20 % od cene reklame.

Prispevke oddajajte ali pošiljajte upravniku Geografskega obzornika na Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Novi trg 5, Ljubljana. Prispevke lahko dostavljate tudi drugim članom uredniškega odbora, vendar vsaj teden dni pred zgoraj navedenim rokom, da bo upravnik še pravočasno dobil tudi te prispevke.

Upamo, da se bodo vsi avtorji držali teh navodil in tako uredniškemu odboru, ki mu priprava revije vzame precej prostega časa, čim bolj olajšali in predvsem skrajšali delo in s tem omogočili redno in pravočasno izhajanje revije.

UDK 914.971.15

UDK 914.971.15

KOSOVO

Mirko Pak

Burna dogajanja na Kosovu v zadnjih letih so vzpodbudila tudi geografe k večjemu zanimanju za geografsko in na to neposredno vezano sorodno problematiko o tej jugoslovanski pokrajini. Med drugim je bilo Kosovo tudi predmet vsebine na Ilešičevih dnevih leta 1989, vendar to gradivo žal ni bilo objavljeno. Septembra 1989 je bil na Kosovu tudi kongres jugoslovanskih geografov in z zanimanjem pričakujemo zbornik referatov s tega sicer nekoliko slabše zasedenega, zato pa nič manj zanimivega in predvsem burnega srečanja jugoslovanskih geografov.

Zato ni nenavadno, da smo se v seminarju iz Regionalne geografije Jugoslavije v IV. letniku lotili priprave vsaj skromnega regionalnogeografskega prikaza Kosova. Ob skromni in predvsem že večinoma rahlo zastareli literaturi se nismo mogli posluževati vedno pogostejše le v albanskem jeziku objav-

ljenih geografskih del. Sila skopi so tudi novejši podatki, direktno pa praktično ni bilo mogoče dobiti novejših informacij.

Objavljeno delo je le bolj ali manj kompleksna sinteza obsežnejših in kartografsko kar bogato prikazanih programskih sklopov. V ospredje stopa

problematika, ki je danes v središču širšega zanimanja in tisto, za katero je bilo na voljo več relevantnih informacij. Glede na skopo odmerjen prostor in na raven prikaza nismo bili v stanju predstaviti podrobnejšo regionalno analizo tako zanimivega, heterogenega in razvojno ekstremnega območja kot je Kosovo. Naslonili smo se lahko v glavnem le na teritorialne enote občine, ki so se medtem že tudi nekoliko spremenile.

Celotno delo študentov dveh letnikov geografije, ki so navedeni na naslednji strani, sta vodili as. Maja Umek in mlada raziskovalka Andreja Slavec, za objavo je gradivo izbral, uredil in tekst deloma tudi napisal podpisani vodja seminarja iz Regionalne geografije Jugoslavije, karte pa je po predlogi izrisal Ciril Vojvoda.

Kosovo, ki zavzema jugozahodni del SR Srbije, meri 10.887 km² in obsega 4,2 % površine Jugoslavije in 12,3 % SR Srbije. Leta 1981 je imelo 1.584.440 ali 7,1 % prebivalcev Jugoslavije in 17,0 % prebivalstva SR Srbije, s 145,5 preb. pa je bilo tudi daleč najgostejše poseljeno v Jugoslaviji. Ob dejstvu, da Kosovo ustvarja le 2,2 % družbenega proizvoda Jugoslavije (1988), se ob perečem ekonomskem stanju postavlja v ospredje njegova kompleksna družbeno-ekonomska prostorska problematika. Vsaj del tega naj bi v obliki problemsko usmerjenega regionalnogeografskega prikaza predstavil ta prispevek. Skopi statistični podatki in predvsem pomanjkanje najnovejše tovrstne literature, ter na drugi strani močno omejen prostor, so narekovali stopnjo poglobljenosti obravnave.

Zbiranje gradiva, njegovo analizo, delne sinteze in osnovne kartografske prikaze so opravili pod strokovnim vodstvom prof. dr. Mirka Paka in as. Maje Umek naslednji slušatelj IV. letnika geografije na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani v zimskem semestru študijskega leta 1988/89: Burnik Ana, Gnezda Maja, Holc Melita, Jurič Igor, Lenič Jože, Likar Jure, Ostanek Polona, Pobegajlo Fedja, Resnik Tatjana, Sovinc Klara, Šebenik Igor, Šimec Roman, Tomažič Mojca, Kač Liljana, Kaplja Vanda, Peperko Dunja, Podboršek Mateja, Šifrar Ana.

Gradivo so dopolnili in poglobili pod strokovnim vodstvom prof. Mirka Paka, as. Maje Umek in mlade raziskovalke Andreje Slavec naslednji slušatelj IV. letnika v zimskem semestru študijskega leta

1989/90: Kosi Miha, Petrevčič Matej, Fajs Ivan, Šmit Darinka, Gartner Nadja, Boštele Mojca, Lipovšek Nataša, Drnovšek Stanka, Felicijan Zdenka, Brečko Valentina, Pavšek Miha, Jukič Rada, Blaževič Metka, Vrščaj Marjeta, Štefanič Nataša, Plut Pavla, Rakovič Boris, Gulič Liba, Zupan Slavka, Hribovšek Jana, Benčič Tanja, Demšar Polona, Tul Doris, Požek Karmen, Drozg Tomaž, Potočnik Vekoslav, Hajdinjak Boris, Toth Kornelija, Turk Irena.

Geografsko gledano ima Kosovo ugoden prometni položaj, ki se je valoriziral že v preteklosti v času karavanskih poti, kot prehodno območje iz velikih bolj razvitih makroregionalnih enot na jugu in jugovzhodu proti severu in severozahodu. Tudi moderne poti so to regijo zlasti z železnico in cesto vključile v takoimenovano Ibarsko magistralo ter v najnovejšem razdobju, ko je bil preko Rožaja in proti jugu skozi Kočansko sotesko in proti Skopju speljan celinski krak ali nadaljevanje Jadranske magistrale. Tod poteka tudi daleč največ prometa med pokrajino in drugimi območji Jugoslavije. Ostale prometne povezave močno zaostajajo: preko prelaza Čakor (1849 m) proti zahodu, preko Malega Kosova in prelaza Merdare (645 m) proti Nišu, proti Leskovcu, ob Binački Moravi proti jugovzhodu ter domala neprometen prehod ob Belem Drimu v Albanijo.

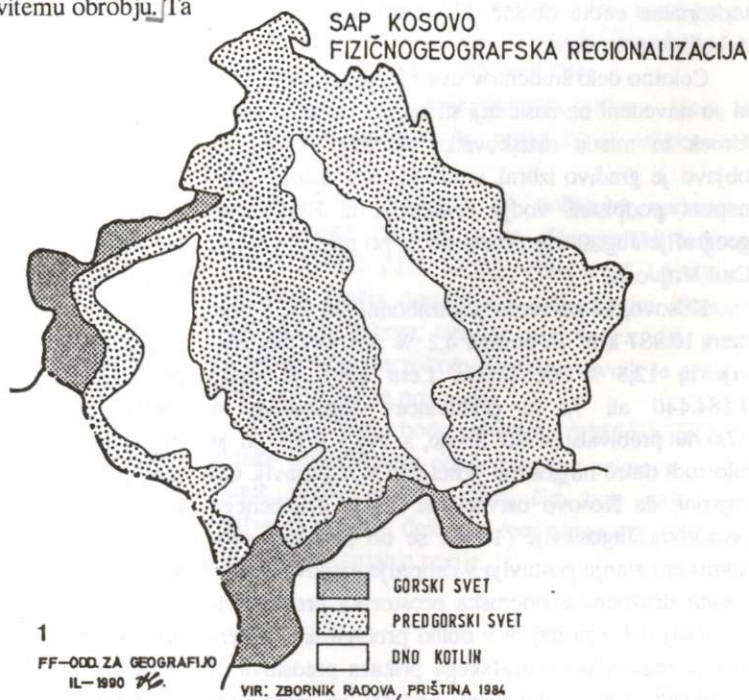
Gospodarska zaostalost pokrajine in še posebej njenih obrobnih območij ter s tem povezane neustrezne prometnice in prometne zveze so med osnovnimi razlogi njene dokajšnje prometne obrobnosti in nerazvitosti. Ker so tudi sosednja obmejna območja Kosova gospodarsko slabo razvita, je ta prometna izoliranost toliko večja.

Kosovo je največja tektonska depresija južnega dela Jugoslavije, ki je dobro reliefno ločena od širšega sosednjega gorskega območja. Visoko severozahodno obrobje tvorijo Prokletije, Žljeb in Mokra gora, na jugovzhodu in jugu Šar-planina in Skopska Črna gora, na vzhodu pa nižje sredogorje, ki z izjemo Binačke Morave predstavlja tudi razvodje med Južno Moravo in Ibrom. Leži na meji treh geološko-tektonskih enot: dinarske, helenske in rodopske. Obrobna hribovja so zato geološko pestra; obrobje Metohije je pretežno iz apnenca z manjšimi predeli iz paleozojskih škrljavcev in serpentina. Obrobje Kosovske kotline je iz apnencev, kristalastih škri-

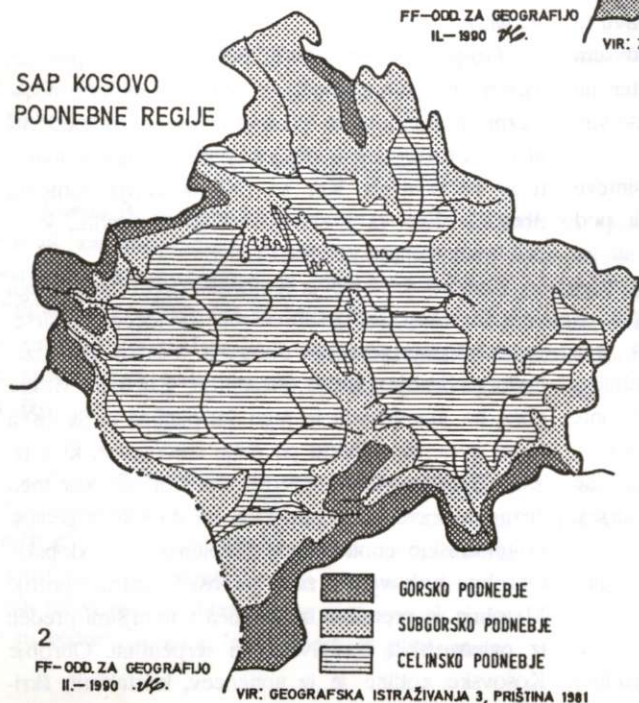
ljavcev in eruptivov.]

[Obe kotlini sta bili zapolnjeni s terciarnimi jezerskimi usedlinami, ki so jih reke močno razrezale. Široke aluvialne ravnine ob Belem Drimu, Sitnici, Binački Moravi in ob njihovih pritokih ter nizke terase v jezerskih usedlinah, deloma prekrte s prodnimi in peščenimi kvartarnimi rečnimi nanosi, predstavljajo precejšen kontrast hribovitemu obrobju.] Ta

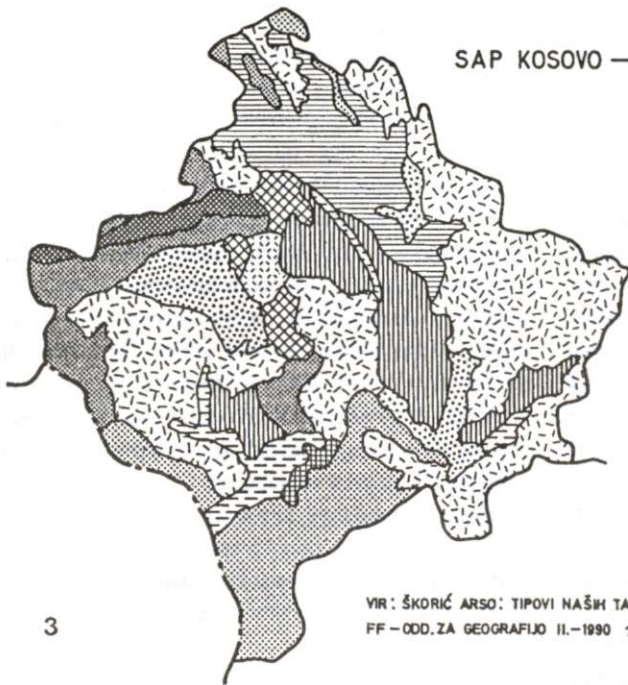
razlika je še poglobljena pri vegetaciji. Obrobje obeh kotlin pokrivajo hrastove šikare, deloma slabi gozdovi. Poleg hrasta najdemo ponekod kostanj. Obrečne ravnine in terase pa so prekrte s travo ali pa so obdelane. V dnu kotline najdemo stepsko vegetacijo, botanično redkost pa predstavlja rezervat "božura" na Magnezit polju. (Karta 1,2,3).

SAP KOSOVO
PODNEBNE REGIJE

SAP KOSOVO — PEDOLOŠKA KARTA

- ČRNICE IN LITOSOLI NA APNENCU IN DOLOMITU
- RJAVA TLA NA APNENCU
- RANKERJI IN KISLA RJAVA TLA
- SMOLNICE
- EVTRIČNO RJAVA TLA
- KISLA RJAVA, LESIVIRANA IN RJAVA TLA NA APNENCU IN DOLOMITU
- EVTRIČNO RJAVA IN LESIVIRANA TLA
- LESIVIRANA TLA
- EVGLEJENA IN FLUVIALNA TLA
- PSEVDOGLEJI
- PSEVDOGLEJ IN LESIVIRANA PSEVDOGLEJNA TLA

VIR: ŠKORIĆ ARSO: TIPOVI NAŠIH TALA, ZAGREB 1977
FF - ODD. ZA GEOGRAFIJO II. - 1990

3

Naravni dejavniki regionalnega razvoja

KOSOVO - KOSOVES

Kotlinsko podolje v dinarski smeri sestavljajo manjše pokrajinske ali mikroregionalne enote: Velikokosovska kotlina, gorsko-predgorski območji kopaoniško-ibarsko in siriniško-šarsko, Malokosovska kotlina in Drenica (Dreniška planota).

Velikokosovska kotlina je 84 km dolga in 7-15 km široka ter 500-580 m visoka kotlina, ki je nagnjena od juga proti severu. Najširši del med Golešom in Janjevim (19 km) se imenuje "Široko polje". Velikokosovska kotlina spada med naše najbolj prostrane (dno 950 km²) in najvišje kotline. Nastala je v oligomiocenu z ugrezanjem dna in dviganjem obrobja, pri čemer je za najmlajše premikanje vezana paleovulkanska aktivnost z erupcijami andezita in dacita. V neogenu je bila kotlina zalita z jezerom, ki se je dolgo obdržalo, o čemer pričajo debeli sloji jezerskih sedimentov ter lignita. Pliocenski jezerski sedimenti so debelejši od 200 m, najdemo jih tudi do 700 m visoko, debelina premogovnega sloja pa sega čez 100 m. Jezerska faza je trajala do srednjega kvartarja, ko se je na kotlinskem dnu oblikovalo rečno omrežje. Sladkovodni pliocenski jezerski

sedimenti, pesek, grušč in glina, so značilni za ves ravninski del Kosova. Še mlajše je površje rečnih dolin, ki je vezano na najnižji del jezerske ravnine, na osredje vzdolž glavne osi Kosova. To so najmlajši diluvialno-aluvialni nanosi Sitnice, Nerodimke in njenih pritokov. Starejšega porekla je obrobje kotline. Prevladujejo skrilavci, fliš, apnenec in serpentinit, pa tudi eruptivne in paleovulkanske kamnine. Zato je Kosovo bogato z rudami, zlasti njeno obrobje. Kotlinsko dno je bogato z lignitom, medtem ko so na obrobju nekovinski in kovinski minerali: magnetit, nikelj, cink, v manjših količinah pa še: železova ruda, mangan in pirit. Zlasti masiv Goleša skriva v sebi velike količine niklja in magnezita. Slednjega je največ v bližini vasi Magure, spremljajo pa ga opal, kalcedon in limonit.

Kopaoniško-ibarska mikroregija obsega pretežno srednji del porečja Ibra z južnimi deli Kopaonika. Vzhodno od Ibra se širi Kopaonik in na zahodu Suva planina ter Rogozna, na jugu pa predel ibarskega Kolašina. V celotnem območju je le ponekod ob Ibru nekoliko širša dolina z aluvialno ravnico in z ostanki mehkejših neogenih jezerskih usedlin, ki so osnova poselitvi in kmetijstvu. Eno najbolj rudonosnih območij v Evropi premore zlasti rude cinka, srebra, zlata, pirita, antimona, mineralnega azbesta,

kvarca in kaolina.

Siriniško-kočanska mikroregija pod Šar-planino je sestavljena iz Siriniške kotline in Kočanskega predgorja Šare. Pobočja so zgrajena iz kristalastih škriljavcev, ki so v višjih predelih prekriti z apnenecem in eruptivnimi kamninami. Samo dno Siriniške kotline in doline Lepenca je pokrito z diluvialnimi prodi in finejšimi aluvialnimi nanosi. Rudno bogastvo je posledica geološke zgradbe. Kamine so večinoma iz srpentinita. Izkorišča se tudi lapor. **Malo-kosovska kotlina** je prav tako tektonska udorina, dolga 13 km, široka 12 km, v višini 640 m. Dno je na debelo zapolnjeno s prodom in finejšimi rečnimi nanosi, kar skupaj z višino in zaprtostjo onemogoča intenzivno kmetijstvo. **Drenica** med Velikokosovsko kotlino in Metohijo obsega razgibano, do 1000 m visoko planoto, ki jo je razrezala reka Drenica. Zgrajena je iz škrilavcev in serpentinov, apnenca in terciarnih nanosov.

V reliefu Kosova izstopajo še: Kačaniška soteska na jugu med Šaro in Skopsko Črno goro ter prelazi Prevalac med Siriniško in Prizrensko kotlino, Dulje in Goleš na vzhodu, Prepolac, Merdare, Biba in Labljane.

Glavna reka Kosova je Sitnica, ki je dolga 94 km. V ravninskem delu je njen padec le okrog 53 m, zato močno meandrirala. Nekoliko severno od Titove Mitrovice se izliva v Ibar, ki vstopa v kotlino v naj-severnejšem delu Velikega Kosova. Koleno Ibra se razlaga s piraterijo, ko je spodnji Ibar prebil razvodje pri Drenu in ujel tako srednji tok nekdanjega pritoka kosovskega jezera. V dolini srednjega Ibra so višje terase nagnjene proti Kosovu, inverzno napram današnjemu odtekanju Ibra in njegovim terasam, nastalim po kaptaciji spodnjega Ibra.

Kosovo trpi v poletju pomanjkanje vode za naselja, industrijo in gospodinjstva. Zato je bilo veliko sredstev vloženih v izgradnjo hidro-melioracijskega sistema Ibar-Lepenac, ki se gradi od leta 1973. Sistem Ibar, ki naj bi napajal 30.000 ha zemlje v severnem delu Kosovske ravnine, Dreniški kotlini in Ibarski dolini in sistem Lepenac, ki naj bi namakal 43.200 ha na južnem delu Kosovske kotline, v nerodimskem in v Vitinskem polju, še nista gotova.

Na Kosovu izstopajo tri hidrološke zanimivosti:

- 1) bifurkacija (razcepitev) reke Nerodimke in s tem v zvezi
- 2) izjemen pojav prehajanja morskega razvodja

preko kotlinskega dna. V območju morskega razvodja je kotlinsko dno - vlažno in močvirno;

- 3) tretjo zanimivost predstavlja "Hidrografski vozeli" Jugoslavije, ki ga predstavlja Drmanska glava na Crnoljevi planini, od koder vode odteka v Črno, Jadransko in Egejsko morje.

Kosovo ima zmerno celinsko podnebje s padavinami preko vsega leta. Gorski obod Šare in Kopaonika ima subalpsko podnebje, medtem ko so v Velikem Kosovu izražena svojstva stepsko-celinskega podnebja. Obod kotline je nekoliko vlažnejši, vendar pa v višjih legah relativno suh (okrog 750 mm padavin). Priština ima 576 mm padavin. Pogoste poletne suše kažejo na semiaridnost podnebja, kar potrjuje tudi stepska vegetacija.

Pedološka sestava Kosova je raznovrstna - po obrobju kotline so razvite smonice, okoli Prištine najdemo parapodzolne gajnjače, okoli rek aluvialna, livadna in močvirna tla. Prav tako so zastopani rankeji in rendzine.

METOHIIJA - DUKAGJIN

Metohija je največja kotlina v Jugoslaviji v višini 350-450 m in je torej nižja od Kosova, vendar bolj prostrana. Meri 4.684 km² in je širša od Kosovske.

V prostrani Metohijski kotlini izstopajo sekundarne kotline: Pečkodjakoviška, Prizrenska in Miruška kotlina, na jugu Opoljsko polje ter nekatere manjše in manj izrazite enote. Osnovne značilnosti reliefa so prelomi na obrobju, vzdolž katerih se je kotlina pogrezala že v času savske faze alpske orogeneze in kasneje zapolnila z vodo. Od tod debeli nanosi jezerskih usedlin, ki so jih kasneje razrezale številne reke in ustvarile valovito površje z obsežnimi aluvialnimi, deloma dokaj vlažnimi s travo poraslimi ravninami. Južno in še posebej vzhodno obrobje je zapolnjeno s prodnimi vršaji z visokega in strmega obrobja. Z dna kotline se vzdiguje tudi nekaj višjih vzpetin: Grmljanska čuka, Radonjića glavica, Balaboč.

Ob umiku jezera je vzdolž prelomov in najnižjega dela dna kotline pritekel Beli Drim, ki odvaja vse vode v kotlini. V Grmljanski čuki se kaže višina nekdanjega kotlinskega dna in tok reke v višini 700 m. Evolucija Belega Drima je zanimiva zaradi dvojnega "nenormalnega" vsekavanja, kar kažejo izviri na manjši nadmorski višini (580 m) od najvišjega dela njene nizvodne epigenetske soteske v Grmljanski

čuki (701 m). Izvir Belega Drima je v bistvu površinsko nadaljevanje podzemnega toka, ki se začne 10 km nad izvirom v višini okrog 2000 m. Večji pritoki reke so: Pečka Bistrica, Dečanska Bistrica, Erenik, Klina, Istoška reka, Miruša in Prizrenska Bistrica. Jezera so na Prokletijah in Mokri Planini, v kraju Opolje pa je kraško Opoljsko jezero. Zaradi vodnatosti in velikega strmca so reke primerne za energetsko izrabo. S hidromelioracijskimi posegi so precejšnje površine uredili za intenzivno kmetijstvo. Zaradi nižje nadmorske višine in močnih vetrov, mediteranskih vplivov ob Drimu z zahoda in zaprtosti proti severozahodu, je podnebje blažje. Močnejše kot v Kosovski kotlini se čutijo tri vrste lokalnih vetrov: "mečava" - tip burje v Podgoru, "nočnik", ki je izrazito močan na izstopu iz Rugovske soteske in vzhodni veter "kosovac".

Zaradi visokega gorskega oboda kotline pade relativno malo padavin, 500-800 mm letno. Za gojenje nekaterih kultur to ne zadošča, vendar to nadoknadijo z vodo iz Drima, Istoka, Pečke, Dečanske in Prizrenske Bistrice. Njim je treba dodati še Žrenik in manjše tokove, ki so prav tako pomembni za namakanje, brez katerega si ne moremo zamišljati plodnosti Metohije. Srednja letna temperatura je 12°C, srednja januarska pod 0°C in srednja julijska 22,5°C. Poletje je dolgo in toplo, maksimalna temperatura je 40°C. Jeseni so toplejše od pomladi, zime so blage. Gorski obok je vlažnejši in hladnejši.

Pedološki substrat Metohije je raznovrsten. V vzhodnem delu prevladujejo smonice, podzoli in aluvialna tla. Največji kompleksi gajnjač se nahajajo v Prizrenskem polju. Na apnencu so se razvile rendzine. Plodni so tudi aluvialni rečni nanosi. Podzoli jezerskih sedimentov ter podzoli gajnjače in crvenic so malo plodni (premalo humusa, fosforja in azota). Na metohijskih Prokletijah in na Šari so rendzine in ranker.

Osnovni elementi zgodovinskega razvoja

Albanci so se kot ljudstvo začeli formirati v zgodnjem srednjem veku. Medtem ko so se Iliri na severu Ilirika po večstoletnem procesu zlili s Slovani, je del Ilirov južnega Ilirika našel zatočišče v varnejših krajih na jugu Balkana in odtod izhajajo Albanci. Ilirski izvor Albancev ne zanika navzočnosti grškega, slovanskega, vlaškega, pozneje turškega in še drugih

etničnih elementov ter njihovega vpliva na formiranje albanskega ljudstva v srednjem veku.

Od 12. stol. pa do padca pod turško oblast je bilo Kosovo pomembno območje srednjeveške srbske države. V sporu Srbije s Turčijo je bila najpomembnejša bitka na Gazimestanu 1389 (Kosovska bitka), po kateri se je Turkom odprla pot za vdor proti severu, jugu in zahodu Balkanskega polotoka. Kosovo je ostalo v sestavi Srbske despotovine do 1459. leta, ko je prišlo pod turško oblast. Prodor Turkov v zadnjih letih 14. st. v ravninska območja, je pripeljal do selitve dela srbskega in albanskega prebivalstva na zahod in sever Balkanskega polotoka. Islamizacija je zajela vse prebivalstvo Kosova. Albanci so prehajali masovno, Srbi le delno. Mnoge srbske družine so se selile na sever.

Težke družbene, ekonomske in politične razmere pod turško upravo, kot tudi splošno stanje raje je pripeljalo do nemirov in vstaj. Skozi 16., 17. in 18. st. je prišlo do mnogih vstaj, še posebno v času, ko so se zahodne krščanske države bojevale proti turškemu cesarstvu. Med leti 1905 in 1912 je prišlo pri Albancih do vrste vstaj, vendar niso dosegli zastavljenega cilja.

V I. balkanski vojni so deli srbske in črnogorske vojske prodrli na Kosovo in v Metohijo, ter ju zasedli. Po porazu srbske vojske je avstrijska vojska okupirala severni in Bolgarija južni del Kosova.

V I. svetovni vojni je Avstro-ogrška po porazu srbske vojske zavzela velik del Kosova. Po preboju Solunske fronte oktobra 1918. leta sta Kosovo in Metohija znova pripadla Kraljevini Srbiji.

V novi jugoslovanski državi, z izpostavljenim centralizmom in nacionalno neenakopravnostjo, je vladajoča srbska buržoazija gledala na albansko narodnost kot na element državne dekonsolidacije. Takrat je bila KPJ edina organizirana politična sila, ki je nastopila proti ekonomskemu in nacionalnemu zatiranju Albancev v Jugoslaviji.

Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. leta so Kosovo zasedli nemški, italijanski in bolgarski okupatorji. Albanci so zlom kraljevine sprejeli kot olajšanje svojega položaja, zato so bili vloženi veliki napor, da bi jih pridobili za NOB. Proti koncu 1941. leta so bili organizirani prvi partizanski odredi. Po kapitulaciji Italije 9.9.1943 so Nemci okupirali Albanijo, Kosovo in Metohijo. V oktobru 1944 se je začelo umikanje nemške armade.

ne skupine E iz Grčije. Na Kosovu se je začela kosovska operacija in z njo zaključni boji za osvoboditev Kosova in Metohije. V decembru 1944 so reakcionarne albanske moči uspele zavesti albanske mase in jih povesti v boj proti NOV Jugoslavije. Za Kosovo in Metohijo je bila ustanovljena vojna uprava in formirana komanda vojaške oblasti, kar je trajalo do marca 1945, ko je bil uničen odpor balističnih in ostalih reakcionarnih sil.

Ustavno-pravni položaj. Kosovo in Metohija je avtonomna pokrajina v sestavi SR Srbije. Že v času začasne ustavne ureditve nove Jugoslavije se je skupščina narodnih predstavnikov Kosova in Metohije odločila, da se ta oblast priključi NR Srbiji. Predsedstvo narodne skupščine Srbije je 3. 9. 1945 sprejelo Zakon o avtonomni Kosovsko-Metohijski oblasti, po katerem sta Kosovo in Metohija dobili pravni položaj avtonomne oblasti v sestavi NR Srbije. Tak položaj Kosova in Metohije je bil potrjen in nadalje razčlenjen s predpisi ustavnega zakona iz 1953. leta. Po zvezni ustavi leta 1963 dobila Kosovo in Metohija status avtonomne pokrajine v sestavi SR Srbije. Z novo ustavo SFRJ 1974 pa sta dobili AP tudi svoj statut.

Povojno obdobje na Kosovu ima to posebnost, da je bila po letu 1948 UDB-a tukaj močnejša kot drugod. Enačiti to obdobje samo z osebnostjo Aleksandra Rankovića je verjetno zgrešeno. Vendar se težko najdejo opravičila za takšne ekscese, kot je bila akacija zbiranja orožja leta 1956. Problem je seveda v tem, če poenostavimo, da so žrtve bile večinoma Albanci, druga stran pa večinoma Srbi in Črnogorci. Po vojni se je tudi nadaljevalo izseljevanje v Turčijo. Leto 1966 zato pomeni pomembno spremembo ne samo za Jugoslavijo, temveč še posebej za Kosovo, ne samo za Albance, temveč tudi za Srbe in Črnogorce.

PREBIVALSTVO

① **Gibanje števila prebivalstva.** Prebivalstvo Kosova je po vojni pa tudi že prej naraščalo hitreje kot drugod v Jugoslaviji in je doseglo leta 1981 1,584 milj. in 1988. leta 1,893 milj. prebivalcev. Letna rasti v obdobju 1880-1921 je bila v Jugoslaviji 0,84 %, na Kosovu 1,48 % in v BiH, ki je bila na drugem mestu 1,20 %, v obdobju 1921-48 v Jugoslaviji 0,87 %, na Kosovu 1,92 % in v Makedoniji, ki je

bila na drugem mestu 1,32 %; v obdobju 1948-81 se je preb. Jugoslavije povečalo za 41,6 %, v razvitejših republikah za 20-30 %, v manj razvitih za okrog 65 % in na Kosovu kar za 116 %. Posledica tega je tudi hitro večanje deleža Kosova v prebivalstvu Jugoslavije od 4,6 % leta 1948 na 4,8 % leta 1961, na 5,2 % leta 1971 in na 7,1 % leta 1981. Takšno gibanje števila kosovskega prebivalstva ob negativnem relativnem selitvenem saldu, kaže na izredno visok prirodni prirastek.

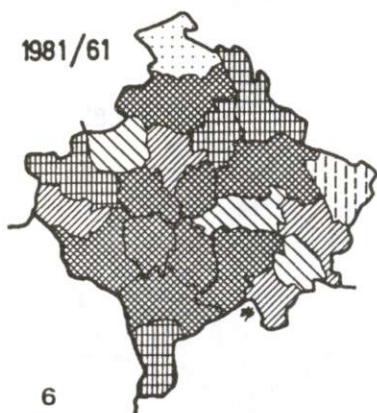
Regionalna struktura gibanja prebivalstva kaže na vlogo nacionalne sestave, ki je vseskozi prisotna in v novešem času vpliva na depopulacijo in urbanizacijo. Vse tri karte indeksa gibanja prebivalstva kažejo na poglobljanje regionalnih razlik na osnovi nacionalnosti in ekonomske razvitosti, z ekstremnim povečanjem 1981/61 z indeksom nad 170 v občinah Priština, Prizren, Djakovica, Glogovac, Orahovica, Uroševac, Suva reka in Klina (Karta 4,5,6).

Naravni prirastek

	Rodnost na 1000 preb.	Smrtnost (v ‰)	Prir.pr.
1950	46,1	17,0	29,1
1960	44,1	14,2	29,9
1970	36,5	8,9	27,6
1980	34,2	5,7	28,5
1988	29,1	5,1	24,0

V naravnem prirastku se kaže vseskozi nizka stopnja gospodarske in družbene razvitosti Kosova.

V naravnem prirastku se kaže vseskozi nizka stopnja gospodarske in družbene razvitosti Kosova. Na vasi, kjer živi danes 67 % celotnega prebivalstva Kosova, se kažejo zaostreni problemi agrarne prenaseljenosti, nezaposlenosti, manjkajo osnovne družbene, kulturne in znanstvene institucije, infrastrukturni sistemi itd. Položaj ženske, posebej položaj kmečkih žensk in Albanc je izredno slab. V biološki reprodukciji je družina osnovna celica, ki pa ima še danes močne značilnosti tradicionalnega tipa družinskega življenja. Kosovska ženska, zlasti pa kmečka ženska je v glavnem vezana na življenje v hiši, je gospodinja, le v manjši meri pa je vpeta v ekonomsko, družbeno, kulturno in javno življenje. Zato se tudi ni mogla bistveno spremeniti njena vloga v reprodukciji, kot se je to dogajalo v razvitih delih Jugoslavije. Zelo nizka stopnja zaposlenosti, zlasti Albanc, velja predvsem za mestno prebivalstvo, medtem ko je večji del žensk v ruralnem okolju nezaposlen. Ta pokrajina je najkasneje stopila na pot industrializacije in urbanizacije, ki sta glavna vzpod-

bujevalca družbenoekonomske preobrazbe ter sprememb v dinamiki in strukturi prebivalstva, torej tudi njegovi reprodukciji. Zaostali gospodarski razvoj Kosova seveda ni mogel spodbuditi pomembnejše spremembe v demografskih gibanjih. Spremembe niso zajele podeželja in ženske populacije na vasi, v dobršnem delu pa tudi mesta ne. Kosovo je stopilo v obdobje socialističnega razvoja (v 60. letih) s prek 80 % vaškega prebivalstva, ki je delalo znotraj avtarkičnega in naturalno-kmetijskega gospodarstva, s prek 60 % nepismenega prebivalstva (pri ženskem delu populacije je ta stopnja okoli 80 %), z 20 ‰ splošno stopnjo smrtnosti ter z 160 ‰ stopnjo smrtnosti dojenčkov. Prebivalstvo je bilo v družbenem in prostorskem pogledu neznatno mobilno, pretežno privrženo družini, pripeto na svojo zemljo in vključeno v lokalno kmečko skupnost. Večina prebivalstva ni imela oskrbe z električno energijo. Po l. 1960, posebno pa v 70. letih je prišlo do velikih sprememb v omenjenih področjih družbenega razvoja, na drugi strani pa je jasno vidna prisotnost mnogih elementov nerazvitosti prav pri tistih družbenih skupinah, ki so glavni nosilci visoke natalitete. Vas in manjša naselja so še vedno prevladujoče oblike naseljenosti. Slaba prometna povezava še podaljšuje geografsko in socialno izolacijo prebivalstva.

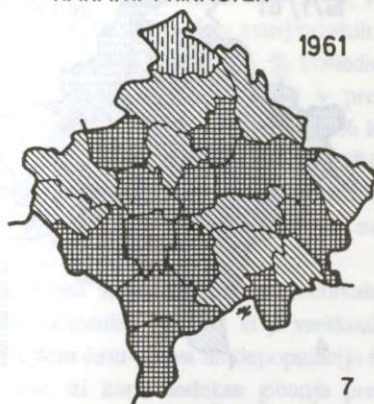
V regionalnem pogledu kažejo karte velike spremembe po občinah, odvisno od širokega kompleksa dejavnikov. (Karta 7,8, 9).

② **Rodnost.** Nataliteta na Kosovu je najvišja v Jugoslaviji. Leta 1961 je bila najvišja v občini Dragaš, na skrajnem jugu pokrajine (52,6 ‰), najnižja pa v občini Leposavič (26,0 ‰). V naslednjem desetletnem obdobju je nataliteta padla za 4,2 %

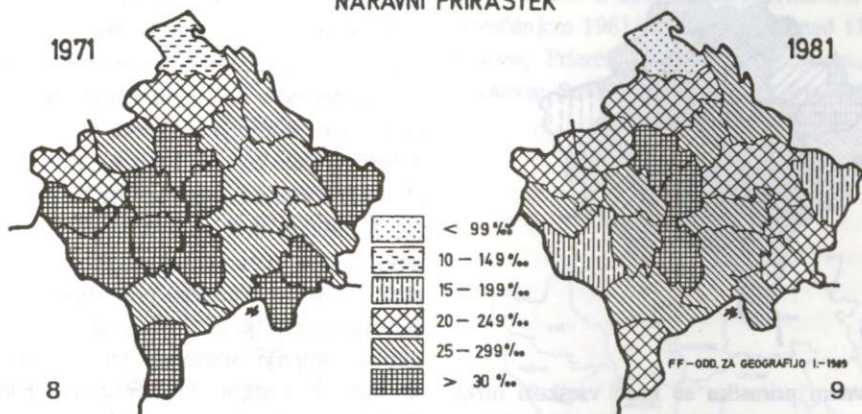
(37,1 ‰). Upadanje natalitete se občutno pospešuje šele v 70-ih letih. V obdobju 1971-81 je padla še za 7 ‰.

Upadanje natalitete je povezano s spremembami v strukturi prebivalstva, v njihovi socialni, prostorski in profesionalni mobilnosti. Te spremembe je povzročil postopen proces industrializacije, urbanizacije in dvig izobrazbenega ter kulturnega nivoja. Predvsem razvoj predelovalne industrije je prinesel večje akumulacijske možnosti, višjo stopnjo izobrazbe, vključevanje ženske delovne sile, večji dohodek ter večjo splošno mobilnost prebivalstva. V tradicionalnem agrarnem okolju je nataliteta izjemno visoka. Leta 1981 je bila v občini Glogovac 42,0 ‰

NARAVNI PRIRASTEK

NARAVNI PRIRASTEK

in se je od leta 1961 zmanjšala le za 2,5 ‰! Visoka je fertilitet žensk.

Rezultati ankete iz l. 1970 o fertiliteti poročenih žensk so naslednji: aktivna ženska: 2,06 otrok (npr. v Vojvodini 1,71), od tega so imele kmetice 3,14 (Vojvodina 1,71), delavke 2,31 (Vojvodina 1,77), uslužbenke 1,09 (v Vojvodini 1,27) otrok.

Vzdrževane ženske so imele na splošno v povprečju 4,17 otrok (Vojvodina 1,98). Visoka stopnja natalitete v ruralnih in agrarnih predelih z ekstenzivnim kmetijstvom je pogojena tudi s samim statusom otrok in potrebami po njih. Otroci, zlasti moškega spola, se kot ekstenzivna delovna sila že zelo zgodaj vključujejo v naravno proizvodnjo. Poleg tega se otroci pojmujejo kot nasledniki družinskega imena in kmečke lastnine ter kot skrbniki svojih staršev, ko so ti stari, glede na to, da nimajo zagotovljenega socialnega zavarovanja, pokojnine itd. Hkrati pa so bili

stroški za vzgojo in izobraževanje teh otrok vedno zelo majhni.

Vpliv socialne sestave na rodnost se kaže v številu živo rojenih otrok na eno žensko v starosti od 15 do 49 let, ki je na Kosovu v letu 1981 naslednje: za Albanke 6,6, Romke 6,7, Hrvatice 5,6, Muslimanke 5,5, Srbkinje 3,5 itd. Razen pri Albankah so jugoslovanski povprečki tudi do polovice nižji.

③ Smrtnost. Smrtnost je nazadovala mnogo hitreje od rodosti in je najnižja v Jugoslaviji in v Evropi. Kosovo ima mlado sestavo prebivalstva kot posledico ekonomskega napredka, boljšega zdravstvenega varstva in podaljšane življenjske dobe. Pod 5 ‰ je smrtnost v občinah Dečani, Istok, Kosovska Kamenica, Peč, Srbica, daleč najvišja s 7,5 ‰ pa je v občini Leposavič, ki ima 88,6 ‰ srbskega prebivalstva in kjer je preb. v obdobju 1971-81 nazadovalo za 3,6 ‰.

Svojevrstni in ob enem značilen kazalec nerazvitosti je t. i. infantilna mortaliteta. Leta 1981 je na Kosovu umrlo 28,5 % vseh dojenčkov v Jugoslaviji, v Sloveniji le 3,5 %. Seveda tudi znotraj same pokrajine obstajajo nekatere razlike. Manj razvite občine (npr. Vitina, Vučitrn, Glogovac, Dečani, Dragaš, Istok, Klina, Podujevo, Srbica) imajo večjo stopnjo infantilne mortalitete, hkrati pa tudi višjo stopnjo natalitete v primerjavi s pokrajinskim povprečkom. Občine z večjim odstotkom kmečkega prebivalstva, nižjo stopnjo urbanizacije, nizko stopnjo zaposlenosti in s slabše razvito zdravstveno službo se odlikujejo z večjo infantilno mortaliteto. Če tem socio-ekonomskim faktorjem pridružimo še narodnostno sestavo (v občini Glogovac je leta 1981 živelo 99,8 % albanskega prebivalstva, v občini Leposavič pa 88,6 % srbskega) dobimo naslednjo podobo:

	umrlji. dojenč. 1980	natal. 1978	nar.doh. doh./preh.	nar.doh. od kmet. 1979	delež zaposl.
Priština	45,5	30,6	214,8	6,7	25,7
Glogovac	68,9	40,3	48,9	58,1	3,8
Leposavič	40,2	14,5	163,6	20,1	18,2
KOSOVO	65,1	32,1	100	20,6	11,5

④ **Selitve.** [Selitveni tokovi so Kosovo sicer pretresali dolga stoletja in spreminjali število in sestavo prebivalstva. Vendar so noveše selitve prebivalstva močno zaostajale za drugimi, bolj razvitimi deli Jugoslavije. To še posebej velja za notanje migracije, ki so bile enkrat manjše kot v ostalih območjih. Na relaciji podeželje - mesta so se tam razmahnille šele v zadnjih petnajstih letih. Govorimo o horizontalnem premikanju prebivalstva proti večjim centrom in vertikalnem premikanju prebivalstva z višjih nadmorskih višin proti nižjim predelom.]

[Vzroki migracijam so urbanizacija, industrializacija ter politika regionalnega razvoja. Z vlaganjem sredstev se je povečala vrednost osnovnih sredstev ter število zaposlenega prebivalstva.]

Vertikalno premikanje prebivalstva pa nam kaže tudi znižana srednja višina poselitve, ki je s 588 m 1971 padla na 574 m v letu 1981. Največje spremembe zasledimo v občinah Titova Mitrovica, Prizren, Priština, Leposavič, Kamenica, Gnjilane in Kačanik. Zadnje tri občine imajo tudi stalno nega-

tivno migracijsko bilanco, ležijo na obrobju. Do slabšega premikanja prebivalstva je prišlo le v manj razvitih občinah z manjšimi občinskimi centri in v tistih, kjer je prebivalstvo zgoščeno v nižjih predelih (Dečani, Klina, Lipljan, Istok). [Tudi pomanjkanje finančnih sredstev za prometno infrastrukturo je vplivalo na proces izseljevanja z višjih v nižje predel in iz manjših v večja naselja.]

[V zunanjih migracijah pa beleži Kosovo vso povojno obdobje negativni selitveni saldo. To se je dogajalo v prvem povojnem dvajsetletju kljub znatnemu priseljevanju iz Srbije in Črne gore. Hkrati pa se je albansko prebivalstvo skupaj s Turki odseljevalo v Turčijo. To je bilo predvsem mlado, reprodukcijsko najbolj sposobno prebivalstvo, medtem ko so bili priseljeni za eno starostno skupino starejši. Vedno močnejši so bili tudi tokovi selitev Albancev v sosednje republike, kar je skupaj z najnovejšimi selitvami Srbov in Črnogorcev s Kosova, pa Albancev v najbolj razvite dele države ter v tujino, negativni selitveni saldo močno povečal.] Absolutno večjega je imela samo še BiH, po številu prebivalstva pa močno manjšega.

Povprečen letni selitveni saldo /št. oseb

	1953-61	1961-71	1971-81
Kosovo	- 3300	- 3900	- 7300

Skupaj je bil v obdobju 1971-81 selitveni saldo na Kosovu - 54.487 oseb (17.009 priseljenih, 71.496 odseljenih). Največ 42.477 se je odselilo Srbov, 8.533 Albancev in 7.909 Črnogorcev. Izmed vseh imajo pozitivni selitveni saldo 341 oseb le Albanci.

Najmočnejše izseljevanje Srbov je bilo med 1. aprilom 1981 in 31. oktobrom 1982, ko jih je odšlo kar 6.030. Skupno naj bi s Kosova odšlo od 1.4.1981 do decembra 1988 22.563 ljudi. Govori pa se o pravi številki 50.000. Decembra 1987 je bil sprejet program za ustavitev izseljevanja Srbov in Črnogorcev. 200 največjih jugoslovanskih organizacij naj bi s svojimi denarjem zgradilo po en obrat na Kosovu, zgradili pa naj bi tudi 2.507 stanovanj za povratnike. Vse skupaj je ostalo bolj ali manj na papirju. Zaustavljanje izseljevanja ni organizirano, tisti, ki pa bi se radi vrnili, v nekaterih občinah naletijo na molk in nepripravljenost za sodelovanje.

Danes je na listi za povratek okoli 1.000 imen

različnih narodnosti, vendar novi prebivalci niso zaželeni, ker zahtevajo rešitev osnovnih življenjskih problemov: delo in stanovanje. V prvi polovici leta 1989 naj bi se po nekaterih podatkih (Izseljevanje Srbov in Črnogorcev s Kosova se še kar nadaljuje. Delo, Ljubljana 13.9.1989) izselilo 793 ljudi, po drugih (M. Antić: Na pragu etničke čistoče. Borba, 14.9.1989), ki so verjetneje bolj zanesljivi, pa 1.100 - od tega 89 družin, 817 posameznikov črnogorske in srbske narodnosti ter 3 družine in 12 posameznikov hrvatske narodnosti. Poleg tega je bilo samo prijavljenih 288 pritiskov, 72 provokacij, nad 60 požarov ter nad 50 diverzij in sabotaž. V istem obdobju se je vrnilo 312 oseb, 197 jih je dobilo zaposlitev. Od tega je 54 takih, ki so prvič prišli živet sem. V istem obdobju leta 1988 se je izselilo le 170 oseb več, kar pa ni rezultat družbeno-politične akcije, ampak posledica vse manjšega števila Srbov in Črnogorcev ter drugih nealbanskih prebivalcev na Kosovu. Vsak dan naj bi Kosovo zapustila ena družina in trije ali več posameznikov. Izseljevanje se je ponekod povečalo tudi za 40 % (Vitina, Lipljan, Orahovac, Podujevo, Prizren). Evidentiranih je veliko število prošelj in zahtev za izselitev, vendar se veliko število ljudi ne prijavi. Preseljevanje prebivalstva in s tem povezane druge demografske spremembe (rodnost, smrtnost, starost, fertilitetnost, itd.) vplivajo na številne socioekonomske, prostorske in še posebej nacionalne strukture, v glavnem v negativnem pogledu na podeželju (odliv delovne sile in s tem povezano opuščanje zemlje itd.), ter v mestih (prevelike urbijske, nezaposlenost, drugi razvojni problemi). Močno pa selitve spreminjajo narodnostno sestavo Kosova v celoti, njihov neposredni rezultat je vedno več etnično čistih naselij. Leta 1961 je bilo na Kosovu 1.438 naselij. Od tega je bilo 338 etnično čistih. V letu 1981 je bilo naselij 1.445, etnično čistih pa že 606. Danes naj bi bilo na Kosovu etnično čistih nad 800 naselij.

Po podatkih iz leta 1983 naj bi bilo na delu v tujini 39.500 prebivalcev SAP Kosovo. Ta številka naj bi bila neuradno celo večja, kar 56.000. Če pa štejemo tudi tiste, ki so na delu v ostalih republikah, je bilo to število že leta 1975 kar 80.000. Prava številka ni znana.

Gostota prebivalstva. Rezultat gibanja prebivalstva je njegova gostota. Ta je na Kosovu s 145,5 preb./km² najvišja v Jugoslaviji in je v obdobju

1948-81 rastla z 2,4-2,9 % letno, v Jugoslaviji pa le z 0,9-1,8 % letno. Gostota prebivalstva je v pozitivni korelaciji z albanskim prebivalstvom, kar je značilno predvsem za občine z večjimi gospodarskimi središči (Pristina, Peč, Prizren, Gnjilane, Vitina). V občinah Dragaš in Leposavić, kjer prevladuje nealbansko prebivalstvo, je gostota prebivalcev pod jugoslovanskim povprečkom. Mala je gostota v obmejnih in v višje ležečih predelih. Razlike so zelo ostre, pogojene z gospodarsko razvitostjo.

SESTAVA PREBIVALSTVA

Narodnostna sestava. Spremembe v narodnostni sestavi prebivalstva Kosova so rezultat različnega naravnega prirastka po narodnostih in selitev, še posebej Srbov in Črnogorcev v novejšem obdobju, Turkov in Albancev po vojni in še posebej živahnih selitev v preteklosti.

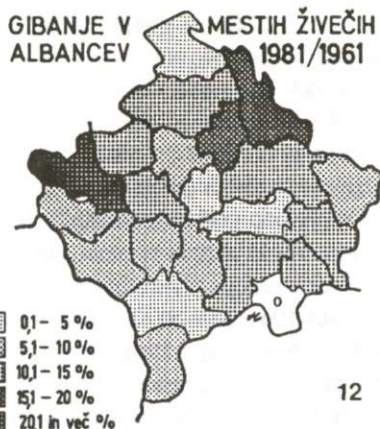
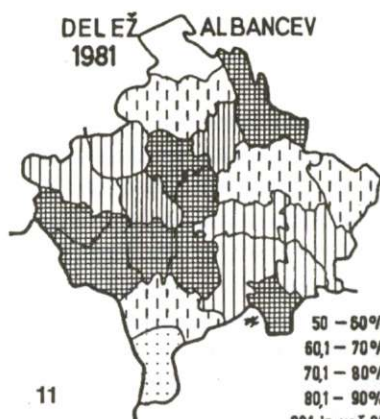
Od leta 1948 do leta 1981 je bila narodnostna sestava prebivalstva Kosova naslednja:

	1948	1961	1971	1981
Albanci	66,5 %	67,2 %	73,7 %	77,4 %
Srbi	23,6 %	23,6 %	18,4 %	13,2 %
Muslimani	1,3 %	0,8 %	2,1 %	3,7 %
Črnogorci	3,9 %	3,9 %	2,5 %	1,7 %
Romi	1,6 %	0,3 %	1,1 %	2,2 %
Hrvati	0,7 %	0,8 %	0,7 %	0,6 %
Turki	0,2 %	2,7 %	1,0 %	0,0 %

Karta 10 je na naslovnici.

Leta 1981 je bilo na Kosovu 1.226.000 Albancev, skoraj dvakrat več kot leta 1961. Spremembe so bile najbolj odvisne od selitev, vplivala pa je še cela vrsta dejavnikov do vedno večje urbanizacije in s tem okrepljenega urbanega načina življenja, ki v mestih zmanjšuje, kot posledica ekonomskih dejavnikov, naravnih prirastek tudi pri Albancih.

Večje razlike so v nataliteti po narodnostni pripadnosti predvsem po letu 1960. Število gospodinjstev je v Jugoslaviji hitreje naraščalo kot število prebivalstva, na Kosovu pa je bilo obratno. Ker gospodarski razvoj ni šel v korak z gibanjem prebivalstva, se je povprečna velikost gospodinjstev na Kosovu celo povečala od 6,36 na 6,92 člana, povečal

se je tudi delež sedemčlanskih gospodinjstev od 39,4 % leta 1948 na 46,2 % leta 1981. Glavni razlog temu je visok prirodni prirastek.

[Kljub absolutni rasti števila Albancev, pa zlasti do leta 1961 njihov delež ni vedno naraščal. Do leta 1961 so se številni Albanci opredeljevali za Turke, kar je potem omogočilo njihovo izselitev v Turčijo. Pozneje pa se je zaradi manjšega prirodnega prirastka in predvsem izseljevanja drugega prebivalstva, delež Albancev hitro večal.] Ta delež se je najmočnejše dvignil v nekaterih mestih, v občinah z najvišjim deležem Albancev. Tako so preko 95 % Albancev leta 1981 dosegle občine Glogovac, Kačanik, Srbica, Dečani, Djakovica in Podujevo.

[Po l. 1961 se rast srbskega prebivalstva umirja, po letu 1971 pa število celo nazaduje za 20 %, medtem ko je bila v obdobju 1961-81 rast le 3 %]. Občini Leposavič z 88 % Srbov sledijo Kosovska Kamenica z 31 %, Kosovska Mitrovica s 24 %, Gnjilane s 23 % in Priština z 21 %.

Delež preb. ostalih narodnosti pa je viden na karti, pri čemer je praviloma v občinah z večjimi središči višji tudi delež nealbanskega prebivalstva.

+ Indeks gibanja prebivalstva v obdobju 1961/81 je bil naslednji: pri Albancih 207, Srbih 103, Črnogorcih 74, Muslimanih 748, Hrvatih 120, Turkih 49, itd.

⑤ **Izobrazbena struktura** [Leta 1921 je bilo na Kosovu praktično še vse prebivalstvo nepismeno (preko 95 %), leta 1981 pa je bilo nepismenega še vedno 17,6 % prebivalstva, starega 10 oz. več let. Pri tem še vedno obstaja velika razlika med ženskim in moškim delom prebivalstva; pri ženskah na Ko-

sovu je nepismenost 26,4 %, pri moških pa le 9,4 %. Vsak peti do šesti prebivalec Kosova je še danes nepismen.] Na Kosovu živi 7,1 % jugoslovanskega prebivalstva. V skupnem številu nepismenega prebivalstva v Jugoslaviji pa je Kosovo udeleženo z 11,1 %. Ta visoka stopnja nepismenosti je danes na Kosovu velik kulturni, gospodarski in družbeno-politični problem, ki se še posebej izraža na podeželju, kjer živi 74,2 % vsega nepismenega prebivalstva.]

[Pred drugo svetovno vojno na Kosovu ni bilo dovolj osnovnih šol in drugih institucij, v katerih bi se prebivalstvo različnih starosti lahko izobraževalo. Albanci, Turki in Makedonci so prve osnovne šole dobili šele po drugi svetovni vojni. Po vojni so se razmere izboljšale pri vseh skupinah prebivalstva, največ nepismenih pa je med ženskami in prebivalci vasi.] Na vasi je bil leta 1981 nepismen vsak deseti moški ter vsaka 3. oz. 4. ženska v starosti nad 10 let. Leta 1971 je nepismenost žensk znašala na Kosovu povprečno 43,5 %, med samimi Albankami pa 49,1 %. Tudi mlade občine, ki imajo sicer razvite centre, imajo zaradi velike stopnje nepismenosti na podeželju podoben odstotek nepismenosti kakor manj razvite občine (primer: najbolj razvite: Priština, Titova Mitrovica, Peć, Prizren, Djakovica, Gnjilane in Uroševac ter najmanj razvite: Srbica, Vitina, Dečani, Glogovac, Kačanik). [Veliko število nepismenih v mestih si lahko razlagamo z imigracijami s podeželja.]

Slaba je izobrazbena struktura zaposlenih. Med zaposlenimi je bilo l. 1986 33,5 % nekvalificiranih, polkvalificiranih in z nižjo izobrazbo, 46,4 % kvalificiranih in s srednjo izobrazbo, 20,1 % visoko kvalificiranih in z višjo ter visoko izobrazbo.

Glavni vzroki so: neugodno stanje v šolstvu in kulturi, veliko vasi še vedno nima osnovnih šol, prevelika oddaljenost od šole, slaba učinkovitost osnovnih šol (O.Š. dokonča le 47 % vpisanih), nepismenost ter konzervativnost staršev, prevlada avtarktičnega agrarnega gospodarstva.

● **Aktivno in zaposleno prebivalstvo.** [Za Kosovo je značilno padanje deleža aktivnega prebivalstva in večanje deleža vzdrževanega prebivalstva.] Tako je bilo na Kosovu leta 1961 34,7 % aktivnega prebivalstva, leta 1971 25,9 % in leta 1981 le še 22,6 %, kar je daleč pod jugoslovanskim povprečjem (44,0 %). V letih 1961 in 1971 nobena občina ni imela manj kot 20 % aktivnega prebivalstva, leta 1981 pa je bilo takih občin kar 8 (Dečani, Glogovac, Kačanik, Klina, Orahovac, Podujevo, Suva Reka in Vitina). Le občina Leposavić je imela leta 1981 skoraj polovico aktivnega prebivalstva. Delež aktivnega prebivalstva se je v obdobju 1971/81 povečal le v občinah Titova Mitrovica, Leposavić in Priština. Hivzi Isljami pa navajajo za tako stanje tri vzroke:

- ① ● to je posledica visoke natalitete in naravnega prirastka, ki ustvarja zelo mlado starostno strukturo, to pa se negativno odraža na nivo aktivnega prebivalstva;
- ② ● do nizke in zmanjšane ekonomske aktivnosti prebivalstva prihaja tudi zaradi nezadostne socialne emancipacije žensk kot rezultat posebnega tradicionalnega in religioznega življenja. Ženske na vasi so v glavnem nepismene in nekvalificirane in tudi če bi hotele delati, delovna mesta največkrat niso v bližini njihovih vasi. Tudi visoka rodnost zmanjšuje angažiranost žensk v aktivnem procesu;
- ③ ● na manjše število aktivnega prebivalstva je vplival tudi velik razvoj šolstva, kar je pripeljalo do velikega števila učencev in študentov.

Velik problem Kosova je veliko število nezaposlenih (ti pa so vključeni v kategorijo "aktivno prebivalstvo"). Nezaposlenost raste po stopnji skoraj 8 % letno. Na Kosovo pride na 1000 zaposlenih 382 nezaposlenih, v Jugoslaviji pa 135. Aktivno prebivalstvo zajema le 43,6 % za delo sposobnega prebivalstva (moški od 15-65 in ženske od 15-59 let), medtem ko znaša ta delež za Jugoslavijo 67,9 % in za Slovenijo, kot najbolj razvito republiko, 78,3 %. Zaposlovanje prebivalstva, ki je bilo v šestdesetih letih še vedno pod jugoslovanskim povprečkom, je zlasti v osemdesetih letih doseglo njegovo dvakratno

vrednost. Kljub temu pa je z 12,3 % delež zaposlenega prebivalstva dvakrat nižji, gibanje v zadnjih letih pa še ne kaže na izboljšanje. Zaradi visokega naravnega prirastka prebivalstva ta celo stagnira.

Ob najvišji agrarni gostoti prebivalstva v Jugoslaviji je najvišja tudi nezaposlenost. Število oseb, ki iščejo zaposlitev narašča mnogo hitreje kot drugje v Jugoslaviji in tako je bila stopnja nezaposlenosti 1987 leta s 55,8 % tri in polkrat višja od jugoslovanske in več kot dvakrat višja kot v drugih federalnih enotah. Medtem ko v sami izobrazbeni sestavi prijavljeno nezaposleno prebivalstvo Kosova ne odstopa od jugoslovanskega povprečja, pa močno izstopa nadpovprečen delež mladega prebivalstva. Del nezaposlenega prebivalstva išče zaposlitev v tujini. Njihov delež med jugoslovanskimi zdomci se je od 4,5 % leta 1981 močno povečal.

Kosovo ima najnižji delež zaposlenih v družbenem sektorju v Jugoslaviji. Je daleč pod jugoslovanskim povprečjem (ok. 60 % leta 1980) in jasno kaže na gospodarsko nerazvitost te pokrajine (Slovenija 89 %).

Zaposlenost žena. Družbeno življenje Albancev na Kosovu se že stoletja odvija na isti način in sicer po zakoniku Leke Dukljanina (1459/79). Ta zakonik je zbirka predpisov preprostega oz. navadnega prava, po katerem so se vsi ravnali. V zakoniku je vse precizno določeno za vsako življenjsko situacijo, od rojstva pa do krvne osvete in smrti. Natančno je tudi opredeljen položaj ženske v družbi. Zakonik jo v marsičem ščiti, le v izbiri zakonskega partnerja je ženska brezpravna oseba. Izbira ni izraz njene volje, ampak izključno volje staršev. V tem pogledu ta zakonik še vedno živi, zlasti na vasi, vendar je v manjši meri spremenjen, zaradi sprememb v samem zgodovinskem razvoju.

Po 2. vojni se je v marsičem in preko različnih družbenih organizacij skušalo prekiniti s takim načinom življenja, vendar brez večjega uspeha. Medtem pa se s prodiranjem prosvete, kulture in odpiranjem novih industrijskih objektov odpira vse več možnosti, da se tudi albanska dekleta in žene zaposlijo in si s tem pridobijo ekonomsko neodvisnost.

Spremembe v družbenem življenju srbske etnične skupine na Kosovu pa niso tako specifične kot pri Albancih, saj so bili Srbi pred 2. vojno v povsem drugem položaju. Srbska ženska je bila precej bolj emancipirana od albanske že v času Turkov, vendar

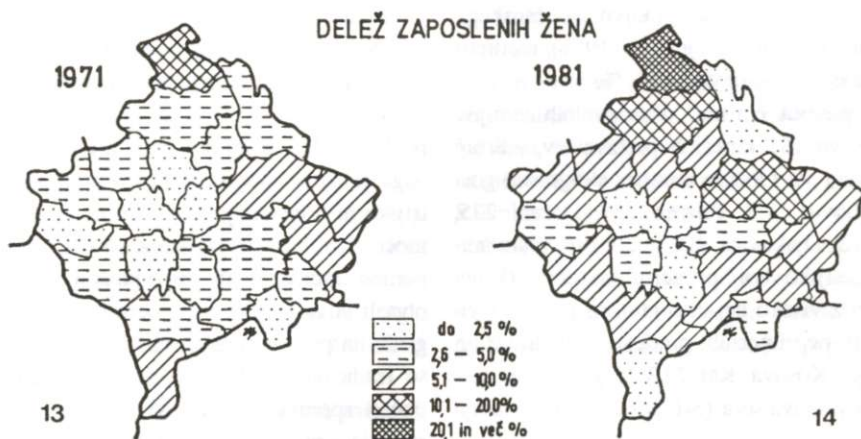
pa v veliko slabšem položaju kot njena sonarodnjakinja npr. v Vojvodini, Srbiji ali Črni gori, saj je prevladujoč etnični albanski element vplival tudi na razvoj emancipacije srbske ženske. Danes je le-ta v veliko boljšem položaju, saj je v večini primerov ekonomsko neodvisna od svojega moža ali staršev glede na to, da je v skupnem deležu zaposlenih žena največ Srbkinj. Črnogorka pa je še v boljšem položaju, saj so Črnogorci v splošnem veliko širši in dinamičnejši pri družbenih spremembah kot Srbi.

Število zaposlenih žena na Kosovu raste veliko počasneje kot število vseh zaposlenih. Leta 1966 je znašal delež zaposlenih žena le 17,2 % vseh zaposlenih, leta 1972 pa 19,1 %. Obstajajo pa velike razlike glede na narodnost, saj je delež zaposlenih Albancin leta 1972 znašal le 34,3 % zaposlenih žensk, njihov delež v skupnem številu zaposlenih Albancev pa le 11,3 %.

Zanimivo je, da je tudi v tistih občinah, kjer so bili Albanci zastopani v deležu zaposlenih z 90 %

(1961), delež zaposlenih albanskih žena znašal le okoli 25 % vseh zaposlenih žena. Izjemi sta bili le občini Djakovica in Prizren, kar pa je pogojeno z razvojem tekstilne industrije.

Delež zaposlenih žena je leta 1987 dosegel 22,3 %, kar pomeni, da se od zadnjega popisa skorajda ni spremenil (1981 - ok. 22 %). Najnižji delež so imele osrednje občine, vse pod 15 % (Glogovac, Klina, Lipljan, Orahovac, Srbica in Suva Reka) ter občine Podujevo, Kačanik in Dragaš. Leta 1971 je bilo takih občin 11. V letih 1977/87 se je najbolj povečalo število občin, ki imajo 20-25 % zaposlenih žensk in sicer od 3 (Istok, Peć, Priština) na 7 (Dečani, Gnjilane, T. Mitrovica, Peć, Priština, Vitina, Istok). V tem obdobju je delež najbolj narasel v občinah Leposavić, Vučitrn, Glogovac, Istok, Titova Mitrovica in Dečani, v občinah Gnjilane, Klina, Suva Reka in Lipljan pa se je celo nekoliko zmanjšal. (Karta 13, 14).

Kmečko prebivalstvo. Pokrajina Kosovo je edino območje v Jugoslaviji, ki je od popisa do popisa zabeležila stalen porast absolutnega števila kmečkega prebivalstva. To je posledica počasnega razvoja družbe in gospodarstva, katerega je spremljal visok porast prebivalstva.

Šele v desetletju do zadnjega popisa prebivalstva leta 1981 se je absolutno število kmečkega prebivalstva zmanjšalo za okrog 40 %. Po posameznih občinah je bilo to zmanjšanje različno, od 6,8 % (Orahovac) do 67,9 % (Gnjilane).

Zelo pozitiven dejavnik je zmanjšanje relativnega števila kmečkega prebivalstva za ok. 39 % v

obdobju 1961/81. Leta 1981 je bilo na Kosovu 25 % kmečkega prebivalstva (jugoslovansko povprečje 19,9 %). Leta 1961 je imelo kar 9 občin nad 76 % kmečkega prebivalstva, najmanj pa občini Titova Mitrovica (26 %) in Priština (31 %). V naslednjih dvajsetih letih in zlasti v obdobju 1971/81 je dobro viden vpliv industrializacije in drugih dejavnikov na delež kmečkega prebivalstva. Nobena občina ni imela leta 1981 več kot 45 % kmečkega prebivalstva (izjema je občina Orahovac s 59 %), najnižji delež pa sta znova imeli občini Titova Mitrovica in Priština (7 oz. 8 %).

Precejšnje razlike med posameznimi občinami

so rezultat neenakomernega regionalnega razvoja. Transformacije agrarne strukture so najbolj zajele območja kosovske kotline, predvsem zaradi obilice rudarsko-energetskih bogastev in industrije. Rudarsko-energetski predel z najnižjim deležem kmečkega prebivalstva se razteza od severnega dela Leposavića, čez Titovo Mitrovico in njeno okolico, čez Vučitrn, širšo okolico Prištine in dosega Lipljan, Uroševac in Kačanik.

Območja s pretečno kmečkim prebivalstvom so hribovski in gorski predeli in kraji s tradicionalno agrarno usmerjenostjo. Sem sodijo tudi prometno izolirana območja.

Značilnost Kosova je tudi izredno nizek delež aktivnega kmečkega prebivalstva v odnosu na celotno kmečko prebivalstvo. Število se zmanjšuje od popisa do popisa, relativno in absolutno. Izjema je občina Leposavić, kjer narašča relativno število (59-57 %). Kosovo je z 21,6 % aktivnega kmečkega prebivalstva daleč pod jugoslovanskim povprečjem (58 %).

Še zlasti nizek je delež aktivnega ženskega kmečkega prebivalstva, okrog 8 % (1981), medtem ko je povprečje za Jugoslavijo 47,5 %.

Agrarna gostota. Na km² obdelovalnih zemljišč pride na Kosovu 151 kmečkih prebivalcev, v Srbiji 74, v Jugoslaviji 69. Občine z največjo agrarno gostoto so Orahovac 313, Prizren 239, Dečani 225, Suva reka 212, Djakovica 202 itd. To so večinoma občine v kmetijsko bolj primerni Metohiji. Druga skupina občin z visoko agrarno gostoto je v hribovitih, kmetijsko neprimernih predelih vzhodnega in jugovzhodnega Kosova. Kar 78,3 % je vzdrževanega kmečkega prebivalstva (Srbija 60 %, Jugoslavija 58 %).

Dejavnostna sestava v družbenem sektorju zaposlenega prebivalstva. Delež zaposlenih v primarnem, sekundarnem, terciarnem in kvartarnem sektorju ima naslednje značilnosti: V primerjavi z Jugoslavijo je delež zaposlenih v primarnih in sekundarnih dejavnostih podoben, mnogo višji je v kvartarnem in nižji v terciarnem sektorju. Po občinah so mimo kmetijstva povsod drugod velike razlike kot posledica splošne razvitosti posameznih gospodarskih panog. Od leta 1971 do 1981 so se razlike sicer nekoliko zmanjšale, so pa še vedno velike anomalije. V tem morda najbolj odseva nizek odstotek zaposlenega prebivalstva. Tako so bili med obči-

nami leta 1971 naslednji ekstremi: delež v sekundarnem sektorju zaposlenih se je gibal od 2,3 % v občini Dragaš, 4,9 % v občini Istok, 59,7 % v občini Titova Mitrovica, do 58,1 % v občini Djakovica. Leta 1981 je bilo v občinah Dragaš v tem sektorju zaposlenih 12,9 % zaposlenega preb., v občini Glogovac 19,4 %, največ pa v občini Kačanik 64,1 % in Djakovica 58,2 %. (Karta 15).

Ekstremi v terciarnem sektorju zaposlenih 1971. leta so bili med občinami Gnjilane 4,7 % in Klima 7,1 % ter Vitina 27,1 % in Leposavić 25,8 %. Leta 1981 so se ti deleži gibal od 9,6 % v občini Lipljan in 12,1 % v Srbici, ter 26 % v občini Titova Mitrovica in 25 % v občini Leposavić. Zelo visoki so bili deleži zaposlenih v kvartarnem sektorju: leta 1971 v občinah Djakovica 19,6 in Priština 21,9 %, ter Dragaš 60,8 % in Podujevo 57,1 %. Leta 1981 so bili ti deleži za občine Leposavić 17,3 %, Djakovica 17,6 in Prizren 21,1 % ter za Dragaš 56,8 % in Vitina 54,3 %, v slednjih tako visoki zaradi pomanjkanja drugih delovnih mest.

Iz celotnega prebivalstvenega pregleda in še posebej iz ekonomske sestave prebivalstva odseva vsa gospodarska in družbena nerazvitost Kosova v celoti in velika razvojna pestrost v regionalnem pogledu. Med gospodarskimi dejavniki prebivalstvenega razvoja in sestave so ob modernih, kot industrijska in druga višje kvalificirana delovna mesta, še močno v ospredju samooskrba, nezaposlenost, pomen tradicionalnih gospodarskih elementov kot so obrt, trgovina, stari tržni centri, tržni dnevi itd. Ne glede na postopno urbanizacijo in ekonomske selitve so tradicionalni elementi demografskega razvoja le počasi spreminjajo. Ko govorimo o demografskem razvoju Kosova, Hivzi Isljami v tem primeru upravičeno poudarja, da je to območje zadnje demografske tranzicije (prehoda) v Evropi (prehod iz visoke natalitete v nižjo - prej 30 %).

! GOSPODARSTVO KOSOVA

Splošni oris

Povojni gospodarski razvoj. V povojnem gospodarskem razvoju se največkrat omenjajo tri obdobja:

- počasna gospodarska rast v obdobju 1945-56,
- spremljana tudi s počasnejšo gospodarsko rastjo v državi, je bila z letno stopnjo rasti družbenega

proizvoda 1,5 % pod jugoslovanskim povprečkom 2,8 %.

● V drugem obdobju hitrejšega gospodarskega razvoja od leta 1957 do 1965 je Kosovo dobilo bistveno višje investicije, v večji meri kot poprej namenjene industriji in s tem zlasti večjim gospodarskim središčem. To se je ob nizki osebni potrošnji, rezultiralo v 8,5 % rasti družbenega proizvoda (SFRJ 8,8 %) in v 2 % deležu v jugoslovanskem družbenem proizvodu. To je tudi obdobje hitrega propadanja fevdalnih odnosov z vsemi demografskimi, ekonomskimi in regionalnimi posledicami.

● Tretje obdobje po letu 1966 pomeni predvsem močno povečanje investicij v gospodarsko in negospodarsko sfero Kosova, hkrati pa bolj umirjeno rast družbenega proizvoda za 4,5 % letno (1966-84), delež v jugoslovanskem pa je ostal še nadalje 2 %.

Kosovo je sicer dobilo 4 % vseh investicij v Jugoslaviji, ki pa so zaradi nizkega družbenega proizvoda pomenile skoraj dvakrat večji delež v družbenem proizvodu, kot je to, z izjemo Črne gore znašalo za ostale federalne enote. Obseg in delež Kosovu namenjenih razvojnih sredstev se je še posebej po 1981. letu hitro večal in je v obdobju 1981-85 dosegel kar 47 % vseh sredstev namenjenih manj razvitim območjem v Jugoslaviji. Zato je Kosovo sicer imelo ugodno rast družbenega proizvoda ob še nadaljnjem ekstenzivnem investiranju pretežno v industrijo in zapostavljanju drugih gospodarskih panog in infrastrukture. Fizični obseg

industrijske proizvodnje je zato rasel za več kot dvakrat hitreje od družbenega proizvoda. Slednji je tudi doživel velika nihanja kot posledico kratkotrajne uspešnosti posameznih industrijskih obratov, raznih izvoznih ugodnosti, pričetek obratovanja novih industrij itd.]

Rezultat velikih vlaganj v kosovsko gospodarstvo je močna prevlada novih obratov in nove tehnologije. Zato se je vrednost osnovnih sredstev na zaposlenega v družbenem sektorju gospodarstva povzpela od indeksa 70 v primerjavi z Jugoslavijo na indeks 90. Ker se temu indeksu, ki kaže visoko tehnično opremljenost, noben pokazatelj gospodarske rasti ni niti približal, se v tem kaže nizka stopnja produktivnosti in velike notranje rezerve za hitrejši gospodarski razvoj.

Takšna industrijska politika je v šestdesetih in sedemdesetih letih postavila v ospredje razvoja industrijo in promet ter še posebej gradbeništvo, slednje predvsem na račun stanovanjske gradnje. Razvoj ostalih gospodarskih panog je zaostajal za četrtino, kmetijstvo pa celo za dve tretjini. V osemdesetih letih pa se ob industriji najhitreje razvijata kmetijstvo in promet, pozitivni trend sta imeli še obrt in komunalna dejavnost, medtem ko so gozdarstvo, trgovina in gostinstvo ter še posebej gradbeništvo nazadovali. To odseva tudi v regionalnem razvoju. Kljub gradnji industrijskih obratov domala v vseh občinskih središčih, pa se razvojne razlike med manj in bolj razvitimi ter industrializiranimi občinami večajo. Večja in bolj razvita središča imajo boljšo gospodarsko osnovo in razvojne pogoje, zato dobi-

Struktura družbenega proizvoda po gospod. panogah

dejavnost	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1986
indus.in rud.	23,4	23,4	21,9	31,9	31,2	36,7	42,9
kmetijstvo	44,6	42,9	44,6	32,7	27,4	24,5	25,1
gradbeništvo	5,8	8,6	9,2	11,0	13,5	14,4	8,2
promet	5,9	4,9	3,6	5,0	5,1	5,0	5,8
trgovina	-	7,3	10,6	12,9	14,1	12,5	11,7
obrt	4,8	3,9	2,4	2,3	2,4	2,4	1,6
gost.in turiz.	-	2,2	2,4	1,9	1,9	2,0	1,5
ostalo	15,5	6,8	5,3	2,3	4,4	2,5	3,2

Vir: PZS, Društveni proizvod i narodni dohodek SAP Kosova, Priština 1988, str. 42-45

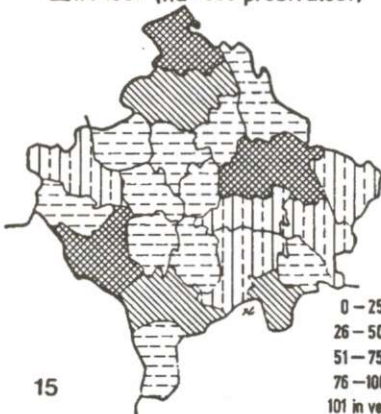
vajo kapitalno intenzivnejšo industrijo in infrastrukturo. Zato so domala v vseh občinah vrednost družbenega proizvoda na prebivalca in rast števila prebivalstva v pozitivni korelaciji z deležem v industriji ustvarjenega družbenega proizvoda.

Družbeni proizvod in narodni dohodek. Delež družbenega proizvoda Kosova v DP Jugoslavije se je gibal okrog 2 %, največji je bil 22,2 % leta 1975. Njegova vrednost na prebivalca pa vseh zadnjih 30 let zaradi hitre rasti prebivalstva stagnira. Spreminja pa se njegova sestava.

Močno se je povečal delež industrije, gradbeništva in trgovine, zadnja leta pa odseva gospodarske probleme posameznih gospodarskih panog (glej tabelo).

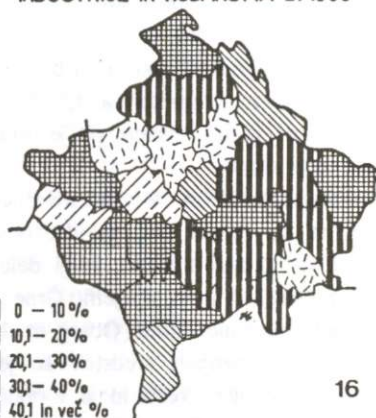
Po višini narodnega dohodka na prebivalca, ki je bil za Jugoslavijo 98 (v tisoč din) izstopajo le Priština z 62, ter Titova Mitrovica in Leposavić s 43. Kar nekaj najmanj razvitih občin ima kar štirikrat nižji narodni dohodek na prebivalca od Prištine. (Karta 16).

ZAPOSLENI V INDUSTRIJI IN RUDARSTVU
LETA 1981 (na 1000 prebivalcev)

15

DELEŽ NARODNEGA DOHODKA OD
INDUSTRIJE IN RUDARSTVA L. 1986

16

Finančno gospodarska pomoč Slovenije Kosovu.

Po zakonu o sredstvih Sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarstva manj razvitih območij republik in AP v obdobju 1986-90 (Uradni list SFRJ št. 75/85) je predvideno stalno oblikovanje sredstev sklada federacije v višini 1,56 % družbenega proizvoda družbenega sektorja. Socialistične republike in AP izpolnjujejo svoje obveznosti do sklada federacije tako, da 60 % sredstev združujejo v programe za skupne naložbe v manj razvitih republikah (od tega za Kosovo 50 %) in 40 % sredstev vplačajo kot obvezno posojilo skladu federacije. Z zakonom o dopolnilnih sredstvih republikam in AP 1986-90 se dopolnilna sredstva iz proračuna federacije določajo v letnem znesku 0,53 % ocenjenega družbenega proizvoda celotnega gospodarstva Jugoslavije za vsako leto, od tega zneska se 0,0910 % izloči za SAP Kosovo.

Združeno delo Slovenije je v letu 1988 vložilo 23,1 mrd din, skupno pa 80,6 mrd din ali 118,8 %

glede na akontacije določene za leto 1988 za združevanje sredstev v programe. Programi s področja industrije so angažirali 82,3 % sredstev iz Sklada federacije, v kmetijstvo 11,7 % sredstev in v trgovino 6 % sredstev Sklada federacije.

Zadnji podatki za 30.6.1989 kažejo, da smo takrat v Sloveniji združili 107 mrd ali 50 % letne obveznosti glede na določeno akontacijo.

Med leti 1981-1988 je bilo 72 investicij slovenskega gospodarstva, od tega 48 v razvitih občinah in le 24 v nerazvitih občinah SAP Kosovo. V pet občin slovensko gospodarstvo sploh ni investiralo. Največ investicij je v močnejših občinskih centrih, ki so hkrati tudi po številu prebivalstva največja v pokrajini. Tod je tudi sicer največ industrijskih obratov in tudi nekaj kvalificirane delovne sile (Priština, Džakovica, Prizren). Investicije zato kljub močnim vladnim spodbudam stagnirajo in verjetno bo glede na sedanjo družbeno-ekonomsko situacijo tako še naprej. Od 72 investicij pa jih je le 9 v kmetijstvo

(primarni sektor) in 6 v terciarne dejavnosti, vse ostale pa v industrijo, razporejene v 46 delovnih organizacij. To pomeni, da več različnih slovenskih delovnih organizacij investira v eno delovno organizacijo na Kosovo. Tak primer, kot najbolj značilen, je Tovarna elektromotorjev iz Djakovice, kjer se pojavlja kar pet slovenskih investorjev, podobnih primerov pa je kar nekaj. Najpogostejša je dobava in montaža opreme, določenih proizvodnih sistemov ali pa njihova modernizacija. V nekaj primerih pa gre za izgradnjo celotnega proizvodnega obrata, ki pa je v celoti postavljen s slovenskim kapitalom. V tem smislu se tudi stalno povezujejo nekatere naše delovne organizacije.

Regionalna usmeritev investicij in sploh razvojnih programov iz Slovenije je naslednja: Vsi programi (po občinah): Priština 11, Djakovica 17, Prizren 8, Gnjilane 6, Peć 5, Suva reka 4, Uroševac 3. Skupaj je v 17 občinah 72 programov, od tega 48 v 6 razvitih in 24 v 11 nerazvitih občinah. V obdobju 1981-85 je bilo dokončanih 27 investicij, 5 jih je bilo v teku. Tem je treba dodati še 10 dokončanih, 7 v teku 1986 leta, eno dokončano, 7 v teku in 2 v začetni fazi v letu 1987 ter 3 dokončane, 5 v teku ter 2 začeti v letu 1988. Inicijativa za leto 1989 pa je obsegala 27 investicij iz Slovenije. Vlaganje slovenskega gospodarstva v gospodarski razvoj Kosova ima ob številnih novih delovnih mestih in drugem tudi velik regionalni razvojni pomen, saj so bile te osemletne investicije usmerjene v 24 naselij.

KMETIJSTVO

Razvoj kmetijstva. Na Kosovu je 53,6 % kmetijskih ter 36,6 % obdelovalnih površin (Jugoslavija 38,4 %). Ker pa so med obdelovalne površine šteta tudi obsežna že opuščena zemljišča v gorskem svetu, predvsem na obrobju, ter nekatera urbanizirana in iz drugih razlogov opuščena zemljišča v dnu kotlin, je ta delež dejansko manjši. Velika je odvisnost obdelovalnega zemljišča od nadmorske višine, saj leži skoraj polovica Kosova več kot 700 m nad morjem. V I. in II. kakovostni razred sodi 34 % kmetijskih ter 21,8 % obdelovalnih zemljišč. Najbolj kvalitetne površine so vezane predvsem na obrobja kotlin, kajti na dnu so ogrožene od urbanizacije.

Vse do 1960-ih let je bila na skoraj celem Kosovu ohranjena homogena avtarktična agrarna

struktura. Leta 1931 se je 87 % aktivnega prebivalstva ukvarjalo s kmetijstvom, kar 62,6 % kmečkih gospodinjstev pa je imelo manj kot 5 ha zemlje. Kmetijstvo je nosilo obeležje fevdalnih odnosov, ekstenzivne obdelave, agrarne prenaseljenosti in nerešenega agrarnega vprašanja.

V povojnem obdobju do 60-ih let je kmetijstvo kljub velikim spremembam z ukinjanjem fevdalnih odnosov, vračanjem zemljišč bivšim lastnikom (odhod kolonistov iz dobe med vojnama), 10 ha maksimumu, formiranju kmetijskih obdelovalnih zadrug itd., le počasi napredovalo. Stopnja opremljenosti kmetijstva z mehanizacijo je ostala skromna, hkrati pa se je še nadalje zadržala velika agrarna prenaseljenost. Posestna sestava se je slabšala in opaziti je bilo drobljenje posesti. Leta 1953 je imelo že skoraj 80 % kmečkih gospodinjstev manj kot 5 ha zemlje.

V začetku 1960-ih let je Kosovo ob večjih investicijah, predvsem v industrijo in kmetijstvo, doživelo hitrejši gospodarski razvoj, ki je razbil dotedanjo homogeno socialno in ekonomsko strukturo agrarne pokrajine z začetki urbanizacije, prostorsko mobilnostjo prebivalstva in spremembami v socialni in poklicni strukturi prebivalstva. Investicije so v kmetijstvu povečale delež zemljišč v družbenem sektorju predvsem z melioracijami in kultiviranjem slabših zemljišč, povečala se je stopnja mehanizacije ter poraba umetnih gnojil in s tem hektarski donosi.

V 70-ih letih je gospodarska politika postavila v ospredje industrijo in promet, kmetijstvo pa je bilo precej zapostavljeno, medtem ko se je v 80-ih letih stanje izboljšalo v korist kmetijstva.

Leta 1981 je delalo v kmetijstvu Kosova 23,4 % aktivnega prebivalstva (Jugoslavija 26,5 %), in kmetijstvo je bilo po deležu družbenega proizvoda na drugem mestu.

Posestna sestava. Današnja socialno-posestna struktura na Kosovu je izredno neugodna; 88 % obdelovalnih površin je v zasebnem sektorju, povprečna velikost posesti je 3,19 ha in kar 82,8 % vseh posesti je manjših od 5 ha.

Vzroki takšnega stanja so nedvomno v preteklem gospodarskem razvoju. Vendar podatki kažejo, da je proces drobljenja posesti še vedno izrazit. Povečuje se delež posestnikov z do 5 ha obdelovalnih zemljišč:

1919	1953	1971	1981
62,6 %	79,5 %	80,1 %	82,8 %

Že leta 1919 je bila v stari Jugoslaviji izvedena agrarna reforma, ki pa ni prinesla bistvenih sprememb, niti ni imela cilja reševati socio-ekonomske problematike. Podobno neučinkovite so bile agrarne reforme po l. 1945. Kljub spremenjeni socialno-posestni strukturi, ukinjenim fevdalnim odnosom (t.i. čifčijski) in vrnitvi zemljišč lastnikom, se je posestna sestava še slabšala, tudi na račun 10 ha (razen 30 ha pri velikih gospodinjstvih s petdeset in več člani) maksimuma. Ostala odvezta zemlja je pripadla kmetijskim organizacijam. Po l. 1957, ko so se povečale tudi investicije v kmetijstvo, je družbeni sektor pridobil še 30.690 ha površin z obdelavo neracionalno koriščenih zemljišč in z melioracijami. Tako se je družbeni sektor po vojni krepil:

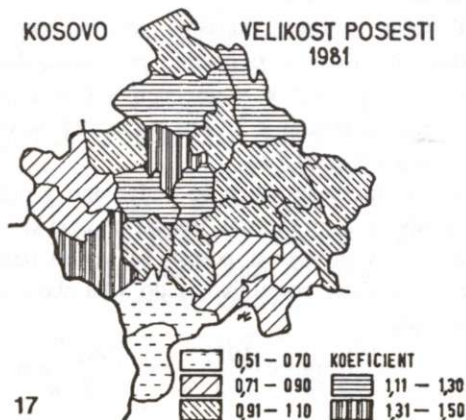
1955	1966	1976	1987
2,5 %	12,9 %	11,8 %	12,1 %

Absolutno so se njegove površine ves čas večale. Povprečna velikost posesti je v zasebnem in v družbenem sektorju pod jugoslovanskim povprečjem in znaša: 3,19 in 401,66 ha. Po občinah se kažejo velika nihanja v velikosti zasebne posesti. Pod pokrajinskim povprečjem so zlasti hribovske in obmejne občine: Dragaš (1,75 ha), Prizren (2,08 ha), Dečani (2,49 ha), Peć (2,81 ha) in druge. Izrazito nad povprečjem pa sta občini Srbica (4,44 ha) in Djakovica (4,32 ha). To sta tudi občini z najboljšimi naravnimi pogoji za kmetijstvo.

Posestna sestava je naslednja (1981):

0,1-0,5	0,5-1	1-2	2-5	5-10	nad 10 ha
12,7 %	11,5 %	23,3 %	35,7 %	12,8 %	3,2 %

Skoraj polovica posestnikov ima posest manjšo od 2 ha in kar 82,8 % pod 5 ha. Karta 17 kaže povprečno velikost posesti.

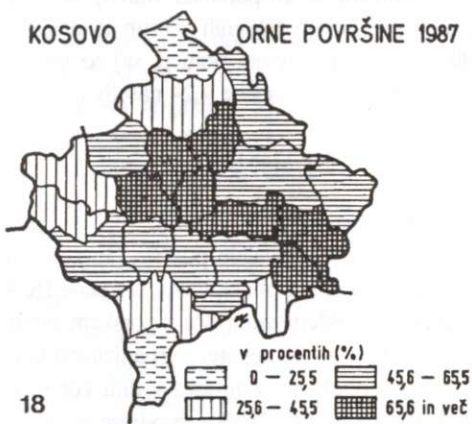

Izraba zemljišča. Kmetijska izraba zemljišča je na Kosovu močno omejena z razvojnimi zaostajanjem ter z naravnimi dejavniki, med katerimi je v ospredju nadmorska višina, saj leži velik del kmetijskih površin nad 700 m visoko. Travniki in še posebej pašniki zavzemajo zato velike površine, ki so hkrati sila ekstenzivno ali sploh niso izkoriščeni.

Delež zemljiških kategorij:

	1967	1977	1987	YU
Kmetijske povr.	100	100	100	100
njive	52,5 %	51,9 %	51,3 %	49,6 %
sadovnjaki	1,7 %	1,7 %	2,0 %	3,5 %
vinogradi	1,0 %	1,5 %	1,5 %	1,6 %
travniki	11,9 %	12,8 %	14,3 %	14,5 %
pašniki	32,9 %	31,9 %	30,7 %	30,2 %

Spreminjanje izrabe kmetijskih zemljišč, ki je močno odvisno od splošne gospodarske nerazvitosti v Kosovski kotlini, ohranja njivske površine v enakem obsegu, medtem ko so v Metohijski nazadovale, povečale pa so se površine sadovnjakov in vinogradov. (Karta 18).

Poleg tega se intenzifikacija kmetijstva v družbenem in v zasebnem sektorju kaže v spremembah strukture poljščin. Površine pod žiti so močno nazadovale, vse ostale kategorije pa so se povečale. Na Kosovu je še posebej močno povečanje površin krmnih kultur, povezano z močno zastopanostjo živinoreje. Primerjava z Jugoslavijo pokaže še vedno močno zaostajanje.

Struktura poljščin:	1967	1977	1987	SFRJ
žitarice	81,8 %	80,0 %	73,1 %	58,4 %
industrij.rastline	5,6 %	3,3 %	5,3 %	9,2 %
vrtnine	13,6 %	6,4 %	7,0 %	9,2 %
krmne rastline	5,6 %	7,5 %	11,0 %	14,1 %

Glede na takšno strukturo izrabe zemlje sta po posejanih površinah in po pridelavi močno v ospredju pšenica in koruza, izmed ostalih kultur pa izstopajo še lucerna, ječmen in krompir. Na takšno izrabo kmetijskega zemljišča je vplivalo povečanje števila prebivalstva, spremembe v strukturi prehrane, dvig osebnega standarda, spremembe v kmetovanju itd. Proizvodnja sadja je v zadnjih desetih letih zelo porasla, kar kaže na uvajanje stalnih nasadov sadnih dreves, katerih pridelki so namenjeni prodaji na trgu. Za sadjarstvo sta najbolj primerni Metohija in Drenica. To so občine Dečani, Leposavić, Peć, Uroševac ter še nekatere.

Največ vinske trte gojijo v Metohiji in sicer v občinah Prizren, Suva reka, Orahovac, Maleševo, Djakovica, Peć, Klina in Istok. Leta 1983 je bilo v Sap Kosovo 10102 ha vinogradov, od tega v Metohiji, kjer so najboljši pogoji za vinogradništvo kar 9.814 ha. Zato nameravajo površine z vinsko trto še povečati.

Trendi v živinoreji so podobni kot drugje v Jugoslaviji. Število konj in ovac pada, število goveda in svinj pa narašča. Najbolj ugodni pogoji za živinorejo so: okoliški hribi Metohije, Kosovska ravnina, nižina ob Binački Moravi, Lapska ravnina in Drenica.

Kmetijstvo v Sap Kosovo je še posebej pomembno zaradi nerazvitosti drugih gospodarskih panog. Kljub nizkim hektarskim donosom ustvarja precej velik delež v narodnem dohodku. Problem je negospodarska izraba najplodnejših tal v korist industrijskega in urbanega razvoja. Nadaljnji razvoj kmetijstva je zasnovan na gojenju visokoproduktivnih industrijskih kultur. Sicer pa je struktura kmetijske proizvodnje neugodna in morajo precej hrane uvažati. Proizvodnja pšenice je leta 1982 zadoščala le za 70 % potreb prebivalstva Kosova.

RUDARSTVO IN INDUSTRIJA KOSOVA

Rudarstvo

Nahajališča in izkop. Kosovo spada med najbolj

bogate rudonosne predele v državi. Rude najdemo domala po vsem Kosovu. Z rudarstvom so se tu ukvarjali že Kelti in Rimljani okoli 2000 let pred našim štetjem, ki so izkoriščali svinčevo in cinkovo rudo. Sicer pa so z gospodarske plati najbolj ugodna kosovska nahajališča premoga. Premog je dokaj lahko izkoriščati, je dobre kvalitete in tudi geografski položaj je ugoden za izkoriščanje, porabo in transport. Na Kosovu sta dva premogovna bazena: Kosovski in Metohijski.

K o s o v s k i premogovni bazen (površina 102 km²) leži v osredju Kosovske kotline, med Sitnico in Drnico. Dolg je 32 km in širok 12 km. Kosovski lignit je pliocenskega nastanka. Kalorična vrednost premoga je 1700 kal/kg. Debelina slojev je pri Lipljanu 20 m in in raste proti severu in zahodu. Povprečna debelina slojev je 5 cm, povprečna debelina zemeljskega pokrova pa 76 m. Kosovski premogovni bazen je razdeljen na severni, srednji in južni del. Premog so tukaj izkoriščali že od nekdaj, organizirano pa od leta 1920, danes pa v dveh dnevnikih kopih Dobro Selo in Belačevac v severnem delu. Letna kapaciteta rudnika Dobro Selo je 3,6 milijona ton, rudnika Belačevac pa 5,5 milijona ton. Predvidevajo, da se lahko proizvodnja v rudniku Dobro Selo poveča na 4,5 mio ton in v rudniku Belačevac na 10,5 mio ton. Optimalni čas izkoriščanja vsekega premogovnega polja je 60 let, v južnem delu celo okoli 80 let. Rezerve znašajo 6,4 milijarde ton lignita in vse je mogoče izkoriščati z dnevnim kopom.

M e t o h i j s k i (Dukagjinski) premogovni bazen se nahaja v severovzhodnem delu Metohije, med Klino in Pećjo, vzhodno od Belega Drima. Prva podrobnejša raziskovanja leta 1963 so pokazala, da so v prednosti predeli na levi strani Belega Drima. Povprečna debelina slojev je 36 m, površina bazena pa 54,3 km². Zaloge cenijo na 2 milijardi ton. Ta lignit ima nekoliko višjo kalorično vrednost kot kosovski in ga še ne izkoriščajo.

Kosovo premore 50 % vsega lignita v Jugoslaviji. Leta 1962 so ga nakopali 864.000 ton, leta 1972 4.914.000 ton, 1982 6.673.000 ton in leta 1988 kar 10.887.000 ton. Na osnovi kosovskega lignita so zgradili termoelektrične gigante Kosovo I-IV. Za te potrebe bodo odprli nov premogovnik v Svibovcu z letnim izkopom 18 milijonov ton lignita.

Zaradi pomanjkanja domačega kapitala in kvalificiranih delavcev so rudnike svinca in cinka v Trep-

či, Novem Brdu in Ajvaliji odstopili Angležem in Francozom. Anglija je do leta 1941 tu pridobila več kot 6 milijonov ton svinca in cinka. Med vojno so Nemci in Italijani izkoriščali rudnike za potrebe vojne industrije. Danes daje Kosovo 38,6 % jugoslovanskega izkopa rude svinca in cinka. Središče rudarske in metalurške proizvodnje je Trepča, na katero so vezani vsi rudniki. Stari Trg, Novo Brdo, Kižnica, Ajvalija, Janjevo. Letna proizvodnja svinčeveo-cinkove rude je po vojni stalno naraščala: 1962 945.000 ton, 1972 1.513.000 ton, 1982 1.882.000 ton. Od leta 1982 do leta 1988 pa je proizvodnja upadla na približno 1.313.000 ton. Proizvodnja rafiniranega svinca je od 1962 do 1982 leta upadala (1962 79.289 ton, 1972 60.448 ton, 1982 59.000 ton), od leta 1982 do 1988 pa je narasla (1988 83.000 ton). Proizvodnja cinka je 1972. leta znašala 20.356 ton, 1982 18.000 ton, 1987 pa 13.000 ton.

Del proizvodnje kvalitetne kromove rude se izvažja. Kopljejo jo v rudniku Djakovice in v rudniku Babaj Boks. Med letoma 1962 in 1972 je proizvodnja nazadovala iz 10.000 ton na 2.000 ton, do 1988 pa se je proizvodnja koncentrata kroma povzpela na 16.000 ton.

Na Kosovu izkoriščajo tudi boksit pri Klini. Izkop je od leta 1972, ko je znašal 181.000 ton stalno upadal. Leta 1982 je znašal 132.000 ton, leta 1988 pa le še 64.000 ton. Srebro se pridobiva kot stranski proizvod pri predelavi svinca in cinka. Glavni proizvajalec primarnega srebra je Trepča s proizvodnjo 83 ton leta 1972 in 96 ton leta 1988.

Surovi magnezit rabijo za proizvodnjo ognjeodpornih materialov. V štirih večjih rudnikih v bližini Kosovske Kamenice in v rudniku Goleš so ga leta 1962 nakopali 85.000 ton, leta 1972 193.000 ton, leta 1982 165.000 ton in leta 1988 152.000 ton. V bližini Glogovca, zahodno od Prištine se nahajajo velike rezerve niklja. Kosovo danes sodeluje s 14 % v jugoslovanski proizvodnji lignita, z 39 % svinčeve in cinkove rude, 64 % surovega in rafiniranega svinca, 17 % cinka ter z 16 % rafiniranega srebra.

Ekološki problemi izkoriščanja rud. Sedanja ekološka situacija v pokrajini jasno kaže motnje v ravnotežju med človekom in njegovim okoljem. Ekološka kriza se še povečuje zaradi nagle rasti števila prebivalstva. Problem surovin se je po energetski krizi še zaostрил, kar je pripeljalo do še intenzivnejšega izkoriščanja naravnih bogastev. Najbolj kri-

tično je stanje na območju Titove Mitrovice in Prištine, v ostalih delih pokrajine pa se razmere z razvojem industrije slabšajo. Za delovne organizacije je onesnaževanje cenejše kot vzdrževanje že vgrajenih filtrov. Lignit se nahaja v debelih plasteh, izkorišča pa se v dnevnih kopih. Dnevna kopa Dobro Selo in Belaćevac zavzemata okoli 700 ha površine, odlagališče jalovine pa 1600 ha. Ko bodo odprli nov površinski kop v Svibovcu, bo ta zavzemal površino okoli 750 ha plodne zemlje. Do danes je "odkritih" površin ali površin pod jalovino, pepelom, peskom ali drugim materialom 3106 ha. Če sem prištejemo še površino, na kateri bodo odprli nov dnevni kop Svobovac, je to 3856 ha. Do leta 2000 se bo ta površina predvidoma povečala na okoli 6500-7000 ha. Trenutno čaka na zasutje 400 ha površin. Te površine bo potrebno najprej zasaditi z borom, akacijo ali drugimi gozdnimi drevesi in nekaterimi vrstami trav. Šele po 20-ih letih bo ta zemljišča mogoče uporabljati v kmetijske namene.

Rude barvnih kovin (Pb, Cd, Zn) se v glavnem nahajajo v severovzhodnem delu pokrajine, v bližini Titove Mitrovice, največje flotacije teh kovin pa so v Zvečanu in Ajvaliji. To območje spada med zelo onesnažena, še posebej onesnaženost s svincom, arzenom in drugimi nevarnimi snovmi. Največji vir onesnaževanja zraka so RMHK "Trepča" in "Elektrogospodarstvo". Titova Mitrovica je označena za najbolj onesnaženo mesto v naši državi in je med najbolj onesnaženimi na svetu. V zraku na območju Titove Mitrovice se nahajajo svinec, cink, arzen, žveplov dioksid, saje. Tudi Elektrogospodarstvo Kosovo spušča v zrak ogromne količine škodljivih snovi, zaradi nizke stopnje izrabe lignita.

Industrija

Razvoj industrije. Predvsem po izgradnji železniške proge Beograd-Kraljevo-Titova Mitrovica-Skopje (1874) so nastali na ozemlju Kosova mlini, kemijske delavnice za izdelavo mila ter lesu predelovalni obrati na vodni, parni in naftni pogon. Vsi obrati so bili last lokalne drobne buržoazije. Proizvode so tudi izvažali, predvsem v Grčijo in Turčijo.

Po ustanovitvi Jugoslavije so začeli izkoriščati nekatera naravna bogastva, ustanovili so tudi prve banke in zgradili železniško progo Kosovo polje-Peć

in Kosovo polje-Kuršumlija (ni dokončana). Ker pa država ni imela dovolj kapitala in strokovnega kadra, je na Kosovo (Trepča, Novo Brdo, Janjevo, Ajvalija) posegel tudi tuj kapital (angleški in francoski). V tem času so proizvajali in predelovali predvsem svinec, cink in pirit. Med leti 1929 in 1935 so zgradili tudi prve hidroelektrarne in termoelektrarne. Prav tako so med obema vojnama zgradili nekaj obratov za predelavo lesa, mlinov in tovarn cementa. Ti obrati so uporabljali parno, naftno ali električno energijo in so zaposlovali malo ljudi. Med vojno so bili uničeni ali poškodovani skoraj vsi obstoječi industrijski obrati. Po vojni so najprej obnovili mline, opekarne, žage in odprli rudnike.]

V povojnem razvoju lahko sledimo trem obdobjem:

1. do l. 1956
2. od 1957 do 1965 l.
3. od 1966 l. dalje

V prvem obdobju je bilo Kosovo izven odgo-varjajočega, enakopravnega koncepta v politiki intenziviranja ekonomskega razvoja. Investicijska politika je bila neurejena. Kosovo je dobivalo le simbolična sredstva. Status manj razvite pokrajine je dobilo šele leta 1956 in je bilo v prvi etapi razvoja države izključeno iz procesa industrializacije.

Drugo obdobje se smatra za najvažnejše v industrijskem razvoju Kosova. Večina industrijskih objektov je iz tega časa. Po letu 1957 se je aktiviral fond "zagotovljenih investicij". To so sredstva zveznega investicijskega fonda z dolgoročnim pristopom razvoja slabo razvitih območij. leta 1955 je imela dominantno vlogo barvna metalurgija (49,6 % vseh zaposlenih v ind.), industrija gradbenega materiala (6,3 %), industrija tobaka (5,5 %), lesna (5,1 %) in tekstilna industrija (4 %). V teh vejah industrije je bilo 95,56 % zaposlenih v industriji.

V zadnjih dveh desetletjih je prišlo do določenih sprememb. Razvijati so se začele kovinsko predelovalna industrija, elektro industrija, kemična industrija, razširili so kapacitete tekstilne in prehrabene industrije in ob močnejši industrializaciji glavnih središč so se začela industrializirati tudi manjša središča, predvsem občinska.]

Razmestitev industrije. Leta 1988 je bilo na Kosovu v rudarstvu in industriji zaposlenih 85.000 delavcev. Od 111 industrijskih obratov, je bilo 60 obratov lahke in kar 51 obratov težke industrije. Po

panogah je bilo stanje sledeče: gradbeništvo in industrija gradbenega materiala 18, črna in barvna metalurgija 23, kemična industrija 13, elektrotehnika 8, strojna 6, lesna 7, tekstilna, obutvena, konfekcijska 13, prehrabena 20, papirna, grafična 3.

[Razmestitev industrije na Kosovu izkazuje precej neenakomerno razvitost, na eni strani industrijska središča in na drugi strani še povsem agrarna območja z manjšimi kmetijsko predelovalnimi in podobnimi obrati.]

[Največje industrijsko središče je Priština s sedemnajstimi obrati, sledijo Titova Mitrovica, Prizren, Peć in Djakovica. Značaj industrijskih središč imata še Uroševac in Gnjilane. Med industrijskimi panogami sta močno zastopani črna in barvna metalurgija, ki koristita "domača" nahajališča svinčeve, cinkove, kromove rude, magnezita in premoga. Surovine in energetski viri se kažejo kot odločilni lokacijski dejavnik za koncentracijo industrije v Kosovski kotlini.] zlasti rafiniranje in predelava cinkove in svinčene rude in v zahodnem oz. jugozahodnem sredogorju - kromove rude. Metalurgiji so se pridružili drugi obrati. [Ostale industrijske panoge ne kažejo večje koncentracije na določenem območju kot kemična, strojna, elektrotehnična ter tekstilna in obutvena industrija. Precej enakomerno je razporejena industrija gradbenega materiala in gradbeništvo ter prehrabena industrija. Gradbeništvo in prehrabena industrija sta napomembnejši industrijski dejavnosti slabše industrializiranih območij. To so občine v osrednjem, metohijskem delu, ki je močno agraren in robna, gorata območja zlasti vzhodnega in jugovzhodnega dela. Ti predeli so tudi slabše povezani.] Glede na število obratov in delež aktivnega prebivalstva zaposlenega v agrarnih in neagrarnih dejavnostih, bi bilo mogoče občine uvrstiti v pet skupin: izrazito industrializirano občino Priština, industrializirane občine Titova Mitrovica, Peć, Djakovica, Prizren in Uroševac, deloma industrializirane občine Leposavić, Glogovac, Klima, Orahovac, Suva Reka, Kačanik, Gnjilane in Kosovska Kamenica, slabo industrializirane občine Istok, Vučitrn, Lipljan ter štiri neindustrializirane občine.

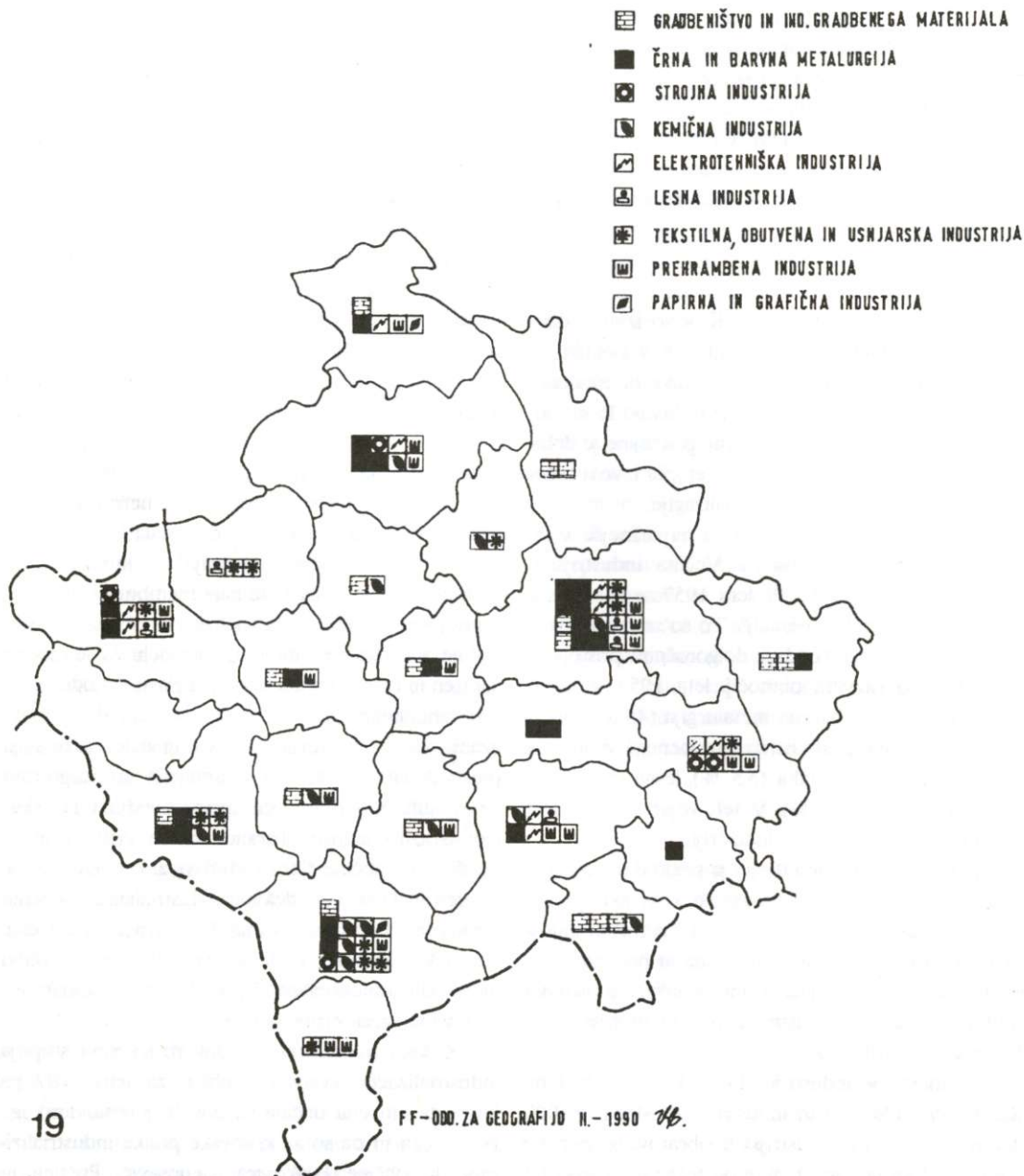
Z lokacijskim kvocientom izračunana stopnja industrializacije kosovskih občin za leto 1987 pa kaže, da niti ena občina ne doseže jugoslovanskega povprečka in da so za kosovske prilike industrializirane le občine Djakovica, Leposavić, Priština in

Titova Mitrovica. Glede na to, da je osnova izračuna v industriji zaposleno prebivalstvo, je prikazana vrednost rezultatov seveda relativna. (Karta 19)

Na splošno pa se je industrija v preteklih letih koncentrirala in je bilo 1971. leta v dveh industrijsko najbolj razvitih občinah Prištini in Titovi Mitrovici

50,4 % vseh industrijskih delavcev in 67,1 % industrijskih osnovnih sredstev. Razlike med industrijsko najbolj in najmanj razvitimi občinami so se še večale in šele v zadnjih letih prihaja tudi do pomembnejše industrializacije manjših središč.

KOSOVO — STRUKTURA INDUSTRIJE

Perspektive razvojne industrije. Pri načrtovanju razvoja industrije SAP Kosovo je treba upoštevati in ločiti družbene in naravne možnosti ter dejavnike. Družbene možnosti vsekakor obstajajo, saj je v širšem družbenem interesu, da se industrija SAP Kosova razvija, seveda pa je zato potrebno ustrezno gospodarsko planiranje, prilagajanje današnjim razmeram, prilagajanje tehničnim in tehnološkim razmeram in upoštevanje tradicije določenega prostora.

Tudi naravno bogastvo Kosova je dovolj vzpodbujajoče za razvoj industrije. Energetski viri na Kosovem so za razvoj industrije ugodni in temeljijo predvsem na velikih zalogah lignita. Velike so tudi rezerve kovinskih in nekovinskih rud. Na Kosovem se proizvede približno polovica jugoslovanskega svinca in cinka, še več rafiniranega svinca in srebra. Kosovo ima približno 10 % jugoslovanskih mineralnih surovin, od tega 20 % premoga in 11 % kovinskih rud. V strukturi mineralnega bogastva Kosova pa pomenijo kovinske rude 50 %, premog 48 % in nekovinske rude 2 %.

Delovna sila kot dejavnik razvoja kosovske industrije je poseben fenomen. Delovne sile ne primanjkuje, je poceni. Problem je ustrezna šolska in strokovna izobrazba in usposobljenost, saj strokovnih kadrov, potrebnih za razvoj kosovske industrije primanjkuje. Nizka je storilnost, vzdrževanje proizvodnih sredstev, zavest delovne sile, ekonomičnost industrije in delovne sile. Glede na delovno silo ima tu še rezerve tekstilna industrija, po proizvodnji tretja najpomembnejša industrijska veja na Kosovem.

Ugodne so tudi možnosti za razvoj prehranske industrije, predvsem na osnovi razvoja agrokompleksov, ki ima na Kosovem že bogato in pomembno tradicijo.

Ob navedenih možnostih pa se postavlja še ena naloga, ki je verjetno za razvoj industrije Kosova najpomembnejša: izdelati je treba celovit program, kako najprej obstoječo industrijo ozdraviti bolezni kot so: neracionalna proizvodnja, zadolženost, zaloge, slab materialno-finančni položaj, dvig usposobljenosti delovne sile, zmanjšati naravni prirastek, zmanjšati izgube, preprečiti odliv kadrov, dvigniti storilnost, dvigniti kvaliteto izdelkov in s tem konkurenčnost, odpraviti neizkoriščenost proizvodnih kapacitet. Treba je več investirati v tehniko, tehnolo-

gijsko, v ljudi in ustrezno infrastrukturo ter razvijati ustrezne programe.

GOSPODARSKA IN NEGOSPODARSKA INFRASTRUKTURA

Promet. [Leta 1975 je znašala skupna dolžina železniških prog 300 km. Glavna značilnost kosovskega železniškega omrežja je ta, da je z njim pokrajina odprta proti severu in jugu (t.j. proti Beogradu, Skopju, Solunu) ter vzhodu (Niš, Sofija, Istanbul), medtem ko manjkajo povezave proti zahodu in severozahodu.] Osnovno mrežo predstavljajo proge: Raška - Kosovo polje; Uroševac - Skopje; Kosovo polje - Priština - Podujevo - Kuršumlja - Niš; Kosovo polje - Glogovac - Klina - Peć; Klina - Prizren; Priština - Podujevo - Kuršumlja. [Za interno mrežo se lahko reče, da je dobro postavljena v prostor in zadovoljuje potrebe gospodarstva in prebivalcev. Vsekakor pa ni zadovoljivo tehnično stanje in opremljenost prog in železniških postaj.]

[Skupna dolžina magistralnih in regionalnih cest je leta 1988 v SAP Kosovo znašala 1784 km, od tega je bilo 35 % magistralnih in 65 % regionalnih cest. Asfaltiranih je bilo 81 % cest.]

Velik pomen ima zlasti magistrala, ki poteka od meje ožje Srbije - Kosovska Mitrovica - Uroševac - Kačanik - Djeneval Janković, ki je v bistvu del kontinentalnega traka Jadranske magistrale in pomembna predvsem za vzhodne predele pokrajine, pomeni pa povezavo z Makedonijo, Grčijo, Črno Goro in Albanijo. Ta cesta pa zahteva ogromne vzdrževalne stroške, saj je obremenjena preko vsega leta.

[Najmlajša oblika prometa na Kosovu je letalski promet, ki se od leta 1964 odvija s prištinskega letališča do letališča v Beogradu, preko katerega se Priština vključuje v zveze z ostalimi notranjimi in zunanjimi linijami.] V prometu je zaposlenih 5,7 % vsega zaposlenega prebivalstva. Dokaj slabo je razvit PTT promet, saj pokrajina, razen za Črno Goro in Makedonijo, za vsemi republikami močno zaostaja, tako glede števila pošt (razen občine Priština imajo vse ostale občine po 10 pošt), kot telefonskih aparatov, pisemskih pošilk, telefonskih pogovorov in central.

Gostinstvo in turizem. Kosovo je bilo dolgo časa izolirano (prometno) od ostalih področij in turističnih

tokov, saj ima pomanjkljivo infrastrukturo, pomanjkanje strokovnega kadra, nizek nivo organiziranja turizma in gostinstva ter pomanjkanje strokovne organizacije. Leta 1988 je Kosovo razpolagalo s 7089 ležišči, v glavnem v mestnih naseljih, turističnih kapacitet v najbolj ugodnih predelih skoraj ni. Vse to je oviralo turistični razvoj potencialnih turističnih področij (Prokletije, Šara, Kopaonik), ki so do danes z izjemo Brezovice le neznatno aktivirana. Manjkajo pa tudi objekti ob magistralnih poteh in izletniških točkah. Leta 1988 je 232.000 turistov zagotovilo 780.000 nočitev, največ v toplicah. Turistične možnosti Kosova slonijo na:

- a) ugodnem geografsko-prometnem položaju, saj leži na poti proti Jadranskemu morju, Egejskemu in Črnemu morju ter vzhodno-evropskim deželam;
- b) veliki koncentraciji raznovrstnih naravnih motivov; glede na to lahko turistično regijo Kosova uvrstimo med najkompleksnejše potencialne turistične regije v Srbiji in kontinentalnem delu Jugoslavije. Izredni pogoji so za razvoj letnega in zimskega planskega turizma, tranzitnega, izletniškega, ekskurzivnega in zdravniškega turizma. Pri tem omogočata planinski in zdravniški turizem celoletno sezono, pa tudi stalnost zaposlovanja in rentabilnost vloženih sredstev.

Obrt in trgovina. Po letu 1945 je prišlo do socializacije večine obrti, nekateri pa so se zaradi rentabilnosti organizirali v samostojna podjetja in zadruga (peki, mesarji, mehaniki...). Obrt je še dokaj razvita v občinskih središčih, ohranjene pa so tudi še oblike tradicionalne obrti, ki pa postopoma izginjajo. Z obrtjo se zaradi tradicije ukvarja predvsem albansko prebivalstvo, nanje pa vpliva tudi patriarhalni način življenja (običaji, noša, ureditev hiš). Izdelki se v veliki meri prodajajo ob tržnih dneh, ki so še v vseh občinskih središčih glavni nakupovalni dan za vso občino. V zadnjem času se močno razvijajo moderne storitvene obrti, medtem ko pa klasična obrt zaradi nizkega investiranja ni konkurenčna proizvodnji in postopoma izginja. Še obstoječe klasične obrti so: puškarstvo, izdelki iz bakra, zlata, srebra, izdelovanje starih albanskih oblačil, zaves, preprog itd.; precej razvito je tudi krznarstvo, saj ima dobre osnove. Zaposlenost v obrtnih dejavnostih je tudi dokaj skromna, saj v šestih občinah tega pojava sploh ni. Nekoliko izstopata le Priština in Suva Reka. V teh dejavnostih je zaposlenih 2,2 % aktivnega

prebivalstva. Trgovina, ki je razvita prav tako v občinskih središčih zaposluje 9 % aktivnega prebivalstva.

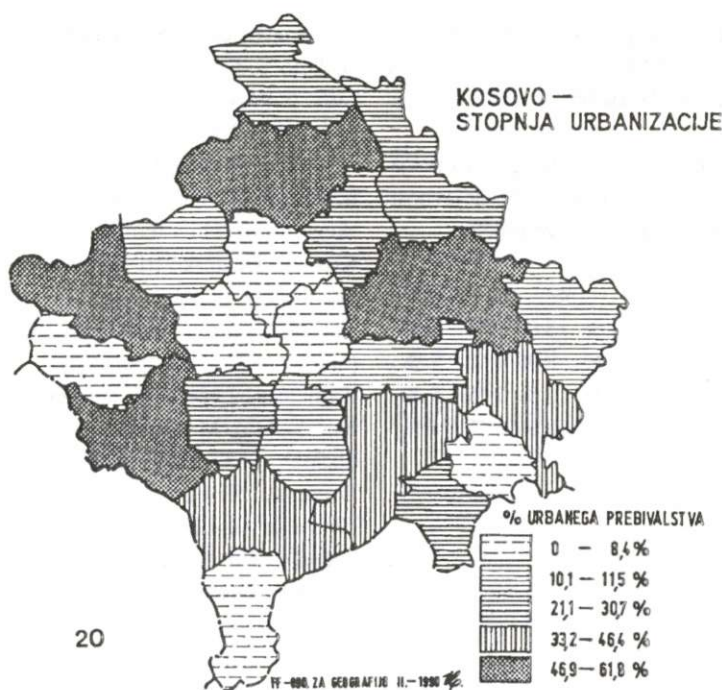
CENTRALNA NASELJA KOSOVA

Urbanizacija. Urbanizacija gre tudi na Kosovu v korak z gospodarskim razvojem, ki pomeni močno zaostajanje za jugoslovanskim povprečjem. Leta 1971 je v urbanih naseljih Kosova živel le 26,9 % prebivalstva (Jugoslavija 38,6 %), leta 1981 pa 32,0 % (Jugoslavija 46 %). Depopulacija je podeljevala močno zajela v zadnjih desetih letih, ko se je v mesta usmeril močan val albanskega prebivalstva. Mesta na Kosovu imajo zato močno nadpovprečen delež po vojni zgrajenih hiš, to velja tudi za vsa zadnja desetletna obdobja. V Prištini je bilo na primer zgrajenih po vojni 78,6 % hiš, v Ljubljani le 57,8 %. (Karta 20)

Stopnje centralnih naselij. Osnovne ugotovitve Igorja vrišerja o omrežju centralnih naselij so:

- Priština je glede na zaposlene v storitvah prebivalstva,
- tekma med Pečjo, Prizrenom in Djakovico je povzročila, da Metohija nima osrednjega centralnega naselja, to je središča četrte stopnje,
- zelo slabo je izgrajeno osnovno omrežje, to so središča prve in druge stopnje

I. Priština je imela leta 1961 le 20 % več prebivalcev kot Prizren ali Peć, 27 % več kot Titova Mitrovica, leta 1981 pa kar 75 % več kot Prizren in 2 x več kot Peć in Titova Mitrovica. Tudi podatki iz leta 1984 kažejo na 2,5 do 3 x večji družbeni proizvod Prištinske občine v odnosu do ostalih treh. Število zaposlenih v družbenem sektorju je 3 do 4 x večje. To kaže na pospešen razvoj Prištine in zaostajanje Peći, Prizrena in Titove Mitrovice. Posebej izstopa Peć, ki ima v svojem hierarhičnem nivoju sicer najmanj prebivalcev, vendar največji obseg trgovine na drobno, gostinskega prometa in največjo tržno površino. To kaže na močno, a nerazvito zaledje. Po številu delovnih organizacij izstopa Djakovica, ki ima večje število delavcev v družbenem sektorju in višji družbeni proizvod ter je tudi industrijsko močnejša kot Peć. Tako Djakovica nekoliko meji s skupino, ki je višje po hierarhični lestvici. V letih po 1961. letu se najbolj krepi Uroševac z in-

deksom povečanja števila prebivalstva do leta 1981 472 (Gnjilane 401 in Djakovica 295).

II. Naslednja nižja stopnja centralnosti naj bi že zajela vsa občinska središča. Podujevo in Vučitrn izstopata po številu različnih dejavnosti predvsem v šolstvu, trgovini... Indeks porasta prebivalstva v Podujevo v letih 1961/81 je nadpovprečen 483, v Vučitrnu 372 pa je v povprečju občinskih središč na Kosovu. Ti podatki kažejo na intenzivnejši razvoj in koncentracijo prebivalstva v Podujevo, kar je posledica nerazvite okolice, medtem ko Vučitrn leži v razvitejšem delu Kosova, blizu Kosovske Mitrovice.

III. V nižjo stopnjo centralnosti spadajo ostala občinska središča. Posebnost v tej skupini so naselja, ki niso občinska središča, Kosovo polje, Obilić in Zvečan. Vsi trije kraji ležijo ob železnici blizu večjih mest.

Funkcijska usmeritev centralnih naselij. Po funkcionalni klasifikaciji centralnih naselij je na Kosovu kar 27 centralnih naselij ali 56 % usmerjeno v agrarno dejavnost (v Sloveniji 15 %), 9 centralnih naselij ali 19 % v javne službe (v Sloveniji 5 %), 4 centralna naselja ali 8 % v industrijsko dejavnost (v Sloveniji 26 %), dve centralni naselji ali 4 % v storitve (v Sloveniji 17,5 %) in en kraj ali 2 % v in-

dustrijsko dejavnost in storitve (v Sloveniji 13 %). Prevladujejo centralna naselja z agrarno dejavnostjo in usmeritvijo v javne službe (75 %). Take usmeritve prevladujejo v centralnih naseljih v nerazvitih krajih. Agrarna dejavnost je izrazito bolj zastopana pri centralnih krajih prve stopnje, industrijska dejavnost pri krajih tretje stopnje, vendar pa je prav tako kot storitvena dejavnost v glavnem šibka. Javne službe prevladujejo pri centralnih naseljih druge do pete stopnje. (Karta 21)

Današnje stanje glede gospodarskih funkcij se bistveno ne razlikuje od stanja v 60. letih, saj v narodnem dohodku 60 % občin prevladuje kmetijstvo.

Najnovejša informacija o funkcijski usmerjenosti štirih največjih mest na Kosovu po dejavnosti zaposlenih v družbenem sektorju kaže tabela:

	1	2	3	4	5	6
Priština	32 %	15 %	11 %	13 %	7 %	6 %
K.Mitrovica	40 %	6 %	12 %	8 %	7 %	5 %
Peć	37 %	10 %	14 %	11 %	7 %	5 %
Prizren	38 %	14 %	13 %	10 %	6 %	4 %

1..... industrija in rudarstvo

2..... gradbeništvo

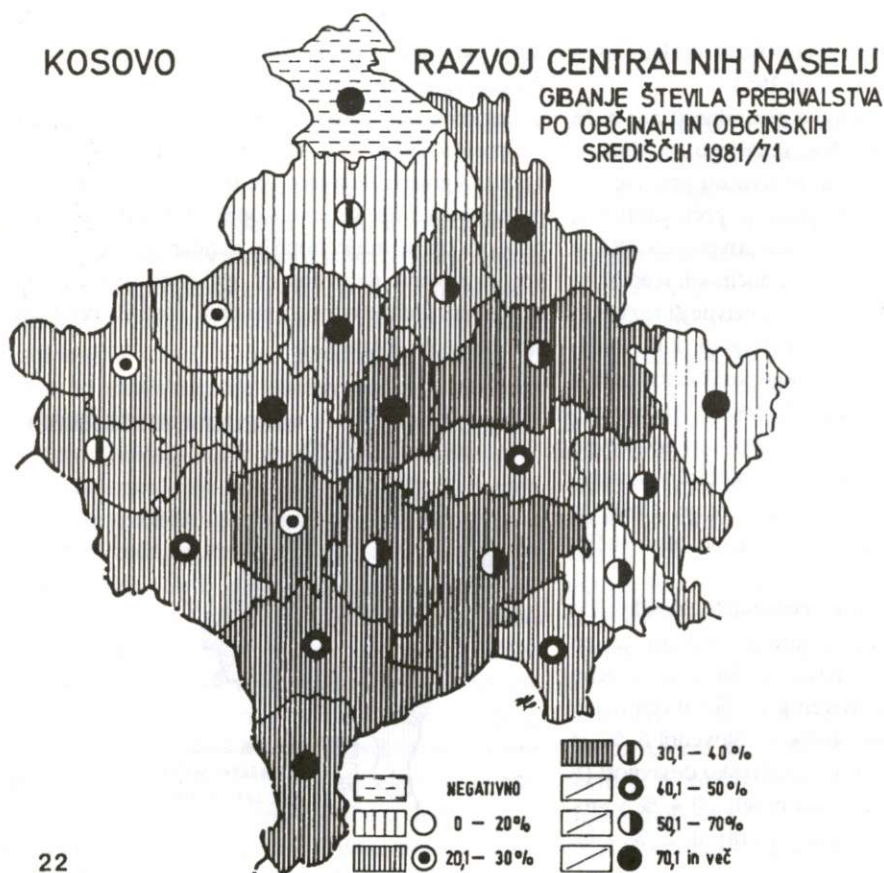
3..... trgovina in gostinstvo

4..... izobraževanje in kultura

5..... zdravstvo in socialna zaščita

6..... DPS in organizacije

Razvoj centralnih naselij. Podobno kot drugod, sledimo tudi na Kosovu splošnim trendom hitreje rasti prebivalstva mest kot skupnega prebivalstva občin. Vendar nikjer drugje v Jugoslaviji ni takšnih ekstremov in velikih regionalnih razlik kot posledica neustreznega splošnega in regionalnega gospodarskega razvoja in s tem povezane urbanizacije kot na Kosovu. Dejanske tri osnovne variante razvoja prebivalstva v obdobju 1971-81 so naslednje: Močna rast prebivalstva centrov in rast v občini na sploh (najmočnejša depopulacija) - Klina, Kosovska Kamenica, Leposavić (skupno preb. je za 3,6 % nazadovalo). Močna rast centrov in močna porast v občinah - Priština, Glogovac, Dragaš, Podujevo, Uroševac. Tretji model predstavlja zmerno rast v centru in skoraj podobno rast v občini - sem sodi večina občin. Četrty model je skupina občin z zmerno rastjo prebivalstva v središčih in slabo rastjo v občini (izseljevanje) - Vitina, Titova Mitrovica, Istok in drugo. (Karta 22)

- Ahmetaj, I., 1984, Kraške vode SAP Kosova i njihov značaj za snabdevanje naselja, industrije i navodnjavanje. Zbornik radova jugoslovenskog simpozijuma "Geografski aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije", Priština, str. 67-73.
- Ahmetaj, I., 1977, Stanje i iskorišćavanje novoosvojenih površina SAP Kosova. Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije. Beograd, str. 449-454.
- Albanci, 1984, Uredil Stanić J., Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Bakić, R., 1971, Kretanje stanovnika po nacionalnom sastavu u SAP Kosovo u periodu od 1961-71 godine. Glasnik srp. geogr. društva, Beograd.
- Bakić, R., 1977, Poslijeratni razvoj saobraćajne mreže u SAP Kosovo i njene karakteristike u 1975 godini. Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije, Beograd, str. 217-222.
- Banac, I., 1988, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji - porijeklo, povijest, politika. Zagreb.
- Basha, T., 1984, Demografske karakteristike mortaliteta odojčadi u SAP Kosovo. Geografska istraživanja, 5, Priština, str. 111-120.
- Batrić, J., 1985, Kosovo. Inflacija. Socialne razlike. Beograd.
- Bogdanović, D., 1986, Knjiga o Kosovu. Beograd.
- Bojović, B., 1981, Razvoj zanatstva u Peći. geografska istraživanja, 3, Priština, str. 17-35.
- Cavolli, R., 1977, Dukadjin (Metohija), fizionomska in modalno-funkcionalna regionalizacija, regionalna studija. Priština.
- Cavolli, R., 1984, Fizionomska regionalizacija Kosova. Zbornik radova jugoslovenskog simpozijuma "Geografski aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije". Priština, str. 21-27.
- Cavolli, R., 1980, Funkcionalna diferenciranost centralnih naselja SAP Kosova. Urbana in industrijska geografija. Ljubljana, str. 99-104.
- Cavolli, R., Asllan, P., 1973, prostorna koncentracija nekih geografskih elemenata u pokrajini Kosovo. Zbornik radova Prirodno-matem fakulteta. priština, str. 51-58.
- Dinić, M., 1976, Srpske zemlje u srednjem veku. Istorijsko-geografske studije. Beograd.
- Dukagjina, E., 1980, PPosleratni razvoj urbanih naselja Dukagjina i njihove funkcije. Urbana in industrijska geografija. Ljubljana, str. 93-98.
- Dukagjina, E., 1983, Vrste, rezerve i iskorišćavanje energetskih izvora SAP Kosovo. Zbornik XI. kongresa geografa Jugoslavije. Titograd, str. 308-312.
- Djaković, S., Sukobi na Kosovu. Narodna knjiga. Beograd 1984. Enciklopedija Jugoslavije: Slovenska izdaja. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod, 1983.
- Gjergjizi, H. Hajrije, A.-Ekrem, K., 1987, Ekološki problemi pri iskorišćanju naravnih bogastev v SAP Kosovo. Informacijski bilten, XXI, 6-7, str. 28.32.
- Gusija, I., 1977, Prirodno bogastvo u funkciji razvoja SAP Kosova. Priština.
- Hadžibulić, M., 1983, Ekonomski razvoj Kosova. priština.
- Hasani, S., 1986, Kosovo - istine i zablude. Centar za informacije i publicitet. Zagreb.
- Horvat, B., 1988, Kosovsko pitanje. Zagreb.
- Hudelist, D., 1989, Kosovo - bitka bez iluzija. zagreb.
- Hyseni, X., 1984, Utvrđivanje postojeće regionalne geografske strukture prostora SAP Kosova. Zbornik radova jugoslovenskog simpozijuma "Geografski aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije". Priština, str. 29-36.
- Islami, H., 1987-88, Albanci: razporeditev, migracije in demografska rast. Časopis za kritiko znanosti, 105-106-107, str. 76-108.
- Islami, H., 1984, Motivisanost poljoprivrednih stanovništva za ostajanje na selu i posedu. Zbornik radova aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije". Priština, str. 145-149.
- Islami, H., 1976, Najnoviji regionalno-demografski procesi Kosova kao nacionalno mešovito područje. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Islami, H., 1982, Nepismenost u današnjem kosovskom selu. Sociologija sela, 77-78, str. 219-232.
- Islami, H., 1977, Regionalni razvoj ekonomskih i društvenih aktivnosti Kosova. Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije. Beograd, str. 208-212.
- Istorija srpskog naroda od prvog ustanka do berlinskog kongresa, 1981, Beograd.
- Lleshi, Q., 1973, Funkcionalna regionalizacija i određivanje centralnih naselja SAP Kosova. Zbornik radova Prirodno-matem. fakulteta. Priština, str. 15-30.

- Lleshi, Q., 1975, Prirodne odlike Kosova. Zbornik radova Prirodno-matemat. fakulteta. Priština, str. 167-207.
- Lleshi, Q., 1984, Specifičnosti nerazvijenosti Kosova. Zbornik radova jugoslovenskog simpozijuma "geografski aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije". Priština, str. 7-19.
- Kešetović, M., 1984, Kontrarevolucija na Kosovu. Beograd.
- Kosovo-Srbija-Jugoslavija, 1989. Uredila gaber, Kuzmanić. Univerzitetna konferenca ZSMS. Knjižna zbirka Krt. Ljubljana.
- Krasnić, M., 1963, Savremene društveno-geografske promene na Kosovu i Metohiji. Priština.
- Marković, D. J., 1980, Regionalna geografija SFRJ. Univerzitet u Beogradu. Beograd.
- Mišović, M., 1987, Ko je tražio republiku. Kosovo 1945 do 1985. Beograd.
- Nikolić, S., 1966, Neke karakteristike posleratnog razvoja industrije Kosova i Metohije. Zbornik radova Prirodno. matem. fakulteta, XIII.
- Nikolić, S., 1967, Posleratne promjene u strukturi stanovništva AP Kosova i Metohije. Zbornik radova geografskog zavoda, XIV. Beograd.
- Obradović, M., 1981, Agrarna reforma i kolonijalizacija na Kosovu 1918-1941. Institut za istoriju Kosova. Priština.
- Pak, M., 1988, Gospodarsko-geografska problematika SAP Kosova. Referat na Ilešićevih dnevih. Ljubljana.
- Pllana, R., 1984, Voda kao faktor privrednog razvoja socialističke avtonomne pokrajine Kosovo. Zbornik radova jugoslovenskog simpozijuma "Geografski aspekt prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije". Priština, str. 53-57.
- Poročilo gospodarske zbornice SAP Kosovo, 1987. Priština.
- Pushka, A., Ekonomsko geografska struktura i trendovi u SAP Kosovo. Referat iz 13. kongresa geografov Jugoslavije v Prištini.
- Pushka, A., 1980, Industrializacija Kosova kao inovacioni proces. Urbana in industrijska geografija. Ljubljana, str. 237-250.
- Pushka, A., 1978, Industrijske kulture na Kosovu. Geogr. studija, Priština univerzitet, fakultet prirodnih nauka. Priština.
- Pushka, A., 1983, Odnosi između razmeštaja i stupnja društveno gospodarskog razvitka u SAP Kosovo. Sociologija sela, XXI, str. 221-231.
- Pushka, A., 1984, Prirodni resursi i teritorijalna podela rada u SAP Kosovo. Zbornik radova jugoslovenskog simpozijuma "Geografski aspekti prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije". Priština, str. 37-46.
- Pushka, A. Pllana, R., 1984, Prostorski problemi nastali korišćenjem uglja u Kosovskom bazenu. Prostorski vidiki posledic predviđenih in že zgrajenih energetskih objekto v SFRJ. Ljubljana, str. 239-429.
- Pushka, A., 1987, Uticaj industrije na formiranje regija - primer SAP Kosova. Teorija i metodologija regionalne geografije. Ljubljana, str. 100-112.
- Ristić, K., 1972, Broj i nacionalna struktura stanovništva u Malom Kosovu po popisu 1971. godine. Zbornik radova Prirodno-matem. fakulteta, XIX, Beograd, str. 105-115.
- Srbija i Albanci I, 1989. Uredil Korsika B., Časopis za kritiko znanosti. Ljubljana.
- Stipčević, A., 1989, Iliri. Povijest, život i kultura. Zagreb.
- Škrivanić, G., 1971, Putevi u srednjevekovnoj Zeti. Glasnik srpskog geograf. društva. Beograd.
- Ujkaj, N., 1977, Problemi i mogućnosti razvoja turizma u SAP Kosovo. Turizmologija, III, beograd, str. 211-223.
- Urošević, A., 1965, Kosovo. Naučno delo. Beograd.
- Urošević, A., 1987, Etnički procesi na Kosovu tokom turske vladavine. Srpska akademija nauka i umetnosti. Beograd.
- Vitošević, K., 1984, Uticaj prirodnih faktora na razvoj vinogradstva sa posebnim osvrtom na južnu Metohiju. Zbornik radova jugoslovenskog simpozijuma "Geografski aspekti prirodnih i ljudskih resursa Jugoslavije". Priština, str. 87-94.
- Zgodovina narodov Jugoslavije, 1953. Prva knjiga do začetka XVI. stoletja. Ljubljana.
- Zgodovina narodov Jugoslavije, 1959. Druga knjiga od začetka XVI. stoletja do konca XVIII. stoletja. Ljubljana.

SLOVENSKE OBČINE - GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALCEV

Drago Perko

Tokrat bomo spregovorili o gibanju števila prebivalcev na osnovi današnjih občin. Ker so se mariborske občine že večkrat delile in združevale, smo jih zaradi časovne primerjave upoštevali skupaj kot eno samo občino. Zadnje tri slike prikazujejo gibanje z indeksi v okviru petih razredov, ostale slike pa z razmerjem med indeksi posameznih občin in slovenskim povprečjem.

Slika 6 prikazuje gibanje števila prebivalcev med letoma 1880 in 1931. V tem pol stoletnem obdobju se je le v treh današnjih občinah število prebivalcev zmanjšalo za več kot 10 % (Črnomelj, Kočevje in Metlika), v več kot polovici občin pa je prebivalstvo naraslo za več kot 10 %. Regionalno gledano ni večjih zgostitev občin istega razreda na določenem območju Slovenije. Za naslednje petdesetletno obdobje (slika 7) pa je značilna zgostitev občin, ki so povečale svoje prebivalstvo za več kot 30 % v trikotniku Jesenice - Kranj - Ljubljana - Celje - Maribor. Takih občin je kar 23, tistih z indeksom med 110 in 120 je 11, tistih z indeksom med 90 in 110 pa 18. Kar 8 občin je zgubilo več kot destino svojega prebivalstva, od tega občini Tolmin in Ljubljana Center celo več kot tretjino. V splošnem je prebivalstvo najmanj poraslo na subpanonskem in kraškem območju. Med letoma 1971 in 1981 (slika 8) lahko opazimo podobne značilnosti, vendar v bistveno manjši jakosti. Razlike v rasti se torej med občinami nekoliko zmanjšujejo.

Slika 1 prikazuje s črno barvo vse občine, ki so imele indeks gibanja števila prebivalcev v obdobju med letoma 1880 in 1931 manjši od indeksa za Slovenijo kot celoto. Takih je bilo kar 41 ali 68,7 % občin s 16336 km² ali 80,6 % površine Slovenije. V naslednjem petdesetletnem obdobju je bilo pod slovenskim povprečjem spet 41 občin s 71,0 % površine Slovenije. To pomeni, da je prebivalstvo raslo hitreje od povprečja na slabi tretjini površine Slovenije in to v trikotniku Jesenice - Ljubljana - Maribor. Vse občine s prevlado kraškega, subpanonskega in submediteranskega sveta so zaostajale za povprečjem.

Tudi pregled po krajših obdobjih govori o prostorskem prestavljanju območij z nadpovprečno rasto števila prebivalcev. V obdobju med letoma 1869

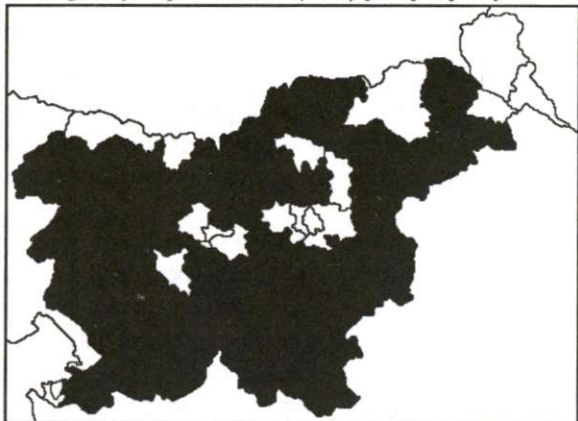
in 1880 so bile še vse današnje gorenjske in celo tri ljubljanske občine pod slovenskim povprečjem (slika 4), v desetletnem obdobju sto let kasneje pa so bile prav gorenjske in ljubljanske občine (z izjemo občine Ljubljana Center z izrazitim staranjem in upadanjem števila prebivalcev) precej nad povprečjem Slovenije. Rast je bila hitra tudi na širšem območju Celja in ob obali. V prvem desetletnem obdobju je nadpovprečno naraščalo prebivalstvo v 24 ali 40,0 % občin, ki so predstavljale 37,0 % površine Slovenije, v drugem desetletnem obdobju pa je bilo takih občin spet 24, vendar drugih, tako da je bilo tega ozemlja 35,5 %. Število prebivalcev je v Sloveniji po občinah sorazmerno najbolj enakomerno raslo v obdobju med popisoma v letih 1948 in 1953, ko je bilo nad slovenskim povprečjem 28 ali 46,7 % občin z več kot polovico ozemlja Slovenije. V obdobju med letoma 1981 in 1986 so bile nad povprečjem skoraj samo občine ob obali in v širšem ljubljanskem zaledju. Takih je bilo 20 ali 33,3 % občin s 4681 km² ali 23,1 % površin.

Vse to pomeni, da se razlike v rasti števila prebivalcev, to je v relativnem smislu, med posameznimi občinami sicer zmanjšujejo, toda še vedno obstajajo, zato so v absolutnem smislu razlike med slovenskimi občinami še vedno vsak dan večje. Zmanjšale se bodo šele, ko bo prebivalstvo nadpovprečno naraščalo na območjih, ki sedaj zaostajajo v rasti. Takih sprememb pa zdajšnje regionalne razmere še ne dopuščajo.

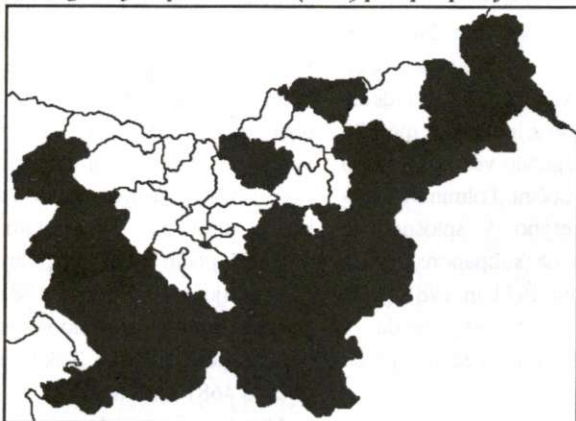
Tako nas gibanje števila prebivalcev pripelje do podobnega sklepa, kot smo ga predstavili že pri prikazu gostote prebivalstva po občinah Slovenije v prejšnji številki Geografskega obzornika: nekatere občine (v resnici celo samo nekateri deli teh občin) so izrazita območja koncentracije prebivalstva, ki pa je v zadnjih desetih ali petnajstih letih vendarle

nekoliko manjša, kot je bilo to značilno za šestdeseta in prva sedemdeseta leta, na drugi strani pa so nekatere občine praktično v celoti območje stalne depopulacije od prvega popisa dalje (npr. občina Tolmin).

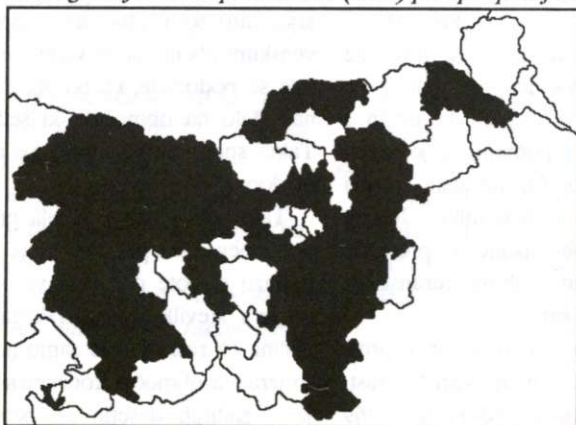
Slika 1: Občine z indeksom gibanjem prebivalstva (črno) pod povprečjem Slovenije (1880-1931)

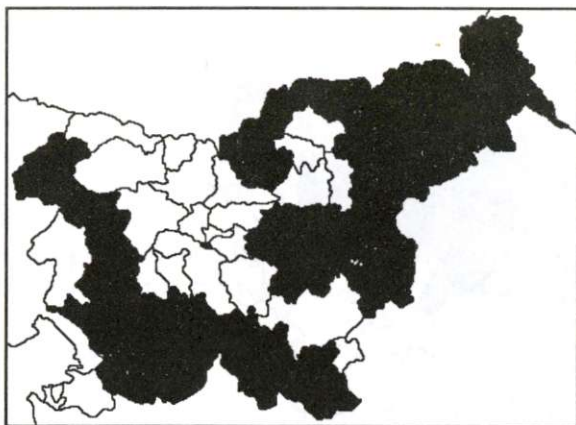
Slika 2: Občine z indeksom gibanjem prebivalstva (črno) pod povprečjem Slovenije (1931-1981)

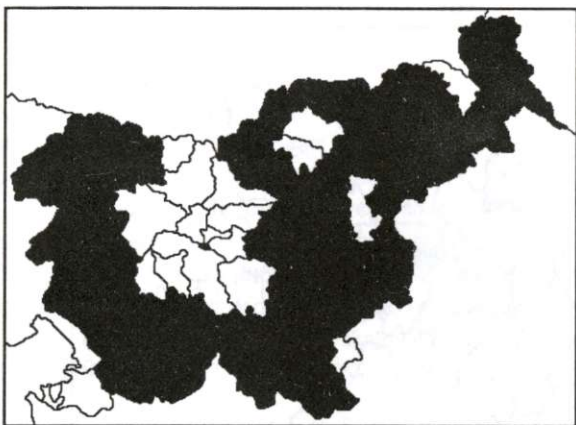
Slika 3: Občine z indeksom gibanja števila prebivalcev (črno) pod povprečjem Slovenije (1869-1880)

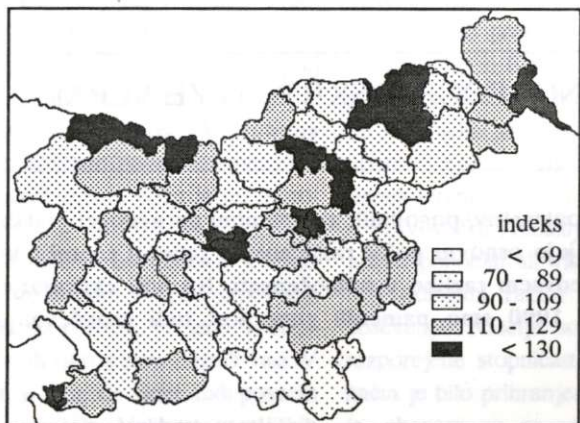
Slika 4: Občine z indeksom gibanja števila prebivalcev (črno) pod povprečjem Slovenije (1971-1981)

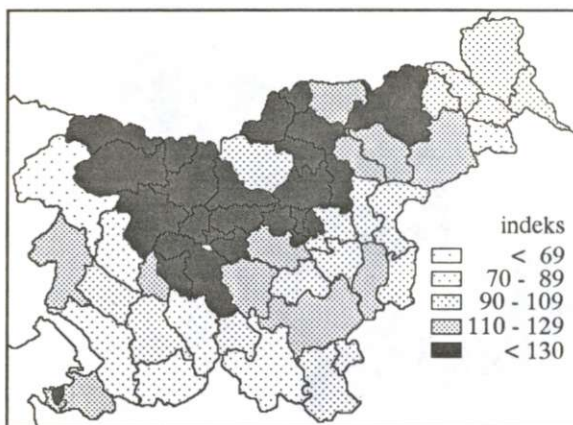
Slika 5: Občine z indeksom gibanja števila prebivalcev (črno) pod povprečjem Slovenije (1981-1986)

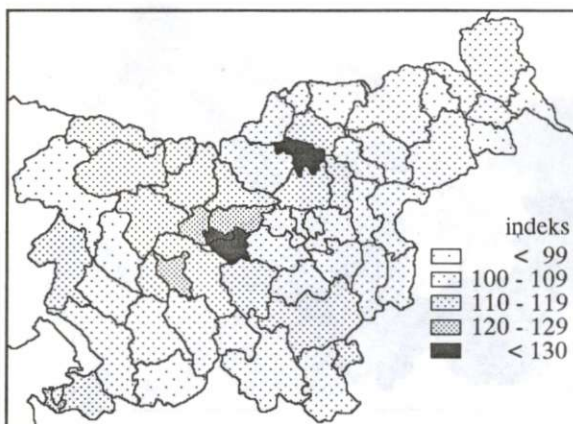
Slika 6: Indeks gibanja števila prebivalcev med letoma 1880 in 1931

Slika 7: Indeks gibanja števila prebivalcev med letoma 1931 in 1981

Slika 8: Indeks gibanja števila prebivalcev med letoma 1971 in 1981

UDK 911.5(541.35)

UDC 911.5(541.35)

OSNOVNE AGRARNOGEOGRAFSKE POTEZE NEPALA

Drago Kladnik

Nepal je dežela mnogih kontrastov, pogojenih z različnimi naravnogeografskimi razmerami, tako v smeri sever-jug, kjer dajejo osnovni pečat različnosti v reliefni energiji, kot v smeri vzhod-zahod, kjer se odražajo predvsem razlike v namočenosti. Na poti ekskurzije Ljubljanskega geografskega društva marca 1990 smo namenili pozornost tudi proučevanju agrarnogeografske problematike.

NEKAJ BISTVENIH DEMOGRAFSKIH ZNAČILNOSTI

Nepal meri 140797 km² in ima po zadnjih ocenah zaradi visokega naravnega prirastka že čez 20 milijonov prebivalcev.

Okrog 94 % ljudi živi v približno 30000 vaseh in samo 6 % živi v 29 mestnih naseljih. Približno 91 % prebivalstva se še vedno ukvarja s kmetijstvom, ki prispeva 61 % nacionalnega dohodka. Narodni dohodek na prebivalca je okrog 170

dolarjev, kar državo uvršča med najrevnejše na svetu. Več kot 42 % živi pod življenjskim minimumom.

Ker je Nepal ena neigostejše poseljenih goratih dežel in z eno največjih vrednosti naravnega prirastka, se odnos med človekom in pokrajino zelo hitro menja.

Območja stikov med različnimi naravnopokrajinskimi enotami so pogosto območja populacijskih zgostitev. Zlasti to velja za regije v piedmontu, kjer je značilen stik Teraia z gorskimi verigami na severu.

Tabela 1: Višinska porazdelitev prebivalstva v Nepalju leta 1971

	pod 300 m	301-900 m	901-1500 m	1501-2100 m	2101-2700 m	2701-3300 m	nad 3300 m
%	38,0	11,8	27,4	14,8	5,4	1,7	0,7

Vir: Kumar Panday R., 1987, *Geography of Nepal*

Omeniti velja, da večina prebivalcev Nepala z majhnimi potrebami in omejenimi materialnimi možnostmi živi srečno, iskreno življenje z nasmehom na licu. Delajo trdo, tudi ženske in otroci so pri tem soudeleženi. Kljub temu je še danes na vasi slišati mnogo sproščenega petja, zlasti mladih fantov. Zaenkrat življenjskega stika ne usmerjajo zgolj fizične potrebe, temveč tudi velika mera poduhovljenosti. In kaj bo prinesla modernizirana prihodnost?

ZNAČILNOSTI ZEMLJIŠKE IZRABE

Poglavitna dejavnika izrabe tal v Nepalju sta kmetijstvo in gozdarstvo. V dolinah in na pobočjih hribovitega sveta Predhimalaje je kmetijska izraba prevladujoča, vendar jo v največjih višinah nadomestijo gorski pašniki in gozdovi. Nad drevesno mejo v višinah okrog 5000 m pa je prisotno zgolj skalovje in večni sneg. Visokogorsko območje je manj podvrženo človekovi dejavnosti. V Himalaji sami so samo manjše izolirane površine kmetijskih tal, ki se raztezajo vzdolž rečnih dolin in nižjih pobočij.

Organizacija obdelovalnih kompleksov je tesno povezana z reliefnimi razmerami. Bolj ko je pobočje strmo, manjše in ožje so parcele, urejene v brezštevilnih kulturnih terasah okrog posameznih vasi. V predgorju Himalaje jih je mogoče videti tudi povsem izolirane visoko na pobočjih. Velikost zemljiških

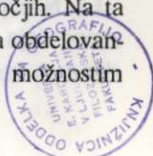
Tabela 2: Struktura zemljiške izrabe v Nepalju v letih 1975 in 1985

	1975 (%)	1985 (%)
obdelovalna zemljišča	16,5	18,0
pašniki	12,7	13,4
gozdovi	34,2	37,6
večni sneg in led	15,0	15,3
vodne površine	2,8	2,7
naselja in prometne površine	0,2	0,7
drugo (nerodovitne površine, skalovje, plazoviti tereni)	18,6	12,3
SKUPAJ	100,0	100,0

Vir: Kumar Panday R., 1987, *Geography of Nepal*

kosov se v Mahabharat Lekhu in zlasti Siwaliku povečuje zaradi zmanjšane reliefne energije. Čeprav so še vedno prevladujoče kulturne terase, so le-te čedalje širše in tudi bolj nagnjene navzven. Za Terai pa je značilna velika zemljiška razdrobljenost. Njivski kompleksi so povsem prilagojeni ročni obdelavi z uporabo vprežne živine v lažje dostopnih in manj strmih terenih.

V večini Himalajskih dolin so stalna naselja na južnih pobočjih ali više nad rečnimi bregovi, ker je tam odločilni faktor trajanje dnevnega sončnega obsevanja. Naselja so močno strnjena in hiše so razporejene stopničasto ob strmih pobočjih. Na ta način je bilo prihranjenih več površin za obdelovanje, obenem pa so se naselja izognila možnostim

poplav na dnu doline in močvirnim površinam zaradi visokega nivoja talne vode. Za obdelovalne površine je mogoče uporabiti le starejše pleistocenske aluvialne terase s peščenimi glinami ali še mlažje sedimente ob sami rečni strugi. Najmlajše morenske usedline v bližini ledenikov niso uporabne za kmetijstvo.

V zadnjem času vse večji populacijski pritisk povzroča motnje v ekosistemu. Celo marginalna zemljišča kot so strma pobočja Mahabharat Lekha ter goznata pobočja hribovja Churia so bila podvržena kmetijski izrabi. V prvi vrsti so nosilci tovrstne ekspanzije revnejši sloji, ki se umikajo pred agarno prenaseljenostjo iz rodovitnejših območij.

Vendar je takšna večnamenska izraba vprašljiva zaradi nizke proizvodne sposobnosti in pokra-

jinske ranljivosti v takšnih območjih. Obdelovanje zemlje v teh pogojih zahteva posebno skrbnost, ki pa je prej drugačnega načina kmetovanja vajeni priseljenci pogosto ne obvladujejo.

Ohranjanje obstoječih obdelovalnih površin in njihova izboljšava predstavlja temeljni problem zemljiške izrabe v Himalaji in njenem predgorju. Zato raste potreba po ustreznih vrednotenjih primerne rabe, nerabe, napache in prekomerne rabe. Prav tako si prizadevajo registrirati izgubljene zemljiške vire. Slišati je prve pobude za ustrezno in učinkovito zakonodajo na področju optimalne izrabe tal, zlasti z vidika potencialne desertifikacije kot posledice neustreznega koriščenja.

Tabela 3: Izraba tal v Nepal po naravnopokrajinskih enotah v %

	obdelovalne površine	neobdelana zemljišča	pašniki	gozdovi	grmičevje	nerodovitno	SKUPAJ
Visoka Himalaja	0,2	0,1	26,4	4,6	2,0	66,7	22,7
visokogorje	8,3	5,0	17,2	55,1	6,1	8,3	20,1
sredogorje	27,5	15,0	6,6	40,4	9,2	1,3	30,1
Siwalik	13,7	2,9	1,1	76,6	1,7	4,0	12,8
Terai	58,5	5,5	2,4	28,0	0,1	5,5	14,3
SKUPAJ	20,1	6,7	11,9	38,1	4,7	18,5	100,0

Vir: Kumar Panday R., Geography of Nepal

Čeprav je Nepal majhen, ima nekatere značilne poljedelske pasove. Vzhodni Terai in sredogorje sta naprimer značilna po pridelavi jute in čaja in lahko ju smatramo kot značilen pas industrijskih rastlin.

Terai ima visok delež obdelovalnih zemljišč, ki se proti severu z večanjem nadmorske višine znižuje. Posebno za vzhodni del je značilen prehranski višek, ki pa se gledano v celoti z naraščanjem vzpetosti sprevrže v primanjkljaj. Terai ima več kot dvakratni delež (65 %) obdelovalnih površin kot hribovje (29 %). V Teraiu in Notranjen Teraiu v rastlinski pridelavi prednjačijo kulture riža, oljarc in industrijskih rastlin. V letni sezoni je povdarek zlasti na pridelavi riža, koruze, jute, tobaka in sladkornega trsa, v zimski pa pšenice, ječmena, prosa ter oljne repice.

Nenaravnogeografske razmere v Himalaji ne omogočajo v večji meri razmah poljedelstva. Vendar nudi to območje možnosti za živinorejo.

Kmetovanje je v tesni soodvisnosti z nadmorsko višino. V višinah nad 400 m se raztezajo do snežne meje alpski pašniki. Lokalne temperaturne deviacije omejujejo kmetijsko pridelavo. Tako naprimer na južnih pobočjih Anapurne prevladujoča oblačnost ne dovoljuje gojenja koruze in krompirja. Vendar na severni strani gorske verige, v provinci Manang, krompir raste tudi do 4000 m visoko. Visokogorsko poljedelstvo seže v izjemnih primerih, predvsem v provincah Dolpa, Humla in Mugu tudi do 4400 m visoko.

Razlike v vzpetosti omogočajo primerne pogoje za nižje in visokogorske različice posameznih kultur. Zaradi mrzlega podnebja predstavlja Himalaja območje z močnimi omejitvami v njihovi razprostranjenosti in zastopanosti. Pa vendar na položnih pobočjih vzpetin v visokogorju uspevajo kulture kot so ajda, proso, koruza, ječmen in krompir, niže pa sta zastopana tudi oljna repica in čaj.

Obdelava v vsem gorskem svetu je v za naše

pojme marginalnih pogojih, ki skoraj povsem izključujejo uporabo kmetijske mehanizacije v prihodnosti. Zanimivo bo videti, kaj se bo zgodilo ob uvajanju inovacij, saj bo verjetno čez čas tudi Nepal dosegla modernizacija. Pričakovati je najbrž prestrukturiranje iz ograrnih v neagrarne dejavnosti, depopulacijo v odročnih predelih in opuščanje obdelave na marginalnih površinah, obenem pa intenzifikacijo v tistih predelih, kjer bo možno posodabljanje kmetijstva. Prav tako bo verjetno v gorskem svetu pomembnejšo vlogo dobila živinoreja.

ZEMLJIŠKOLASTNIŠKA STRUKTURA JE TRADICIONALNO NEUGODNA

Nepalska zemljiška struktura je ena izmed najbolj neugodnih v Aziji. Pred reformo leta 1961 je 46 % kmetov imelo v lasti le 10 % obdelovalne zemlje, 8 % najbogatejših kmetov pa 40 % zemlje. Približno 75 % kmetov je obdelovalo le četrtino obdelovalne zemlje, pri čemer je večina obdelovalcev ni imela niti pol hektara zemlje, kar naj bi bil minimum za preživetje družine.

Z zemljiškim odlokom leta 1964 naj bi prišlo do prerazdelitve zemlje, vendar je ta do leta 1968 obsegla le 58400 ha in do leta 1972 nadaljnjih 22400 ha. Razporeditev obdelovalnih površin je v Nepalju zelo neenakomerna in večino obdelovalnih površin ima v lasti le peščica veleposestnikov. Značilno je, da imata le 2 % prebivalstva v lasti 27 % obdelovalnih površin.

Stanje se po reformi ni bistveno spremenilo. Medtem ko se je v himalajskem in sredogorskem pasu povprečna velikost kmetije povečala z 0,47 ha na 0,56 ha med letom 1961 in začetkom sedemdesetih let, je bila ta površina v Teraiju skoraj trikrat večja. Razlike v velikosti posesti so bile v Teraiju mnogo večje kot drugje v Nepalju in tudi po reformi ni bilo bistvenih sprememb. Leta 1972 je imelo v 17 proučenih okrožjih 88 % kmetij manj kot 15 % obdelovalne zemlje, 3,4 % najbogatejših kmetov pa kar 47 %. Ta nasprotja so ugotavljali predstavniki različnih mednarodnih organizacij, med njimi FAO leta 1974, ki je v raziskavi ugotovila, da imajo veleposestniki na manjšem območju, ki ga je proučevala, povprečno 51 ha obdelovalne površine. To neenakost med razporeditvijo obdelovalnih površin

še močneje poudarja razlika v kvaliteti zemljišč, saj imajo običajno bogatejši kmetje v lasti kvalitetnejšo zemljo, ki je vključena v namakalne sisteme (khet), revni kmetje pa imajo slabo rodovitne površine v neugodnih reliefnih pogojih, ki največkrat ne omogočajo namakanja (pakho).

INTENZIVNOST IZRABE OBDELOVALNIH POVRŠIN JE KLJUB NEKATERIM INOVACIJAM NIZKA

Okrog 10 % obdelovalnih površin v Nepalju ima zagotovljeno možnost namakanja. Večina je koncentrirana na območju nižinskega Teraia. V hribovitem svetu so namakalni sistemi prej plod neorganiziranega drobnjkarstva kot nacionalno zasnovanih programov. Obstoječi terasni namakalni sistem je široko razširjen vsepovsod v Nepalju, zasnovan pa je na ravni posameznih vasi. Namakanje od višjih k nižjim terasam izkorišča zakon gravitacije in je edini razširjen namakalni sistem v hribovju. Namakanje zagotavlja večje in bolj stalne pridelke. Vodnjaki in vrtine pa poleg kanalov zagotavljajo vodo za namakanje v Teraiju, pa tudi v nižje ležečih rečnih dolinah. Med različnimi sistemi namakanja velja omeniti še takozvane tanke (mala umetna jezera), iz katerih je voda speljana po majhnih kanalih na posamezne njive.

Namakalne sisteme vzdržujejo praviloma domačini sami, za kar mora vsaka družina prispevati pet delovnih dni v letu. Hrano prinesejo tisti, ki te namakalne sisteme uporabljajo, njena količina pa je odvisna od velikosti namakanih površin.

Opuščeni namakalni sistemi omogočajo prosto zbiranje vode izven nekoč urejenih kanalov, zato se voda pri prilagajanju reliefnim pogojem zbira v večje količine. Njeno koncentracijo še dodatno pospešujejo ogolele gozdne površine, ki zadržijo manj vode ob padavinah. Niso več redki primeri, ko velike količine vode prinesejo v dolino pesek in kamenje, ki preplavita polja. Eden zadnjih takih primerov se je zgodil leta 1988, ko je velika količina vode ob koncu monsuna s peskom in kamenjem zalila kakih 50 njiv med naseljena Braga in Manang.

Do leta 1971 je bila količina uporabljenih umetnih gnojil na hektar med južnoazijskimi državami v Nepalju še vedno najnižja. Poleg tega je bila razporeditev porabe neugodna, saj je bila polovica

gnojil uporabljena v Katmandujski dolini. Pri obdelovanju polj v višjih legah ne uporabljajo umetnih gnojil, ker je njihov prevoz predrag, ampak le živalske iztrebke. V Nyishangu na primer odpadlo listje in drevesne iglice uporabljajo za steljo, iz katere dobijo gnoj. Opaziti je tudi, da domačini prinašajo humus iz bližnjih gozdov na polja.

RAZŠIRJENOST NJIVSKIH KULTUR

Rizišča zavzemajo v Nepalju 55 % vseh površin pod žitaricami. Največje količine riža se pridelajo na ravninah Teraia. Poleg tega je riž razširjena kultura tudi v kotlinah v notranjosti in nižje ležečih rečnih dolinah. V območjih z veliko namočenostjo uspeva vlažni riž, drugje pa je razširjen tako imenovani "suhi" (gorski) riž. Zastopanih je mnogo hibridov, med katerimi se je po letu 1966 zlasti dobro obnesel Masuli, ki je po poreklu križanec iz Malezije. Povprečen donos je 19 centov na ha.

Na območju Jumle v zahodnem Nepalju segajo rizišča tudi do 2850 m visoko. Na južnih pobočjih Langa Lekha pa se višinski ekstremiti znižajo na 2316 m.

Nadaljnih 15 % površin pod žitaricami odpade na pšenico. Kot zimska kultura uspeva v sredogorju in v Teraiu, bolj kot drugje pa je razširjena v zahodnem hribovitem Nepalju.

19 % površin pod žitaricami odpade na kuro. Razširjena je od ravnine južnega Teraia do vznožja Daulagirija na terasah aluvialnih ravnin v porečju Kali Gandaki. Pretežno je razširjena na pobočjih v višinah med 100 m nadmorske višine in 2400 m, ekstremno pa seže celo 3962 m visoko.

Prav tako je tudi pridelava krompirja razširjena pretežno v hribovitih območjih, posebno v zahodnem delu države. V ekstremnih primerih so posamezne njive tudi v višinah preko 4000 m.

Razprostranjenost ječmena se ujema z glavnimi območji pridelovanja pšenice, zato je bolj zastopana kultura v zahodnem Nepalju. Pridelava ječmena z namakanjem sega celo 4470 m visoko.

Najbolj razširjena med vsemi industrijskimi rastlinami je poleg oljne repice juta. Vzhodni in osrednji Nepal imata več potencialnih območij za pridelavo sladkornega trsa. V območju z ustrežno klimo (suša v času zorenja) je prisotna tudi pridelava kave, dokaj razširjeno pa je tudi gojenje začimb

(kardamon, kumina, ki služi za izdelavo Curryja), v nižjih predelih rečnih dolin pa je prisoten tudi bombaž.

V Teraiu so tri žetve letno. Takoimenovana Bhadaibali je v času april-avgust, Aghanibali avgust-december, medtem ko je Ravibali v obdobju december-marec. Slednja je odvisna od zimskega monsuna. Ugotovljeno je, da na primer kuruza v višjih legah rabi trikrat več časa za dozorevanje kot v nižinah.

Višinske razlike vplivajo tako na čas sajenja kot žetve. Nižja pobočja v Himalaji so hladna, vlažna in tudi z mnogo večjo oblačnostjo. Zato so podnebne razmere neprimerne za gojenje riža. V teh pogojih je možna ena sama žetev letno. V še višjih območjih pa je poglaviten omejitven dejavnik v poljedelstvu temperatura. Od klimatskih razmer so odvisni tudi hektarski donosi, ki so komparativno največji v osrednjih območjih Nepala.

SADJARSTVO NUDI ZELO PESTRO STRUKTURO PRIDELKOV

Zlasti v predgorju temperaturne in padavinske razmere ter talni pogoji zagotavljajo ugodne pogoje za sadjarstvo.

Razlike v nadmorskih višinah omogočajo tudi veliko pestrost v sadjarstvu, kjer najdemo vse značilne tipe, od tropskih do zmernih. Zaradi nerazvitega trga je ta dejavnost razvita slabše od pričakovanih. Poraba sadja na prebivalca je 21,4 kg letno.

Pod sadovnjaki je v Nepalju okrog 43000 ha površin. Najbolj zastopane sadne vrste so mango, junar (posebna vrsta ogruma, na zunaj podobna pomaranči, z zelo debelo lupino in grenkega okusa), jabolka in banane, na katere odpade 32 % vseh sadnih dreves.

Značilni so trije višinski pasovi. V najvišjem (do 3000 m visoko) so zastopane jablane in marelice (odlično žganje!). V srednjem (do 2100 m) je največ različnih vrst, predvsem subtropskega sadja: limon, pomaranč, grozdja, guave, junarja, breskev, hrušk, sljiv, granatnih jabolok in še nekaterih drugih, nam neznanih vrst. Najnižji pas (zgornja meja je 1500 m visoko) je pas tropskega sadja: banan, jack fruita (hrana revežev), ananasa, manga in papaje. Vendar pa je vzdolž globokih rečnih dolin razširjenost posameznih sadnih vrst pomaknjena daleč v

notranjost, v samo vznožje Visoke Himalaje. Višinski pasovi sadja so tesno povezani z značilnimi vegetacijskimi pasovi.

ZNAČILNOSTI ŽIVINOREJE IN NJENE MULTIFUNKCIONALNOSTI

Pomembno vlogo v kmetijstvu Nepala, zlasti v goratih predelih, ima tudi živinoreja. Nepal ima eno največjih obremenitev z živino na enoto površine v Aziji. Reja živali ni namenjena zgolj prehrani, temveč tudi delu na polju in transportu. Prevladuje govedoreja, razširjeni pa sta tudi ovčereja ter kozjereja. V mesni živinoreji ima najpomembnejšo vlogo vzgoja krav, jakov, bivolov, volov, ovac ter koz. Zlasti jaki in ovce so pomembni tudi pri pridobivanju volne. Priseljeni Tibetanci izdelujejo za turiste vrsto pletenih izdelkov iz sicer grobe, a zelo tople jakove volne.

V transportu predgorja imajo osrednje mesto mule, osli in konji. Na oddaljenih trekih, ki vodijo po tradicionalnih trgovskih poteh, srečuješ množice karavan približno desetih težko natovorjenih živali, s posebno lepo okrašenimi vodniki, ki poleg človeka predstavljajo edino transportno sredstvo. Včasih se posamezne karavane združijo v nepregledne kolone po strminah vzpenjajočih in spuščajočih se živali. Strmi vzponi, ki jih premagujejo stoletja grajene in dobro vzdrževane stopnice v brezkončnem številu (za vzpon na Gorepani - 2834 m jih je približno 6000), v največjih ekstremih onemogočajo transport s konji. Smatra se, da je zaenkrat v Himalaji, upoštevaje nezmožnost zagotoviti astronomska sredstva za gradnjo prometne infrastrukture (kar je ob sicer precejšnji gostoti poselitve tudi v bližnji prihodnosti povsem iluzorno pričakovati), živalski transport najbolj ekonomičen.

V nižinah ima tako v mesni kot mlečni živinoreji osrednje mesto vodni bivol, ki je vključen tudi v poljska opravila (oranje s pretežno lesenimi rali, le nekatera so obbita z železom). Krava je tudi v Nepal sveta žival, a se ta opredelitev spoštuje manj zavzeto kot v sosednji Indiji, zato ima pomembno vlogo pri pridobivanju mleka. Krave so razširjene zlasti v nadmorskih višinah 1400-2400 m, kjer so močno zastopani tudi bivoli. V večjih višinah, nad 3500 m, tja do 6000 m visoko na himalajskih visokogorskih pašnikih redijo jake, ki niso prilagojeni na

življenje v nižjih predelih. Za vmesne predele pa so vzgajali križanca med kravo in jakom, takoimenovane doaja. Jak in dzoju služita tako za pridobivanje mleka, mesa kot za transport. Edino z jaki je mogoče prečiti visokogorske prelaze v višinah nad 6000 m (najvišji prelaz Lugu La je 6723 m visoko) za potrebe transhimalajskega trgovanja.

Uspešnost reje nekaterih živali je odvisna od bioloških omejitev, pogojenih z višinskimi razmerami. Samo nekaj živali lahko preživi na prostem z omejeno količino krme, posebno v zimski polovici leta. Z uporabo višje ležečih pašnikov v poletju se populacija živali ponovno poveča. Iskanje zadostnih količin hrane povzroča cikel transhumance. Poleti se pase na višje ležečih pašnikih, pozimi pa se izrabljajo nižje ležeči v bližini vasi. Tedaj se živina pase tudi na travnikih in njivah v prahi. Prav presunljivo je opazovati koze, ki v navidez povsem kamnitem, nerodovitnem svetu (ki pa je poleti njiva za krompir, ajdo ali ječmen) brskajo za ostanki korenin, tako da kopljejo do 20 cm globoke luknje.

Vaški sveti odreja sistem paše, ki temelji na kolektivnem lastništvu pašnikov. Pred pašo se oblikujejo črede glede na vrsto živali. Pri tem so boljše površine namenjene jakom, dzojem in drugemu govedu, drobnica pa se pase na manj kvalitetnih površinah. Časovna razporeditev paše po posameznih pašnikih je urejena tako, da izkorišča najugodnejše pogoje glede na letni čas. Z zmanjševanjem pašnih površin je reja živine vse bolj težavna. Ljudje se premikajo tudi več kot 5 km daleč, da napasejo živino in tako nastajajo nova naselja, v večjih višinah samo sezonskega značaja. Zaloge krme pa so vseeno pretežno nezadostne, kar povzroča bolezn in nedo hranjenost pri živalih. Veterinarske usluge pa so bolj izjema kot pravilo.

PREHRANSKA BILANCA JE VSE BOLJ PROBLEMATIČNA

Prebivalstvo v Nepal narašča bistveno hitreje kot pridelava hrane, zato državi vse bolj preti lakota. Zlasti v vzpetem svetu ne pridelajo dovolj hrane za tamkašnjo populacijo. Viški so še v Terai, čeprav vse manjši in od tam je oskrba s hrano usmerjena v hribovita območja. Vendar učinkovitejše povezave zavira pomankanje ustrezne prometne infrastrukture. Dolgoročno so perspektive še bolj črnogledne.

Tabela 4: Število dni normalne preskrbe s hrano po pokrajinskih pasovih

	1976 - 77	1980 - 81	1989 - 90*
Sredogorje in visokogorje	238	225	197
Teraí	569	541	477

* ocena

Vir: Cencen M., 1989, *Geografski problemi Nepala, Magistrska naloga*

Opazovalec se mora zamisliti tudi o energetski bilanci nekaterih fizično zaposlenih prebivalcev, zlasti nosačev. Le-ti lahko ob za naše pojme zelo revni in enolični prehrani (prevlada riža z različnimi začimbami, krompir, testenine, sadje, jajca, meso le izjemoma), večinoma v samo dveh obrokih, prenašajo tudi do 70 kg težke tovore na plečih ves dan tudi po teden in več daleč. Res je, da med ljudmi ni debeluhov, a vseeno ostaja odprto vprašanje, od kod jemljejo vso potrebno energijo.

GOZD IN NJEGOVO PROPADANJE PREDSTAVLJA ENEGA TEMELJNIH PROBLEMOV ZA PRIHODNOST

Najbolj značilni vegetacijski tipi na južnih pobočjih Himalaje so območje večno zelenih širokolistnih listavcev (do 200 m visoko), območje listopadnega drevja in borovcev (2000-3000 m), območje temnih iglavcev (3000-4000 m) ter območje grmičevnih pašnikov (nad 4000 m).

Nižja pobočja pri dnu dolin pokriva mešani iglasti gozd z borom in brinjem (*Pinus wallichiana*, *Juniperus indica*). Nad to stopnjo prevlada enotni iglasti gozd z borom (*Pinus wallichiana*), ki mu na senčnih predelih sledi jelka (*Abies spectabilis*). Na najvišjem robu gozda se mestoma pojavlja še breza (*Betula utilis*), nad to stopnjo pa se začnejo vlažni višinski travniki, ki postopoma prehajajo v melišča in ledenike.

Človek na zemeljsko površje v Nepalu najbolj vpliva z uničevanjem gozda. Močna deforestacija je povzročila posredne ali neposredne oblike katastrof, ki v zadnjih letih dosegajo zelo velik obseg. Erozijski procesi so tako močni, da velikanske količine erodirane zemlje tvorijo nove otoke rodovitne prsti v delti Gangesa. Uničevanje gozdov ima nepopravljive

posledice, saj Nepal ostaja brez najrodovitnejše prsti. S tem se vse bolj ožijo možnosti za pridelavo hrane za hitro rastoče prebivalstvo.

Poraba lesa za kurjavo se je povečala zaradi razvoja turizma in še prej zaradi velike podražitve nafte v letih 1974 in 1979, kar je povzročilo v nekaterih delih Nepala povečano povpraševanje po kurnem lesu.

Izraba gozda je v različnih pokrajinskih ekoloških pasovih Nepala različna, tako da ponekod bolj prevladuje njegovo uničevanje zaradi iskanja novih obdelovalnih površin, drugod pa predvsem zaradi kurjave in porabe za krmo. Pomankanje lesa za kurjavo je posebej izrazito v Teraíu, medtem ko v sredogorju oskrba v glavnem pokriva povpraševanje.

Ker so prebivalci v sredogorju že dolgo naseljeni v istem okolju, je njihov odnos do gozdov v primerjavi s prebivalci Teraia bolj odgovoren. V Teraíu novi naseljenci ne čutijo tako odgovornega odnosa, ker imajo tako zase kot za krmo živine večjo izbiro preživetvenih virov. Tam je na razpolago tudi več energetskih virov iz zunanjega okolja.

RAZNI RAZVOJNI NAČRTI IN NJIHOVA NEUSKLAJENOST

Danes je v Nepalu vrsta različnih organizacij, skladov, projektov in drugih institucij, ki se ukvarjajo z ruralnim razvojem. Razvitih je bilo tudi več takozvanih kmetijskih tehnologij, ki pa se niso uveljavile in razširile v širšem prostoru. Za razvoj vasi pa so možne tudi preproste in cenene tehnologije na osnovi lokalnih virov (izraba sončne, vodne in vetrne energije), ki pa se kot inovacije v prostoru žal vse prepočasi uvajajo.

Predvideva se, da lahko izgradnja akumulacijskih jezer vzdolž gorske verige Mahabharat Lekh omogoči vsemu Nepalu razviti večnamensko izrabo, pri čemer bi bile glavne funkcije zagotavljanje energije (elektriko ima približno polovica gospodinjstev; v Himalaji so tudi majhne centrale, ki krijejo potrebe posameznih naselij), vode za namakanje in za ribogojništvo. Razen tega bi lažje uravnavali vodne viške ter vplivali z zaustavljenjem stihijske akumulacije gradiva na stabilizacijo ekosistemov v posameznih dolinah, ki bi nudile ugodnejše potenciale za kmetovanje.

Nepal ima celoletno zagotovljene vodne vire, ki se pretakajo po rekah z ustreznim režimom odmakanja. V Teraiu je visok nivo talne vode. Čeprav v gorah pozimi zmrzuje, je zagotovljena zadostna količina vode.

Tovrstne projekte financirajo posamezne razvite države in mednarodne organizacije (UNICEF, WHO, Svetovna banka), ki pa medsebojne aktivnosti preslabo usklajujejo. V samem Nepalju ni dovolj močne strokovne organizacije, ki bi stihiske posege usklajevala. Mnogokrat so prisotni različni strateški interesi financerjev. Na poti po Nepalju smo naleteli na strokovnjake, ki so izvajali hidroenergetsko izrabo doline južno od Pokhara pod okriljem mednarodnega katoliškega združenja. Poleg razvojnih in izobraževalnih zadolžitvev imajo tudi misionarsko funkcijo širjenja krščanske religije v sicer tradicionalno budistično in hinduistično okolje.

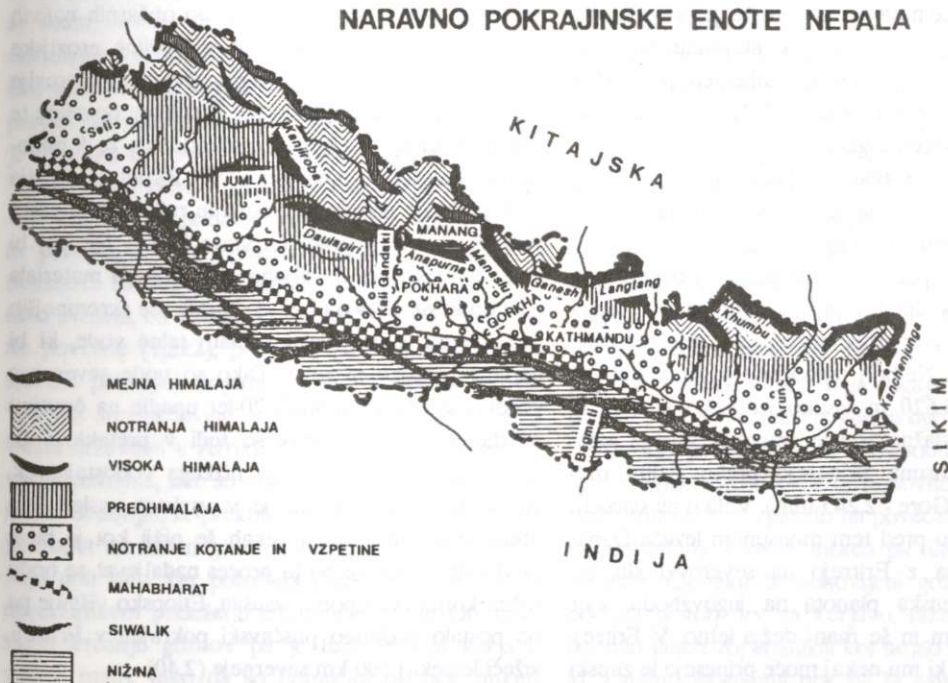
V zgornjem toku reke Kali Gandaki so na višini 2700 m pri naselju Marpha razvili celovit projekt sadjarstva, to je gojenja jablan. Strnjeni nasadi naj bi ob hkratnem urejanju rečne struge stabilizirali obdelovalne površine in jih zavarovali pred erozijskim in akumulacijskim delovanjem, obenem pa naj bi nasa-di dreves vsaj deloma omilili jakost vsakodnevnega lokalnega vetra, ki se pojavi po 10 uri dopoldne in

piha po dolini navzgor tako močno, da otežkoča hojo.

Poudarek pri tovrstnih načrtih in programih bi moral biti še bolj izrazito na porabi prejetih posojil v proizvodnih sektorjih. Vendar pa v praksi posojilodajalci ne usmerjajo v zadostni meri pravilne, selektivne porabe sredstev. Napačna poraba se odraža tudi v revnih vaščanih, umazanih mestih, neurejeni infrastrukturi in še kje. Ljudje bi se morali v večji meri ustrezno izobraziti in spodbujati, da bodo sposobni sami voditi in usmerjati razvoj lastne domovine.

1. *Lastna opažanja.*
2. *Armington S., 1985, Trekking in the Nepal Himalya, Lonely Planet Publications, Victoria, Avstralija.*
3. *Cencen M., 1989, Geografski problemi Nepala, Magistrska naloga, Filozofska fakulteta, Ljubljana.*
4. *Dierke Länder lexikon, 1983, Westerman Verlag GmbH, Braunschweig.*
5. *Kumar Panday R., 1987, Geography of Nepal, Kathmandu*
6. *Natek K., Perko D., Žalik-Huzjan M., 1989, Države sveta 1989, Ljubljana.*

NARAVNO POKRAJINSKE ENOTE NEPALA

O SUŠI IN LAKOTI V ETIOPIJI

Tatjana Šifrer

V zadnjih desetletjih prihajajo iz Etiopije vedno znova novice o katastrofalnih sušah in lakotah, ki ogrožajo obsežna območja v tej deželi, povzročajo ogromno bede in terjajo veliko človeških življenj. Suše so bile tej deželi sicer znane že tudi prej, nikoli pa še niso ogrožale tako obsežnih območij.

Suša in z njo povezana lakota je sicer dobro znana tudi celotnemu podsaharskemu sahelskemu pasu, ki je od začetka 20. stoletja preživel že osem daljših sušnih obdobj. Etiopijo je v zadnjem času takšna katastrofa prizadela leta 1973/74 in samo v pokrajini Velo terjala 200.000 človeških življenj. Že po desetih letih pa se je v letu 1983/84 nad to deželo zgrnila nova suša z lakoto, ki jo je občutilo najmanj 10 milijonov ljudi (1,217), saj je zajela obsežna območja in to ne samo v sušnejših predelih na vzhodu in jugovzhodu, temveč tokrat celo nekatere predele na goratem zahodu.

O sušah v Afriki je bilo že mnogo napisanega, vsi avtorji pa so si edini v tem, da so vzroki zanje zelo mnogovrstni. Najpomembnejši klimatski faktor, ki povzroča te vrste naravne katastrofe, je prav gotovo nezanesljivost pogosto že itak skromne množine padavin. Tako nastopajo suše v sahelnem pasu Afrike najpogosteje v območju med 12. stopinjami do 18. stopinjami severne geografske širine, kjer pade v deževni dobi le 150-600 mm padavin letno (1,217). Če se zakasni ali pa izostanejo še te majhne količine dežja, je katastrofa že pred vrati.

Sahelskemu podobne klimatske razmere pa pozna tudi velik del Etiopije, vendar pa zelo razgiban relief te dežele pripomore tudi k zelo raznoliki padavinski sliki. Najbolj namočeno je na zahodu se dvigajoče, do 4.620 m visoko Etiopsko višavje, ki mu predvsem vlažne zračne gmote poletnega jugozahodnega monsuna prinesejo preko 2.000 mm padavin letno (Gore - 2.245 mm). Veliko na slabšem pa sta v zavetju pred tem monsunom ležeča Danakilska pokrajina z Eritrejo na severovzhodu, pa obsežna Ogadenska planota na jugovzhodu, kjer pade le 500 mm in še manj dežja letno. V Eritrejskem primorju, ki mu nekaj moče prinesejo le zimski

severovzhodni vetrovi iznad Rdečega morja, so v pristanoču Assab namerili le 19 mm dežja na leto. In ker prav v teh območjih pogosto izostanejo še te padavine in to v času setve, so le-ta obenem tista, ki jih suša in lakota tudi najpogosteje obiskujeta. Vzroke za te nestabilne padavinske razmere je iskati v okrepljenem vplivu subtropskega območja visokega zračnega pritiska, v katerem se zračne mase spuščajo, se s tem ogrevajo in obenem izgubljajo svojo vlogo (1,219).

Ni pa skromna in nestalna množina padavin edini klimatski faktor, ki vodi k vse večji aridnosti v Etiopiji. Sem moramo prišteti tudi porast temperatur, do katere prihaja zaradi zmanjšane oblačnosti. Nestalne padavine in visoke temperature pa ob močni vetrovnosti vodijo k povečanemu izhlapevanju, kar pomeni, da je v tleh vse manj vlage za potrebe vegetacije in kmetijskih kultur. Posledica tega je zopet splošno osiromašenje rastja (k temu je, kot bomo še videli, veliko prispeval tudi človek), na slabo poraščenih tleh pa se vse bolj kažejo sledovi uničujočega delovanja vetra in dežja, ki je ob občasnih nalivih razbrazil etiopsko pokrajino v številne erozijske žlebove. Strokovnjaki ocenjujejo, da je zaradi erozije prsti ogroženo že približno 50 % celotne površine te dežele, le-ta pa je obenem poškodovala že 5 milijonov ha kmetijskih površin (1,223). Zaradi te erozije in denudacije prihaja v potoke in reke vedno več s pobočij spranega gradiva. Samo Modri Nil naj bi letno prenesel cca 5 milijonov ton sipkega materiala z Etiopskega višavja (1,224). Zaradi vse skromnejših padavin pa je seveda vse manj talne vode, ki bi napajala potoke in reke. Tako so vode severnega pritoka jezera Tana sredi 70-let upadle na četrtno nekdanjih (2,40). Čeprav so tudi v preteklosti že zabeležili podobna obdobja nizkega vodostaja rek, pa se sedaj dogaja, da je v vsakem naslednjem obdobju nizkih voda v rekah še nižji kot je bil v predhodnem. Če se bo ta proces nadaljeval, se bodo rečna korita postopoma izsušila, Etiopsko višavje pa bo postalo podobno puščavski pokrajini v Eritreji, ležeči le nekaj 100 km severneje (2,40).

Kot vidimo, so vsi naštetí fizičnogeografski faktorji, ki vodijo k vse večji aridnosti v Etiopiji, med seboj tesno povezani, saj na pr. izostanek enega močno vpliva na mnoge druge. Še posebno pa ob zadnji suši leta 1983/84 vznemirja dejstvo, da je le-ta zajela zelo široka območja, ne le tistih najbolj rizičnih v vzhodnih delih države (Eritreje, Tigre, Velo, Ogadenska planota), temveč tudi nekatera na samem Etiopskem višavju (Gonder, Gojam, Ševa, Sidamo), ki so jim suše doslej prizanašale (1,220). Čeprav je bila množina padavin v tem obdobju tudi tukaj pod nivojem preteklih sušnih let, pa suše v tem območju vseeno ne moremo razložiti zgolj s klimatskimi vzroki. K njenim poraznim posledicam je, kot bomo videli, s svojim prekomernim izkoriščanjem naravnih virov in nespametnim gospodarjenjem vsekakor prispeval tudi človek sam.

Tako je suša leta 1983/84 na Etiopskem višavju segla že v nadmorske višine med 1.800 m - 2.500 m, to je v pas imenovan tudi Voina Dega. To območje je predvsem zaradi svoje ugodne klime (povprečna letna temperatura znaša tukaj 15-20 stopinj C) za človeka v tej deželi najbolj primerno, zato se je etiopsko prebivalstvo v teh višinah tudi najbolj zgostilo. Ker pa prebivalstvo v tej državi, posebno še v tem območju, zelo hitro narašča (v celi Etiopiji v letu 1980-1985 za 2,8 % letno), velika večina ljudi pa še vedno živi od kmetijstva (leta 1984 kar 88,7 % celotnega prebivalstva), je pritisk na kmetijske površine zelo velik (2,38), še toliko bolj, ker je zemljiška posest tudi zelo razdrobljena, saj imajo majhni kmetje v rokah kar 94 % obdelovalne površine (3,35). Vedno večje število prebivalstva pa terja tudi vedno več hrane! Da bi pridobili nove obdelovalne površine in pašnike, so ljudje začeli izsekavati gozdove. V nekaterih območjih v okolici Adis Abebe so njive tako razširili, da zavzajajo že več kot 90 % celotne površine (1,222), podobno pa se dogaja tudi v sosedni pokrajini Gojam. Etiopija je znana tudi po velikem številu živine, saj je premore največ med vsemi državami v Afriki. Ta pa terja za pašo vedno večje površine, ker so obstoječe, še posebno v sušnejših obdobjih, že prekomerno izkoriščane. Širijo pa jih zopet na račun gozdnih tal. Gozdove pa izsekavajo tudi zato, ker potrebujejo les za kurjavo, ki je na etiopskem podeželju edini vir energije. Ob tolikšnjem krčenju gozdov pa je tudi lesa za kurjavo vedno manj, tako da so domačini ob neki anketi

navedli, da je pomanjkanje drv na vasi njihov glavni problem, celo hujši kot oskrba s hrano in vodo. Posledice tolikšnjega krčenja gozdov pa so seveda katastrofalne! Med tem ko je pred pričetkom našega stoletja gozd po mnogih ocenah prikrival še približno 80 % etiopskega ozemlja, porašča bolj ali manj gost gozd danes le okrog 6 % celotne površine. V severnih regijah Etiopije so v letu 1935-1975 posekali menda kar 90 % vseh gozdov (1,222). Če se bo izsekavanje nadaljevalo v takšnem tempu, bo ostala ta dežela v 20-30 letih povsem brez gozda (1,223).

Krčenje gozdov na obsežnih površinah pa ima negativne posledice tudi ne samo naravno okolje. Domnevajo, da se je tudi zaradi tega zmanjšala količina padavin na prizadetih območjih. Velike izsekane površine pa so tudi bolj izpostavljene negativnim učinkom delovanja vetra, denudacije in erozije prsti. Ker zaradi pomankanja drv kmetje kurijo kar s posušenimi živinskimi iztrebki, to še dodatno siromaši prst in pospešuje omenjene procese. Seveda je tudi pridelek s takšnih negojenih polj majhen, oskrba s hrano pa v mnogih območjih negotova in nestalna, saj je tudi tehnološki nivo obdelave zemlje zelo nizek.

Iz zgornjih izvajanj lahko povzamemo, da je katastrofalnim posledicam suše v Etiopiji poleg naravnih faktorjev prispeval s svojim tudi človek sam. Medtem ko je bilo nekdaj etiopsko kmetijstvo po stopnji svojega razvoja v glavnem še v ravnovesju z naravo, pa kažejo mnogi pojavi v najmlajši preteklosti, da je obremenjenost obsežnih območij v tej deželi dosegla že tisto kritično stopnjo, na kateri narava ne more več sproti poravnati uničujočih učinkov človekovega delovanja. Tisto prepotrebno ekološko ravnovesje je tako že marsikje močno načeto, zato takšne pokrajine še toliko bolj občutljivo reagirajo na izostanek pogosto že itak skromnih padavin. Posledice vsega tega dogajanja pa so pogoste suše z lakoto, ki tako pogubno ogrožajo to deželo.

In kje je izhod iz te nevzpodbudne situacije? Strokovnjaki menijo, da bi ponovno pogozdovanje nedvomno dobro vplivalo na povečanje vlage v tleh, na zmanjšanje erozije, morda pa tudi na povečanje padavin. Človeku bi obnovljeni gozd lahko zopet ponudil dovolj drv za kurjavo, tako da bi živinski iztrebki lahko zopet služili kot nujno potrebno gnojilo, z njimi obogatena prst pa bi lahko zopet dajala

boljše pridelke. Problem pa je v tem, da bi morali zemljo za pogozdovanje zopet odvzeti obdelovalnim oziroma pašnim površinam, kar pa je ob vedno večjih zahtevah naraščajočega prebivalstva še kako vprašljivo. Izhod bi bil v intenzifikaciji kmetijske proizvodnje, ko naj bi z manjših površin z uporabo umetnih gnojil in ustrežnejših semen dobili vsaj sedanjemu enak ali celo višji pridelek. V Etiopiji pridelajo sedaj pod 1 tona tefa (etiopska žitarica), koruze ali ječmena na 1 ha, pridobili pa bi lahko 2-4 tone. Etiopska vlada je že podvzela korake v tej smeri, toda njena sredstva so omejena, etiopski kmetijski sistem, ki je že itak nizko produktiven, pa je še dodatno izpostavljen vedno večjemu pritisku naraščajočega prebivalstva.

Strokovnjaki vidijo dve možnosti za izhod iz sedanje situacije! Ali zvabiti ljudi z zemlje z razvo-

jem industrije in raznih terciarnih dejavnosti, ali pa se direktno spopasti s preveliko demografsko rastjo. Za nobenega od obeh izhodov pa država nima ustreznih finančnih sredstev (2,40). Vse to pa so problemi, ki ne zadevajo samo Etiopijo, ampak še marsikatero deželo v razvoju!

1. Hoffman, Reinhard: *Die Dürregefährdung äthiopischer Landschaften - ein Beitrag zum Problem der Belastbarkeit tropischer Geoökosysteme*. - *Petermanns geographische Mitteilungen, Gotha: 131(1987), 4, str. 217-224.*
2. Hamilton, Patrick - Judith Maizel: *Flows to forecast famine. Geographical magazine, London: LXI(1989), 7, str. 38-40.*
3. Luling, Virginia: *Wiping out a way of life. - Geographical magazine, London: LXI(1989), 7, str. 34-37.*

UDK 502.3(47)

GEOGRAFSKI OBZORNİK 37(3/4), 1990

UDC 502.3(47)

PROBLEMI VARSTVA OKOLJA V SOVJETSKI ZVEZI

Tatjana Šifrer

Po zmagi sovjetske proletarske revolucije 1. 1917 je postala industrializacija dežele ena temeljnih usmeritev nove sovjetske oblasti. Ta je posebno veljala težki industriji, z razvojem katere naj bi Sovjetska zveza čimprej dohitela zahodni kapitalistični svet. Ob tej vsesplošni pospešeni industrializaciji pa so Sovjeti kar spregledali pogubni vpliv, ki ga je takšen razvoj zapuščal v naravnem okolju. Tako se že dolga desetletja iz tovarniških dimnikov dvigajo neprečiščeni dimi, v reke in jezera pa se stekajo strupene odplake, ki vedno bolj ogrožajo človekovo okolje, ne da bi kdorkoli ukrenil kaj bolj učinkovitega, da bi ga zavaroval. Rezultat takšnega razvoja je, da so doslej opustele že obsežne površine, da se suše jezera in da so ogroženi že milijoni človeških življenj.

Samo nekaj konkretnih primerov! V več kot 100 sovjetskih mestih presega onesnaženost ozračja kar desetkrat uradno dovoljeno mejo. V nekaterih najbolj ogroženih premogovnih območjih Ukrajine je smrtnost prebivalstva tako visoka, da jih skupaj imenujejo kar "Bermudski trikotnik". V industrijskem mestu Nižnij Tagil na Uralu na pr. izpusti samo ena tovarna 700.000 ton strupenih plinov let-

no, kar pomeni, da na vsakega meščana odpadeta 2 tona. Na najbolj intenzivno obdelanih poljih v južnem delu Sovjetske zveze med Moldavijo in Kazahstanom že dolga leta uporabljajo velike količine kemičnih sredstev, kar se odraža v povečanem številu rakavih obolenj, duševnih bolezni in raznih prirojenih deformacij dojenčkov. V ekološko ogroženih območjih Sovjetske zveze živi skupaj 60 milijonov ljudi oz. petina celotnega sovjetskega prebivalstva. In ker onesnaževanje ozračja pač ne pozna meja, dolžijo Sovjetsko zvezo, da spušča v zemeljsko ozračje kar 19 % vsega ogljikovega dioksida in 20 % žveplovega dioksida. Zaradi nepravilnega gospodarjenja je erozija prsti močno prizadela že 373.000 km² obdelovalnih tal (Jugoslavija meri 255.804 km²), pretirano izsekavanje gozdov pa je pogubno opustošilo že 534.000 km² gozdnih površin.

In še bi lahko naštevali! Najhujša ekološka nesreča v Sovjetski zvezi, ki je tudi prvič sprožila val protestov in zahtev po bolj učinkovitem varovanju okolja, je bila prav gotovo katastrofa v Černobilski jedrski elektrarni. Radiacija ob tej eksploziji naj bi bila celo 20-krat večja od uradne priznane, ob nesre-

či pa naj bi umrlo dejansko več kot 250 ljudi. Po eksploziji so evakuirali 100.000 ljudi, toda četrto milijona jih še vedno živi v bližnjem območju, kjer življenje zaradi radiacije še vedno ni varno. Tudi tukaj se je obolenost za rakom zelo povečala, poročilo o močno deformiranih novorojenih domačih živalih (celo takih brez glave) pa so že čisto vsakdanja.

Nič veliko manjšo ekološko katastrofo pa predstavlja tudi izginjanje Aralskega jezera v Sovjetski srednji Aziji. S površino 66.458 km² (z otoki) je bilo to nekdanje četrto največje jezero na svetu, po l. 1960 pa se je zaradi intenzivnega umetnega namakanja po satelitskih podatkih izsušilo že cca 27.000 km² nekdanje jezerske površine (Slovenija meri 20.251 km²). Ta proces pa se še nadaljuje in preti z nadaljnjim krčenjem ali celo popolnim izginotjem tega jezera. Nekdanj živahno ribiško pristanišče Mujnak, ki je včasih samo dajalo desetino celotnega sovjetskega ulova rib, je danes le še zapuščen kraj daleč proč od umikajoče se jezerske obale. Vzrok temu pogubnemu krčenju Aralskega jezera je močno zmanjšana vodnatost obeh glavnih pritokov, Sir-Darje in Amu-Darje, iz katerih odvajajo vodo na obsežna bombažna polja, ki jih širijo že na prava puščavska tla. Pri tem naj omenimo, da je tehnologija umetnega namakanja v Sovjetski zvezi že precej zastarela, saj dovajajo vodo na bombažna polja po namakalnih kanalih. Če bi uvedli računalniško vodene zatvornice, polja pa vlažili s pipami in škropilnicami, bi gotovo prihranili veliko vode. Da bi dosegli čim višji pridelek bombaža, pa na veliko uporabljajo tudi razna agrokemična sredstva. Nekaj ostankov teh kemikalij odlagata tudi obe imenovani reki ob svojem izlivu na jezerskem dnu. Ko se nato jezero umakne, se ti sedimenti na jezerskem bregu izsuše, vetrovi pa potem raznašajo te strupene snovi po bombažnih poljih in okoliških krajih. Vse to že kaže svoje posledice tudi na zdravstvenem stanju tamoš-

nega prebivalstva (rak, hepatitis itd.). Tudi umrljivost dojenčkov je v tem območju štirikrat večja od sovjetskega povprečja in več kot eden otrok od desetih umre pred starostjo enega leta, kar 83 % pa jih trpi od resnih bolezni. Krčenje Aralskega jezera pa vpliva tudi na klimo v tem delu Sovjetske srednje Azije. Nekdanj je obsežna jezerska površina zelo blažilno vplivala na okoliško klimo in je zato bombaž tudi lahko uspeval tako daleč proti severu. Njeno krčenje pa vodi k povečani kontinentalnosti, k ekstremnejšim temperaturam, ki neugodno vplivajo na rast te kulture.

Tudi Bajkalsko jezero v vzhodni Sibiriji ni brez ekoloških problemov! V svetu je znano po svoji velikosti (31.500 km²) ter izredni prozornosti svojih voda, saj je kljub veliki globini (1.742 m) mogoče z gladine uzreti jezersko dno. Bajkalsko jezero vsebuje kar 80 % sovjetskih in 20 % svetovnih zalog sveže vode. Rusi pa so ob njegovih bregovih zgradili veliko tovarno celuloze in papirja, ki s svojimi industrijskimi odpadki uničuje jezerski mikrop plankton, ki to prozornost vzdržuje, kar pomeni, da postaja jezero ve bolj kalno. Tovarna naj bi se sicer do l. 1993 preusmerila v izdelavo pohištva, toda strokovnjaki se boje, da bo tedaj za jezero že prepozno.

Našteli smo samo nekaj najbolj vpijočih primerov slabega ravnanja z naravo in naravnimi viri, naštevali pa bi lahko še in še! Na Geografskem inštitutu Sovjetske Akademije znanosti in umetnosti so izdelali pregledno ekološko karto za vso državo, da bi tako dobili sintetični pregled stanja v celi Sovjetski zvezi in rezultati so prav zastrašujoči. Kar 31 območij je v ekološko kritični situaciji ali pa že na meji prave katastrofe. Najbolj prizadeta območja so jezero Onega, Moldavija, Donbas, območje ob spodnji Volgi, Ural, Kuzbas, Ferganska kotlina in še mnoga druga.

Aralsko jezero v Sovjetski srednji Aziji se krči zaradi prekomernega umetnega namakanja.

Černobilska katastrofa in izginjanje Aralskega jezera pa je tudi v Sovjetski zvezi zdramilo široke množice prebivalstva, ki so v številnih javnih protestih zahtevali večjo varnost za svoja življenja in čistejšo okolje. Organizirali so vsedržavno Gibanje zelenih in končno je tudi oblast pod vodstvom M. Gorbačova postala dovzetnejša za probleme okolja. Zaenkrat pa se kljub temu zdi, da odgovorni forumi

še vedno nimajo prave predstave, kako se lotiti problemov varstva okolja, še posebno, ker je sanacija obstoječih razmer povezana z velikimi stroški, ki jih bo sovjetsko gospodarstvo le stežka zmoglo.

Smith Michael: A tale of death and destruction. - Geographical magazine, London, LXII (1990), št. 3, str. 10-14.

UDK 528

UDC 528

MORDA ŠE NISTE VEDELI VSEGA O GEODEZIJI - SPLOŠNO O GEODETSKI SLUŽBI

Božena Lipej

Po pregledu zgodovinskega razvoja geodezije, ki je bil objavljen v prejšnji številki Geografskega obzornika, nadaljujemo s pregledom najpomembnejših področij njenega delovanja. Tokrat opisujemo organiziranost in delovanje geodetske službe ter izdajanje, uporabo in arhiviranje geodetskih podatkov.

Geodetska služba oziroma geodetska dejavnost v širšem pomenu pokriva v Sloveniji področje zbiranja, obdelave, hranjenja in izkazovanja podatkov na načrtih, kartah ter drugih geodetskih podlagah. Poleg tega vodi nekatere evidence, katastre in registre ter se s pomočjo lociranja podatkov v prostoru vključuje v prostorske obdelave podatkov. Geodetska služba spada po Zakonu o družbenem sistemu informiranja poleg Zavoda Republike Slovenije za statistiko, Narodne banke Slovenije in Službe družbenega knjigovodstva v Republiki Sloveniji med štiri najpomembnejše informacijske službe na ravni republike. Po tem se razlikuje od sorodnih služb v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah.

Geodetska služba, ki je imela v preteklosti predvsem funkcijo katastrske službe, se predvsem v Sloveniji intenzivneje vključuje v informacijske procese, urejanje prostora ter evidentiranje sprememb in posegov v prostor.

Osnovna naloga službe je zagotavljanje ažurnih podatkov o objektih, zemljiščih in nekaterih pojavih v prostoru za družbenopolitične skupnosti (republiko in občine), državne organe, kmetijstvo, gozdarstvo, načrtovanje, planiranje, evidentiranje naravne in kulturne dediščine, urejanje premoženjsko-pravnih razmerij, davčno poslovanje, splošni ljudski odpor in

družbeno samozaščito ter druge. V tem okviru je tudi pristojnost opravljanja naslednjih storitev za občane in druge interesente: parcelacije zemljišč, prenos stanja iz geodetskih načrtov na teren, zakoličbe, izdelava načrtov za lokacijsko dokumentacijo in ostalo.

Naloge geodetske službe opravljajo geodetski upravni organi in geodetske delovne organizacije (slika 1). Geodetski upravni organ na ravni republike je Republiška geodetska uprava, na ravni občin pa delujejo občinski ali medobčinski upravni organi, pristojni za geodetske zadeve. Med pomembnejšimi nalogami geodetskih upravnih organov so načrtovanje ter usklajevanje izvajanja nalog geodetske službe, vodenje in vzdrževanje načrtov, kart, evidenc ter drugih podlag in izdajanje podatkov ter odobritev njihovega razmnoževanja. Geodetske delovne organizacije opravljajo strokovno-operativna dela pri izdelavi geodetskih podlag, evidenc, katastrov in registrov, komasacijah zemljišč ter storitve geodetske službe.

Po Zakonu o geodetski službi so podatki načrtov, kart, katastrov in drugih evidenc geodetske službe javni, če ni z zakonom ali drugim predpisom za posamezne podatke določeno drugače. Javni podatki so dosegljivi vsem organom, organizacijam

in občanom ter zanje ni potrebna posebna odobritev za izdajo in uporabo. Podatke izdajajo geodetski upravni organi na zahtevo ustno ali pisno.

Številni podatki geodetske službe niso javni. Mednje sodijo podatki, ki so po veljavni zakonodaji pomembni za ljudsko obrambo. Razvrščeni so v uradno tajnost stopnje strogo zaupno, zaupno ali interno (npr.: podatki temeljnih geodetskih mrež, aerofotomaterial, temeljni topografski načrti merila 1:5 000, 1:10 000, temeljna topografska karta merila 1:25 000, itd.). Ti podatki se izdajajo po posebnih predpisanih kriterijih za uradne potrebe organov in organizacij. Izdajajo jih geodetski upravni organi le na podlagi pisne vloge z obrazložitvijo uporabe.

Stopnja tajnosti ne onemogoča uporabe geodetskih podatkov za študijske in raziskovalne namene. Uporabnik podatkov je lahko izobraževalna ali raziskovalna ustanova (ne pa tudi posamezen dijak, študent ali raziskovalec s potrdilom ustanove), ki mora prav tako pripraviti ustrezno pisno vlogo.

Geodetski upravni organi zaračunavajo za izdane podatke geodetske takse po taksnih tarifah, določenih z Zakonom o upravnih taksah. Za razmnoževanje podatkov se zaračunavajo stroški opravljenega dela in porabljenega materiala. Veljavna zakonodaja ne omogoča zaračunavanja posameznih podatkov, le-to pa bo uvedeno z novo geodetsko zakonodajo, ki je v pripravi. Za izdajo tiskanih geodetskih načrtov in kart se ne zaračunavajo takse, temveč le stroški tiskanja po veljavnem ceniku.

Uporabnik lahko uporablja geodetske podatke le za lastne potrebe, ne sme jih odtujevati, prodajati ali razmnoževati v pridobitne namene, odstopa pa jih lahko le v upravičene uradne namene.

Državni organi in podjetja lahko uporabljajo geodetske podatke za izdelavo tematskih prikazov in drugih kartografskih publikacij ob upoštevanju predpisov s področja ljudske obrambe in drugih. V teh izdelkih je treba navesti podatke o izvoru, merilu, izdajatelju in letnici izdelave uporabljenih načrtov ali kart z vrsto in stopnjo tajnosti. Če so kartografski prikazi ali publikacije tiskani, je treba po veljavni zakonodaji poslati dva izvoda v 30 dneh na Republiško geodetsko upravo.

Zemljiškokatastrske, topografsko-katastrske in temeljne topografske načrte je možno brez kartografske predelave povečati ali pomanjšati največ do 2,5 krat. Večje spremembe se lahko izvedejo le s kartografsko predelavo in po posebni odobritvi geodetskega upravnega organa.

Za podatke geodetske službe s stopnjo tajnosti interno ali zaupno je treba opozoriti predvsem na naslednje omejitve:

- Vrsta in stopnja tajnosti elaborata mora biti označena. Le-ta je enaka tajnosti uporabljenih podatkov ali večja glede na zaupnost novo uporabljenih podatkov.
- Javna razgrnitev takih podatkov je prepovedana, razen v primerih, ko to določajo zvezni ali republiški predpisi.
- Javno publiciranje takih podatkov in dajanje teh kot prilogo elaboratu, ki je dosegljiv tujim fizičnim in pravnim osebam ter odnašanje podatkov v tujino je dovoljeno na podlagi pisnega dovoljenja Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo.
- Javno publiciranje in uporaba aerofotomateriala za izobraževalne ter raziskovalne namene je dovoljena na podlagi pisnega dovoljenja Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo.

Arhiviranje geodetskih podatkov je urejeno z določili Zakona o naravni in kulturni dediščini ter z drugimi predpisi.

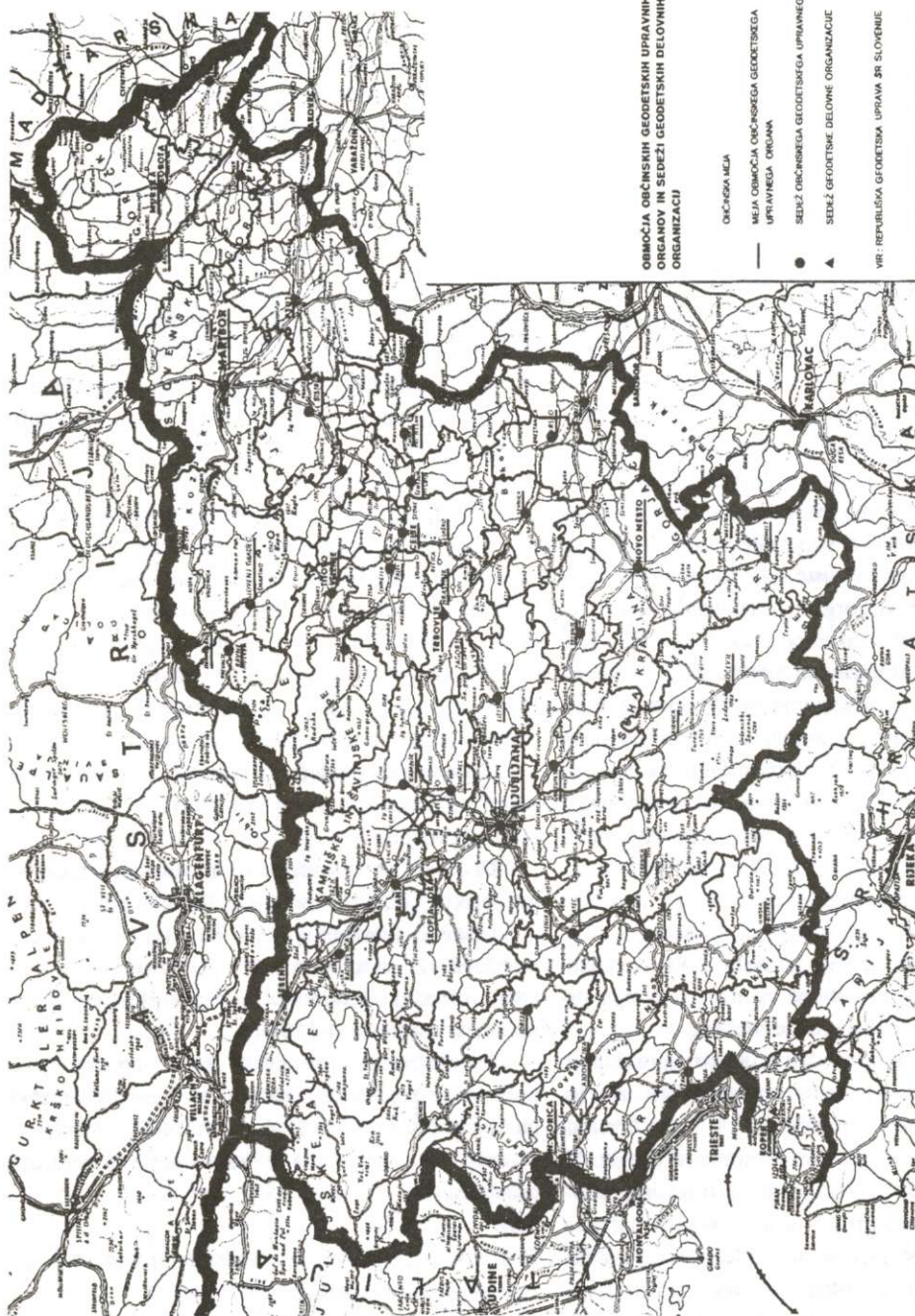
Dodatne informacije o možnostih uporabe geodetskih podatkov dobite v Republiškem centru geodetske dokumentacije, 61 000 Ljubljana, Šarnovičeva 12, enoti Republiške geodetske uprave, ki izvaja osrednjo geodetsko informacijsko-publicistično dejavnost (tel.:061-325 766).

V naslednjih prispevkih bodo predstavljene posamezne geodetske podlage, že v naslednji številki pa bomo pisali tudi o Digitalnem modelu reliefa, ki postaja vse bolj zanimiv za različna geografska proučevanja.

Viri

Zakonodaja s področja geodezije, splošne ljudske obrambe in splošnih zadev.

Republiška geodetska uprava: Katalog podatkov geodetske službe, Ljubljana 1985.

POSREDNE OBLIKE DELA PRI POUKU GEOGRAFIJE

Slavko Brinovec

b. Posredno poučevanje

1. Skupinsko delo učencev

Skupinsko delo učencev organiziramo tako, da v razredu občasno oblikujemo manjše skupine učencev, ki samostojno delajo pri določenih nalogah in z rezultati svojega dela seznanijo razred in učitelja. Pri tem moramo upoštevati značilnosti skupin, predvsem odnose, ki vladajo v taki skupini, aktivnost, prizadevnost in pripravljenost za sodelovanje posameznih učencev.

Upoštevati moramo tudi predznanje in izkušnje učencev, ki so jih pridobili s podobnimi oblikami dela v preteklosti.

Skupinsko delo organiziramo tako, da najprej učitelj seznaní cel razred z delovnim načrtom oziroma konkretnimi nalogami, ki jih bodo učenci samostojno reševali. Učitelj učence uvaža v tehniko dela, v uporabo različne literature in virov, v način oblikovanja rezultatov. Hkrati jih mora opozarjati na previdnost glede interpretacij.

Če učence razdelimo v več skupin, ki lahko rešujejo enake naloge, govorimo o istovetnem skupinskem delu. kadar vsaka skupina učencev rešuje svojo nalogo, pa o diferenciranem. Zgodi se lahko tudi to, da je nemogoče za vsako skupino organizirati svojo nalogo, takrat nekatere povzamejo isto. Govorimo o kombinirani obliki.

Skupinsko delo ne sme biti improvizirano. Učenci morajo poznati didaktične postopke, npr. utrjevanje, razčlenjevanje vsebin, oblikovanje skupin, delo učencev po skupinah, zapis rezultatov dela, poročanje učencev o rezultatih dela, vodenje razgovora in oblikovanje končne ocene rezultatov dela in oblikovanje dokončnega stališča.

Oblikovanje skupin je lahko različno. Ni dobro če se učitelj odloči za mehanično delitev učencev (po sedežnem redu, po abecedi). Bolje je, da oblikuje socialne skupine, v katerih so učenci po neki medsebojni privlačnosti. Včasih je zelo dobro upoštevati mnenje učencev za sodelovanje v različnih skupinah.

Skupinsko učenje je usmerjeno na pridobivanju znanja, pri čemer moramo poznati tehnike učenja, zlasti uporabo različnih virov od kart, učbenika, literature do statističnih podatkov. Dobro obvladovanje tehnik učenja zagotavlja uspeh. Učence uvažamo v skupinsko delo že v nižjih razredih osnovne šole. Na podlagi pridobljenih izkušenj, strokovne usposobljenosti in interesa učitelj to delo nadaljuje in pogloblja. Učenci morajo obvladati tehniko zapisovanja, znati morajo izbirati vsebine, razlikovati bistveno od ne-bistvenega in v skupini taki zapiski postajajo še posebej pomembni. Tehnika preglednega zapisovanja je dolgotrajna in jo učenci dobijo postopoma z vajo. Znanje, ki ga v skupini pridobijo, je last samo članov skupine. Rezultati te skupine pa so na koncu predstavljeni vsemu razredu. Vsaka skupina pripravi poročilo o svojih rezultatih. Na ta način se učijo vsi učenci v razredu. Učitelj po potrebi dopolnjuje poročilo posameznih skupin.

Vloga učitelja pri skupinskem delu je specifična in velika. On je med učenci, jih občasno opozarja, sledi razgovoru ter usmerja aktivnost učencev. Vsaka skupina ima točno določeno nalogo. Na razpolago imajo potrebno literaturo, navedena učila, ki jih uporabljajo in na koncu z njihovo pomočjo tudi demonstrirajo.

Skupine imajo določene naloge, ki jih učitelj zastavi v obliki problema.

Program dela za posamezne skupine mora zajeti temeljne informacije o tem, kaj bodo učenci delali. Določena mora biti naloga, pripravljena sredstva, s katerimi bodo učenci delali (gradivo), in dana morajo biti navodila, kako bodo delali, da bodo dosegli rezultate (način dela). Čim bolj podrobno so naloge opredeljene, več možnosti je, da bodo rezultati dela skupine dobri.

Pri skupinskem delu razlikujemo več faz. Prva je pripravljalna faza, v kateri oblikujemo skupine in delovne probleme skupin, izdelamo delovni projekt in izpolnimo tehnične pogoje za začetek dela. Drugi del predstavlja operativno fazo, v kateri se realizirajo z delovnim projektom opredeljene naloge, eviden-

tira se postopek skupinskega dela, kontrolirajo se posamezna dela, urejajo se podatki za končno poročilo. Tretja faza predstavlja verifikacijsko fazo, v kateri se oblikujejo posamezna in skupinska poročila, kritično pretresajo poročila, izmenjujejo izkušnje med skupinami in oblikujejo nove delavne naloge, kjer se ocenjuje delo skupin in posameznih njenih članov in nastajajo celo predlogi za novo organizacijo skupin. Zadnja aplikativna faza omogoča, da se s skupinskim delom napravljen delovni program kar najbolj racionalno sprejme. Najbolje je, če skupina razdela in predstavi rezultate, pri čemer pomaga učitelj, učenci pa delajo miselni vzorec na tabli.

Skupinsko delo ima prednosti predvsem v tem, da so nosilci glavnega učnega dela učenci, ki so postavljeni v neposredno razmerje do učne vsebine in njenih virov, iz katerih se učijo. Aktivnost učencev je temeljna zahteva za uspeh. V skupini so učenci povezani in sodelujejo, česar ni v nobenem drugem didaktičnem sistemu. Z neposrednim delom si oblikujejo delovne sposobnosti za kolektivno delo. Tako delo omogoča tudi večjo fizično razgibanost pouka. To psihološko ustreza učencem, ker se tudi sicer zbirajo v skupinah izven pouka. S samostojnim delom si regulirajo tudi svoj delovni tempo.

Slabe strani skupinskega dela so predvsem v tem, da se nekateri učenci ne znajdejo, ker jim manjka neposredna učiteljeva pomoč. Včasih težko opazijo bistveno in zato poudarjajo nebitvene stvari. Pokažejo tudi svojo neiznajdljivost in nespretnost. Toda to so težave, ki se pokažejo pri vsakem samostojnem delu. Zaradi tega je delo manj ekonomično. Neučinkovitost lahko preverimo s testi. Pokazalo se bo, da je učinek tem večji, čim bolj so obdelane naloge posameznih skupin.

2. Delo v dvojicah

Delo v dvojicah predstavlja obliko dela od skupinskega k individualnemu. Pri pouku geografije se delo v dvojicah enako uspešno uporablja kot ostale oblike dela. Pri sestavljanju dvojic za učenje učitelj uporablja iste principe, kot pri sestavljanju skupin pri skupinskem delu. Isto velja tudi za odnose in za pripravljanje za pouk v dvojicah. Učitelj se pripravlja na enak način kot na skupinski pouk. Struktura učenja v dvojicah je enaka ali zelo podobna strukturi učne ure pri skupinskem delu. Ni potrebe za

dodatno razjasnitev te dejavnosti. Delo v dvojicah se pri pouku geografije lahko kombinira z drugimi oblikami dela, kjer je to mogoče. Geografske teme se lahko razdelijo na manjše logične celote, ki se kot delovne naloge razdelijo dvojicam. Delo v dvojicah se ne uporablja pogosto. Vzroke za to je treba iskati v organizacijskih slabostih in nezadostno pripravljenih učiteljih za tako delo. Delo v dvojicah je potrebno tudi s teoretičnega in praktičnega gledišča bolj proučiti in opisati zaradi vzgojnih vrednosti, ki se kažejo pri izvrševanju dela učencev.

Delo v dvojicah se pri pouku geografije lahko uspešno uporablja. Dobre lastnosti so predvsem v tem, da je vsaka dvojica odgovorna za izvršitev in organizacijo delovne naloge. Delovna naloga je po zahtevnosti in obsegu večja kot takrat, če dela to posameznik. V dvojicah se pojavijo in razvijajo pozitivne tekmovalne ambicije, sodelovanje pri izvedbi delovnih nalog, tako delo zbližuje posameznike, tudi take, ki do takrat niso sodelovali. Motivacija za izdelavo delovnih nalog se poveča. Vrednotenje dela je lahko realno. V dvojicah je omogočena izmenjava izkušenj, lahko pa tudi zamenjava nekaterih delovnih nalog.

Delo v dvojicah ima tudi nekatere negativne strani. Razvija nasprotništvo, uspešnejši in bolj sposobni učenci vsiljujejo svoje mišljenje in želijo dominirati nad drugimi. Pri delu sodelujeta samo dva, s tem se lahko razbije kolektiv na skupine in dvojice. Pogostejše prihaja do nasprotij. Pojavljajo se težave pri organizaciji dela in kontroli vseh dvojic.

3. Individualna oblika dela

Pri taki obliki dela stopi učitelj v neposredni stik samo z enim učencem. Učenje poteka kot proces medsebojne kombinacije med dvema osebama. Poleg tega vključuje razne oblike neposredne komunikacije, ko prenaša znanje strokovnjak na drugo osebo s pomočjo napisanega besedila, pripravljenega filma, slik in drugih pripomočkov. Učenec pripravlja samostojno samo eno fazo vzgojnoizobraževalnega procesa in sicer osvajanje ter prilagajanje tempa lastnim razmeram. Ostale faze opravijo drugi. Pri individualnem delu rešuje vsak učenec dobljene naloge sam zase, ne da bi sodeloval z drugimi.

Naloge so lahko skupne ali pa diferencirane. Če so naloge krajše, jih učitelj zastavi vsem učencem

naenkrat s spremljevalnimi navodili, obsežnejše naloge pa je bolje napisati na listke (učne liste). Če učitelj preverja znanje, mora pripraviti gradivo, naloge objektivnega tipa ali testa. Individualno delo je samostojno delo učencev, ki poteka v učiteljevi navzočnosti. Zato mora učitelj pred takim delom dati navodila o nalogah, o načinu dela, o pravih delih. Taka navodila so lahko napisana na učnih listih.

Individualno delo učencev je bolj individualizirano, kar delajo učenci v svojem tempu, v tempu, ki jim najbolj ustreza in z lastnim načinom. Še popolnejšo individualizacijo učitelj doseže, če prilagodi težavnost nalog sposobnostim učencev. Seveda mora pred tem učitelj preizkusiti sposobnosti učencev. To je v praksi težko izvedljivo.

V geografiji je dosti vsebin, ki omogočajo individualno delo (samostojni odgovori na postavljena vprašanja, risanje kart, grafično predstavljanje številčnih vrednosti, pojavov, različne analize, reševanje vaj v delovnem zvezku). Po vseh takih oblikah dela ima učitelj možnost spoznati sposobnosti in nagnjenosti učencev za specifične geografske probleme. Taka oblika dela, če je dobro vodeno, predstavlja neizčrpen vir pozitivnih motivov za delo in ustvarjanje, samokontrolo in primerjavo z dosežki ostalih učencev.

Pripravljanje učnih listov zahteva od učitelja strokovnost in sposobnost, ker so delovni listi bistven predpogoj za uspešno individualno učenje. Delovni listi vsebujejo tudi dodatne naloge za sposobnejše učence. Delovni listi morajo imeti sledeče elemente:

- uvodni del, v katerem motiviramo učence;
- navajanje na delo in naloge same;
- vprašanja;
- rezimiranje učnih vsebin;
- dodatne naloge za boljše učence.

Ura geografije Individualne oblike učenja ima takole strukturo: uvodni del vsebuje učiteljevo navodilo, motiviranje učencev in je namenjena vsem učencem. Samostojno delo učencev je glavni del učne ure. Učenci so dobili delovne naloge, razmiš-

ljajo in rešujejo probleme. Med tem si zapisujejo oziroma delajo po navodilih v učnem listu. Zadnja etapa je kontrola rezultatov, ki je lahko frontalna ali individualna. Med samostojnim delom učenci iščejo, odkrivajo, pišejo, samokontrolirajo in zaključujejo. Med učenjem učitelj geografije obiskuje učence in po potrebi opozarja na stvari, na katere morajo biti posebno pozorni in kako to lahko naredijo. Če je potrebno ponoviti splošna navodila, za nekaj časa prekine proces.

Individualno delo omogoča izkazovanje in razvijanje individualnih sposobnosti učencev.

Tak način učenja ima tudi svoje negativne učinke. V vzgoji in izobraževanju osebnosti ne razvija kolektivnega duha, tovarštva in od učencev v ekstremnih primerih oblikuje egoiste in individualiste.

Zaključek

Uporaba različnih oblik pri pouku geografije predstavlja enoten sistem, ki omogoča uspešno poučevanje. Didaktične vrednosti ene učne oblike se kažejo v njenih funkcionalnih odnosih in zvezah z ostalimi oblikami. Različne oblike pouka se dopolnjujejo in tako prispevajo, da bo pouk z didaktičnega stališča tako organiziran, da omogoča uspešno vzgojnoizobraževalno delo. Funkcionalna povezanost vseh elementov in faktorjev poučevalnega procesa pogojuje in usklajuje odnose in zveze med posameznimi oblikami in njihovo sinhronizirano uporabo pri obdelavi posameznih vsebin.

Pri pouku geografije korelacija posameznih oblik in njihova uporaba pride do polnega izraza zaradi metodičnih posebnosti učnega gradiva. Geografske vsebine so različne in metodično specifične, tako, da je skoraj vsaka učna enota uspešno obdelana z različnimi učnimi oblikami. Te izhajajo iz narave učnih vsebin in njihove podobnosti za šolsko delo. Različne oblike dela pri pouku geografije moramo uporabljati kot funkcionalno rešitev, da lahko dosežemo pozitivne rezultate pri delu.

POUK GEOGRAFIJE IN RAZVIJANJE EKOSISTEMSKEGA MIŠLJENJA

Barica Maretič Požarnik

Razmišljanje psihologa na okrogli mizi o optimizaciji in vertikalni strukturiranosti pouka geografije FF ljubljana, 6. 12. 1989.

Danes, v času globalne in naraščujoče ekološke krize, moramo vlogo vsake znanosti presojati po njenem prispevku k preživetju človeštva. Pouk geografije ima tukaj zelo pomembno mesto, saj predstavlja stičišče naravoslovnih in družboslovnih vidikov v spoznavanju "ene same Zemlje", na kateri živimo.

Didaktika geografije naj se ne bi ukvarjala le z razmišljanjem o tem, kako čim učinkoviteje posredovati informacije, kako optimalno dosegati zastavljene cilje, ampak tudi, ali ni treba nekaterih ciljev na novo domisliti. V današnji poplavi informacij, proti katerim ne pomagajo še takšni selekcijski mehanizmi, ne gre predvsem zato, da bi dali mladim še več takšnega (statičnega) znanja, ampak za to, da jim damo dinamično znanje - način razmišljanja (povezujočega, kritičnega), ki jim bo pomagal informacije povezovati z življenjem, ki jih obkroža, jih uporabljati, se stalno dalje učiti od spreminjajočega se okolja ter do njih vrednostno opredeljevati.

Kateri novi CILJI pridobivajo na pomenu?

- Razvijanje holističnega, celovitega mišljenja, zavesti o usodni povezanosti vse žive in nežive narave, hkrati s človekom,
- razvijanje (eko)sistemskega, mrežnega, kiberneitičnega mišljenja,
- razvijanje kritičnosti do znanstveno tehnološke paradigme, ki opredeljuje razvoj le v smislu kvantitativne rasti in ki je zasnovana na izkoriščevalskem odnosu do prirode,
- ekološka občutljivost, odgovornost do prihodnosti, spoštovanje do življenja, uveljavljanje "kvalitete življenja" kot pomembnega kriterija, varčnost pri trošenju omejenih energetskih, surivinskih in drugih virov,
- iniciativnost, samostojnost, prevzemanje odgovornosti pri uveljavljanju novih, ustvarjalnih

odgovorov na obstoječo krizo,

- harmonično in povezano razvijanje človekovih "levohemisferičnih" in "desnohemisferičnih" mentalnih funkcij,
- razvijanje inovativnega (anticipatornega, participatornega) učenja.

Če konkretiziram le del tega na posameznih primerih: razvoj holističnega, sistemskega, MREŽNEGA MIŠLJENJA spodbujamo tako, da posameznih pojmov ne poučujemo izolirano (ali morda le še v hierarhičnih zvezah), ampak v spletu njihovih medsebojnih učinkovanj (ta učinkovanja so včasih vzajemna, ne enosmerno vzročna); ta prepletenost se zlasti pokaže pri kritični analizi posledic človekovih posegov v okolje (nameravanih in nenameravanih, pozitivnih in negativnih, naravnih in socialnoekonomskih, kratkoročnih in daljnoročnih, z gotovostjo ugotovljenih ali le domnevanih posledic - čeprav nekateri menijo, da domnevam ni mesta v pouku). Primeri: posledice Assuanskega jezua; izsekavanja amazonskih pragozdov (in uničevanja drugih gozdnih predelov); agrotehničnih ukrepov, urbanizacije, industrializacije, kolonizacije, turizma, prometa... Izrednega pomena je vključitev časovne persektive - kateri procesi se razvijajo v času linearno (v naravi le malokateri), kateri pozitivno ali negativno pospešeno, ciklično, spiralno, skokovito itd. Ob tem je tudi priložnost za redefinicijo pojmov "razvoja" in "razvitosti", za kritičen razmislek o odnosu med kvantiteto in kvaliteto in o odnosu med "razvitimi" in "nerazvitimi" deželami; ali se ne bi dalo približati odnos do narave in način življenja "prvotnih prebivalcev" obširnih zemeljskih predelov kot svojstven sistem in vrednoto in ne le kot nekaj, kar "se je moralo umakniti napredku".

Ko sem z gornjih vidikov analizirala učbenike za osnovno šolo, se mi je zdel zlasti deficitaren učbenik za 7. razred.

Danes je potreben drugačen način UČENJA.

Medtem ko smo se včasih učili iz preteklih izkušenj za prihodnost, se moramo danes učiti "iz prihodnosti za preteklost" (Vester, 1983), torej da z odgovornim predvidevanjem prihodnjih razvojnih teženj redefiniramo pretekle odločitve. Namesto "adaptivnega" učenja postaja vse pomembnejše "INOVATIVNI" učenje s komponentama anticipatornega in participatornega učenja. ANTICIPATORNO učenje aktivira fantazijo, kreativnost, ob konkretnem zamišljanju različnih "scenarijev" prihodnosti, ob predvidevanju možnih in zaželenih razvojnih tendenc npr. na področju arhitekture, urejanja prostora, zdravstva, šolstva, sociale, prehrane... PARTICIPATORNO učenje je ni ozko specialistično, monodisciplinarno. O problemih razmišlja prizadeto, integrirano; pri formuliranju možnih rešitev upošteva več alternativ, pri čemer vključuje tudi etične, ne le ozko scientistične momente. V odločanje med temi alternativami vključuje čim širši krog ljudi (v smislu bazične demokracije), ki naj povedo, katera med ponujenimi je za njih "najvrednejša". Elemente takšnega učenja je možno in nujno vključiti v šolski pouk (prim. Botkin s sodel. 1979).

Ali omenjeni vrednostni momenti spadajo v pouk? Mnogi menijo, zlasti v sedanjem obdobju upravičenega odpravljanja ideoloških monopolov v poučevanju, da se mora pouk strogo omejiti na izobraževanje (prim. alergično reagiranje na vsakršno omenjanje "vzgoje", npr. umetnostne, zdravstvene...), na posredovanje znanstveno ugotovljenih, objektivnih resnic, skratka na ZNANJE. Pozabljajo, da je tudi tim. objektivno znanje zasnovano na določenih vrednostnih predpostavkah, le da so te običajno prikrite. Za nadaljni obstoj človeštva pa je potrebna preusmeritev k osnovnim vrednotam spoštovanja in ohranitve življenja ter odgovornosti do prihodnjih generacij. Oglejmo si ilustrativno razlikovanje med "kontrolirajočim" in "empatičnim" znanjem, kot ga je postavil ameriški "znanstveni disident" Rifkin (1985):

kontrolirajoče znanje

- analizira pojave v osnovne sestavine, razbija celoto
- objektivira in kvantificira
- teži h kratkoročni učinkovitosti
- teži k obvladovanju in redukciji raznolikosti
- je vrednostno nevtrarno

- teži k distanci do objekta
- teži k centralizaciji moči
- je tekmovalno, nasilno, gospodovalno
- deluje "po principu boksa"

empatično znanje

- povezuje, je celotno
- ohranja zveze, vzorce
- poudarja kvalitativno nad kvantitativnim
- je odgovorno do prihodnosti
- teži k ohranjanju in povečanju raznolikosti
- spoštuje zakonitosti življenja, vse njegove oblike
- je participatorno (sodelujoče, sinergično)
- je nenasilno
- deluje po principu "jiu-jitsa"

Ali so učenci zmožni takšnega (sistemskega) razmišljanja in inovativnega učenja? Da, če jih k temu spodbudimo z ustreznimi (aktivnimi, izkušnje in teorijo povezujočimi) metodami in pristopi; če bolj aktiviramo tudi doslej zanemarjeno delovanje desne možganske hemisfere - sedeža intuitivnega, celostnega, hkratnega, vizualnega dožemanja. Da, ker je človek že tako ustvarjen, da vse drugače sprejema celovite, čustveno zasidrane učne izkušnje kot zapomnjevanje iz življenskega konteksta izoliranih spoznanj. Ekskurzije, dobro vodene razprave, simulacije, igre vlog, projektni pouk, manjše aktualne raziskovalne naloge - vse to, kar didaktika geografije posamič že razvijala, ni pa še strnila v sistem in približala vsem učiteljem (z učinkovitim sistemom permanentnega izobraževanja, npr. v smislu pedagoških delavnic).

Upam, da se bo na ta izziv didaktika geografije produktivno odzvala.

Botkin J.W. et al., Lernen oder Untergehen. Psychologie heute, September 1979, 43-49

Marentič Požarnik B. Nova pota v izobraževanju učiteljev. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1987

Posch P., Das Projekt "Umwelt und Schulinitiativen". Internationale Konferenz, Linz 1988

Rifkin J., Confession of a heretic. Penguin, New York 1985

Vester F., Ballungsgebiete in der Krise. dtv Munchen 1983

REPUBLIŠKO SREČANJE MLADIH RAZISKOVALCEV 1990

Drago Perko

Republiški odbor Gibanja znanost mladini je v decembru leta 1989 razpisal štiriindvajseto republiško srečanje mladih raziskovalcev za šolsko leto 1989/90 in to s področja kemije, biologije, fizike, astronomije, računalništva in informatike, elektrotehnike, strojništva, geologije, geografije, zgodovine, slovenskega jezika, etnologije, arheologije, umetnostne zgodovine, sociologije, mednarodnih odnosov, politologije in drugih področij. Teme so bile lahko poljubno izbrane, vendar je odbor priporočil obravnavo problematike domačega okolja. Vsebina srečanja je zajemala samostojno izdelano nalogo (tipkopis), priloženo dokumentacijo in zagovor pred republiško strokovno komisijo, ki je preverjala kandidatovo samostojnost pri oblikovanju naloge, pristop, metode in rezultate, sistematičnost in smiselnost podanega gradiva ter splošno razgledanost.

Za geografijo so bile razpisane naslednje teme:

- Zveze med pokrajnotvornimi elementi in določanje pokrajnskoekoloških enot,
- Proučevanje pobočij,
- Proučevanje usadov,
- Ugotavljanje klime naselja,
- Pojavljanje megle v domačem kraju,
- Pokrajinski odnosi med prebivalstvom in nadmorsko višino,
- Ujme, ki so prizadele moj domači kraj (hudournik, pozeba, žled, poplave, potresi, suša, ...),
- Širjenje onesnaženega zraka v mestu ali industrijskem kraju,
- Odlagališča trdih in tekočih odpadkov - nov antropogen element v pokrajini,
- Onesnaževanje in varstvo okolja na primeru izbranega industrijskega obrata (zadruga),
- Odnos prebivalstva do pojavov onesnaževanja okolja,
- Proučevanje gospodarske vloge voda in varstvo okolja,
- Geografsko raziskovanje vodnih mlinov in mlinarstva v izbrani pokrajini - dolini,
- Oskrba z vodo v izbranem naselju,
- Noveše spremembe vzdolž vodnih tokov,
- Geografsko proučevanje agromelioracij v kraških pokrajinah,
- Uporaba umetnih gnojil in zaščitnih sredstev z geografskega vidika varstva okolja,
- Kmetijske delovne organizacije, energija in okolje,
- Melioracije in okolje,
- Širjenje novosti v kmetijstvu,

- Usmerjenost kmetijske proizvodnje,
- Geografsko proučevanje planinskega gospodarstva,
- Preobrazba podeželja s poudarkom na spremembi rabe tal in socioekonomske strukture gospodinjstev,
- Socialnogeografska proučevanja naselij,
- Prometne povezave domačega kraja,
- Vpliv cestnega prometa na degradacijo okolja,
- Vpliv industrijskega obrata na dnevno migracijo delovne sile,
- Dostopnost dnevnih migrantov do delovnih mest v podeželskih naseljih,
- Proučevanje začasnih zaposlenih v tujini,
- Mladinski turizem,
- Kmečki turizem,
- Vrednotenje turističnih zmogljivosti v izbrani pokrajini,
- Položaj italijanske oziroma madžarske skupnosti v Sloveniji,
- Infrastruktura opremljenost domačega kraja (trgovina, obrt, promet, PTT, plinovod, ...),
- Širjenje zazidave na rodovitne površine,
- Razvojno strukturni problemi v urbanih naseljih (mestih),
- Pomen novogradenj (avtocesta, most, bloki) pri transformaciji mestnih delov,
- Gravitacijska območja naselij,
- Pomen terciarnih dejavnosti za razvoj posameznih naselij,
- Historični razvoj naselij (npr. s pomočjo starih razglednic in kart),
- Prebivalstvena analiza depopulacijskega območja

ali naselja,

- Socialnogeografska proučevanja naselij,
- Kaj nam lahko danes povedo stari zemljevidi,
- Moja krajevna skupnost,
- Regionalna geografija naselja
- Regionalna geografija krajevne skupnosti,
- Regionalna geografija občine,
- Regionalna geografija neke pokrajine.

Seveda so si mladi raziskovalci lahko izbrali tudi katerokoli drugo temo, vendar s pogojem, da jo obravnavajo geografsko.

Na razpis je prispelo 18 nalog s 56 avtorji:

1. **Avtocesta po Vipavski dolini** (Primož Praček, Bogdan Repič in Jernej Zajec, Srednja grad-bena in naravoslovna šola Venon Pilon, Ajdovščina, mentor Lojze Likar)
2. **Demografske značilnosti vasi Jelenje** (Magda Jakoš, Srednja šola za trgovinsko dejavnost, Ljubljana, mentor dr. Tatjana Ferjan)
3. **Družbenogeografske spremembe v krajevni skupnosti Sodražica po drugi svetovni vojni** (Marko Jovan, Katarina Kopecky in Katarina Prebil, Srednja šola za družboslovje in splošno kulturo Vida Janežič, Ljubljana, mentor Borut Drobnjak)
4. **Infrastruktura opremljenost domačega kraja - krajevna skupnost Trnovo v Ljubljani** (Marja Bačič in Peter Peterka, Srednja vzgojiteljska šola, Ljubljana, mentor Cita Marjetič)
5. **Kakšno vodo pijemo?** (Helena Korošec in Mojca Grobelnik, Center srednjih šol, Srednja družboslovna in naravoslovna šola, Titovo Velenje, mentorja Vilma Fece in Mira Sajko)
6. **Kmetijstvo v vasi Podgorje pri Kamniku** (Katka Grzinčič, Petra Kerčmar in Tina Tratnik, Srednja ekonomska in naravoslovna šola Rudolfa Maistra, Kamnik, mentor Valerija Podjed)
7. **Lepe planine so čiste** (Sandra Dobič in Sabina Župec, Srednja ekonomska šola, Maribor, mentor Danica Pelc)
8. **Ljubljanski živilski trg in njegova struktura** (Barbara Kranjec in Milena Dimnik, Srednja šola za trgovinsko dejavnost, Ljubljana, mentor dr. Tatjana Ferjan)
9. **Migracije in njihov vpliv na razvoj domačega kraja** (Majda Šraj, Srednja šola za trgovinsko dejavnost, Ljubljana, mentor dr. Tatjana Ferjan)

10. **Onesnaževanje podtalnice na Dravskem polju** (Metka Jazbec in Sonja Lampret, Srednješolski center Dušana Kvedra, Srednja naravoslovna in družboslovna šola, Ptuj, mentor Zlatko Žerak)
11. **Polucijske obremenitve reke Pake** (Tadeja Pačnik in Uroš Zajc, Center srednjih šol, Srednja družboslovna in naravoslovna šola, Titovo Velenje, mentorja Mira Sajko in Angelca Klančnik)
12. **Prevera parkirnih prostorov v središču Maribora** (Moškotevc Dušan in Ozimič Peter, Srednja naravoslovna šola, Maribor, mentor mag. Vlado Drozg)
13. **Primerjava onesnaženosti ozračja v zimskem obdobju 1989-90 z žveplovim dioksidom in dimom na območju Maribora v odvisnosti od lokacije in meteoroloških pogojev** (Janez Vido-vič, Srednja šola pedagoške in kulturne usmeritve, Maribor, mentor Cilka Cafnik)
14. **Raziskava o možnostih mehkega turizma v Pomurju** (Zora Fras, Leonida Jakiša, Martina Omar in Gorazd Sobočan, Srednješolski center pedagoške in tehnične usmeritve, Murska Sobota, mentor Štefan Smej)
15. **Razvoj turizma v občini Ptuj** (Alenka Rozman, Vesna Draškovič, Darinka Kamenšek, Lidija Kmetec, Albina Rihtarič, Liljana Spevan, Mojca Rojko in Zdravka Babič, Srednješolski center Dušana Kvedra, Ekonomska šola, Ptuj, mentor Branka Kampl Regvat)
16. **Turizem in ekologija v Bohinju** (Brane Andjeljkovič in Damjan Snoj, Srednja pedagoška šola, Ljubljana, mentor dr. Anton Gosar)
17. **Urbani in kulturni razvoj mesta Jesenice** (Jožica Zgaga in Tatjana Koželj, Center usmerjenega izobraževanja, Naravoslovna usmeritev, Jesenice, mentorja Tone Konobelj in Jože Vindišar)
18. **Vključevanje kulturne in naravne dediščine v turistično ponudbo Maribora** (Romana Avsec, Andreja Bosina, Renata Jakob, Aleksandra Jakupak, Tamara Peklar, Mihaela Pernat, Violeta Pregarc, Inka Premec, Lidija Rižner, Angela Šket, Sabina Šneider, Andreja Teršavec, Fatime Žaku in Gordana Žnidarec, Srednja šola za gostinstvo in turizem, Maribor, mentor Helena Cvikel)

Naslovi nam povedo, da so bile naloge pestre po vsebini. Dobro bi bilo, če bi bilo v naslednjih letih še

več nalog s področja regionalne geografije.

Pohvalno je, da so skoraj vse naloge dobro grafično in kartografsko opremljene. Večina je rezultat obsežnih terenskih proučevanj, predvsem kartiranja, anketiranja, inventarizacije prostora in podobno. Precej nalog je imelo besedilo urejeno s pomočjo računalnika, ki so ga mladi raziskovalci pogostokrat uporabili tudi za grafične predstavitve vsebine. Glede na prejšnja leta so naloge zelo kvalitetne, nekatere pa so že pravi mali znanstveni dosežki. Mnogo nalog ima tudi praktičen pomen.

Tudi ustne predstavitve so bile zelo uspešne. Avtorji so naloge predstavili zelo samozavestno. Pomagali so si z odlično izdelanimi panoji, velikimi kartami, plakati, prosojnicami, diaprojektorjem, videorekorderjem, računalniško grafiko in slikami.

Izdelava vsega materiala za nalogo in za predstavitev je zahtevala ogromno njihovega prostega časa, če pa sem prištejemo še veliko terenskega dela, brez katerega praktično ne more biti dobre geografske naloge, pa mladim geografom lahko zares čestitam.

Pohvaliti moramo tudi mentorje, ki so prav tako prispevali svoj delež k kakovosti nalog.

Največje napake se še vedno pojavljajo pri citiranju literature in virov in nepravilnem označevanju grafičnih prilog in preglednic. Strokovna komisija je bila mnenja, da bi si mladi raziskovalci morali poleg mentorja na šoli poiskati tudi mentorja na eni od geografskih ali sorodnih institucij (Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU v Ljubljani, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Oddelek za geografijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Oddelek za geografijo na Pedagoški fakulteti v Mariboru), sodelovci katerih so že večkrat izrazili pripravljenost, da pomagajo.

Lepo je, da so naloge tokrat prispele iz več slovenskih pokrajin, kot običajno, pa tudi vrsta (tip) šol, od koder so prišli dijaki, je bolj pestra. Leta 1989 so sodelovale srednje šole iz šestih krajev s 35 dijaki, letos pa srednje šole iz osmih krajev s kar 56 dijaki. Razpredelnica in slika (ljublanske in mariborske občine so združene) pa vendarle kažeta, da so v Sloveniji še ogromne bele lise, od koder ni prišla niti ena naloga.

Kot nagrado za njihovo delo je strokovna komisija predlagala pet nalog za objavo v Geografskem obzorniku in sicer naloge pod zaporedno številko 3,

Preglednica 1: Razporeditev nalog in dijakov po kraju šole

kraj	število nalog		število raziskovalcev	
	1989	1990	1989	1990
Ajdovščina		1		3
Celje	2		5	
Jesenice		1		2
Kamnik		1		3
Ljubljana	7	6	12	11
Ljutomer	4		5	
Maribor	3	4	9	19
Murska Sobota		1		4
Ptuj		2		10
Titovo Velenje	1	2	2	4
Tolmin	1		2	
skupaj	18	18	35	56

4, 8, 11 in 12. To niso nujno najboljše naloge, ampak tiste, ki so glede na vsebino in priloženo gradivo primerne za objavo.

Ljubljansko geografsko društvo je podarilo šestim avtorjem nalog pod zaporedno številko 2, 7, 9 in 16 pravico udeležbe na enodnevni ekskurziji v Mežiško dolino pod strokovnim vodstvom mag. Metke Špes, ki bo 13.10.1990 in bo namenjena predstavitvi ekološke problematike Mežiške doline (železarna Ravne, topilnica v Žerjavu, dolina smrti), na drugi strani pa poizkusu oživljanja celične proizvodnje v malih (družinskih) delavnicah, ki naj bi prispevale k oživljanju depopulacijskega obmejnega območja. Ekskurzija bo namenjena tudi obisku ene izmed višinskih kmetij, katere eksistenco ogroža propadanje gozdov zaradi onesnaženega zraka.

Komisija je podelila avtorjem nalog pod zaporedno številko 1 in 5 pravico udeležbe na ekskurziji v izvedbi organizatorja srečanja.

Strokovna komisija je za dobro slikovno oziroma kartografsko predstavitev naloge oziroma zagovora naloge z lepo knjižno nagrado nagradila nalogi pod zaporedno številko 6 in 17.

Strokovna komisija je posebej izpostavila še naloge pod številko 14, 15 in 18, ki niso bile raziskovalne naloge v klasičnem pomenu, vendar je bilo vanje vloženega ogromna dela, še posebej pri izdelavi plakatov in drugega avdiovizualnega materiala (slike, filmi) pri ustni predstavitvi. Še posebej zani-

mivi in kvalitetno izdelani so bili posterji naloge s številko 18 v stilu posterjev iz akcije Slovenija moja dežela, kjer je bila glavna vsebina namenjena predstavitvi Maribora. Lepo bi bilo, če bi si te naloge ogledali tudi tisti v Mariboru, Ptuj in Murski Soboti (pa tudi drugi), ki so odgovorni za razvoj turizma.

Vsi mladi raziskovalci so dobili po en izvod Geographice Slovenice 17 in 20 ter priznanje za sodelovanje.

Avtorji nalog pod zaporedno številko 10 in 13 se ustnega zagovora, kljub kvakliteti obeh nalog, niso udeležili.

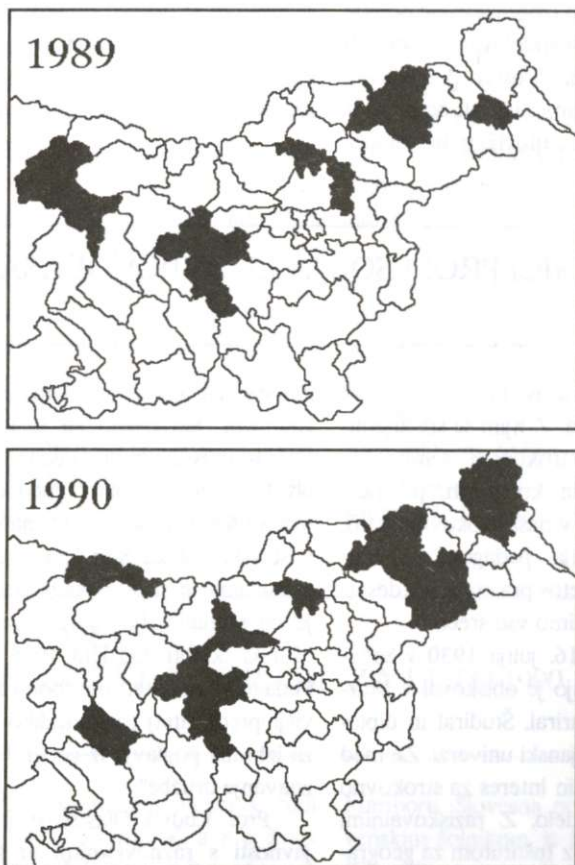
Vse nagrajene avtorje smo o nagradah in o tem, kako jih bodo lahko izkoristili, tudi pisмено obvestili.

Člani komisije so bili: Mitja Bricelj, dr. Anton Gosar, Drago Kladnik, Brane Pavlin, Peter Repolusk, mag. Drago Perko in Andreja Slavec.

Otvoritev in zaključek srečanja sta bila 8.6.1990 v Cankarjevem domu. Srečanje sta s svojo prisotnostjo počastila med drugimi tudi član predsedstva republike Slovenije dr. Dušan Plut in član slovenske vlade, predsednik komiteja za raziskovalno dejavnost in tehnologijo dr. Peter Tancik. Za ustni del zagovora geografskih nalog je svoje predavalnice prijazno odstopil Oddelek za geografijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Upamo, da bomo tudi drugo leto dobili toliko kvalitetnih nalog. Vsi, ki ste imeli letos naloge malo slabše ocenjene, ne smete obupati. Prav nasprotno: na napakah se učimo in prepričani smo, da boste drugo leto izdelali še boljše naloge. Zato vse, ki ste že sodelovali in tiste, ki še niste, pa imate v sebi željo po raziskovanju naše dežele, vabimo, da se udeležite jubilejnega, petindvajsetega srečanja mladih raziskovalcev leta 1991.

Slika 1: Občine, od koder so prišle naloge leta 1989 in leta 1990

NOVA PRIDOBITEV ZEMLJEPISNEGA MUZEJA SLOVENIJE

Bibijana Mihevc

Vse obiskovalce Zemljepisnega muzeja pri Inštitutu za geografijo Univerze E.K. v Ljubljani obveščamo, da bomo predvidoma v začetku septembra odprli nov razstavni prostor v pritličju hiše na Trgu francoske revolucije 7, v kateri deluje Zemljepisni muzej že vrsto let. Vsi, ki ste kdaj obiskali naš muzej, ste se lahko prepričali o prostorski stiski, ki je poleg pomanjkanja finančnih sredstev določala obseg naše dejavnosti. Enega od problemov bomo s pridobitvijo omenjenega prostora zdaj vsaj deloma rešili.

V program naše dejavnosti bomo vnesli nekaj novosti - poleg razstav bomo prodajali literaturo s področja geografije in sorodnih ved, kartografsko gradivo, reprodukcije starih kart, razglednice, diapozitive itd., v kolikor pa bo uspel dogovor s Televizijo Slovenija, bomo predvajali tudi izobraževalne oddaje o Sloveniji. Poleg tega bomo v sodelovanju z ZGDS in posameznimi geografskimi društvi posredovali informacije o njihovem delovanju. Hkrati bo prostor na voljo vsem geografskim institucijam in ustano-

vam za prirejanje manjših okroglih miz, predstavitve novih publikacij ali knjig, predavanja, razstave, predstavitve rezultatov geografskega raziskovalnega dela širši javnosti itd. S svojo dejavnostjo se bomo vključili tudi v širšo turistično ponudbo Ljubljane.

Ker so bili doslej najbolj številni obiskovalci našega muzeja učenci, dijaki in študenti, smo v program vključili tudi ponudbe organizacije naravoslovnih dni in predavanja, ki so se že doslej vsebinsko vključevala v izobraževalne programe osnovnih in srednjih šol.

Skratka, v tem na novo pridobljenem prostoru, ki ga bomo v naslednjih letih še razširili na preostali del pritličja, želimo razširiti strogo muzejsko razstavno dejavnost na že zgoraj omenjene dejavnosti in tako ustvariti potrebno in prijetno središče namenjeno geografom in ostalim obiskovalcem.

Veseli bomo vsake vaše pobude in pripombe. O vseh dejavnostih in novostih vas bomo sproti seznajali v Geografskem obzorniku.

OB ŠESTDESETLETNICI PROFESORJA LUDVIKA OLASA

Marija Košak

Mislim, da je malo geografov, ki ne bi poznali profesorja Ludvika Olasa. Z njim se srečujemo na geografskih in drugih strokovnih seminarjih, posvetovanjih, zborovanjih in kongresih, pri permanentnem izobraževanju pa v naši strokovni lektiri, poznamo pa ga tudi kot učitelja - pedagoga na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Letos praznuje šestdesetletnico in je prav, da mu zaželimo vso srečo.

Ludvik Olas se je rodil 16. julija 1930 v Seborcih v Prekmurju. Gimnazijo je obiskoval v Murski Soboti, kjer je tudi maturiral. Študiral in diplomiral je iz geografije na ljubljanski univerzi. Že med študijem je pokazal ljubezen in interes za strokovno in znanstveno-raziskovalno delo. Z raziskovalnimi temami je vrsto let sodeloval z Inštitutom za geografijo pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti,

kasneje pa z Geografskim inštitutom Univerze v Ljubljani. Strokovno se je izponjeval na univerzi Eotrócs v Budimpešti. Pedagoške izkušnje je pridobil v osnovni šoli v Puconcih, nato na kmetijski srednji šoli v Rakičanu ter na ekonomski srednji šoli v Murski Soboti. Štiri leta je delal tudi na področju urbanizma in prostorskega načrtovanja. Nekaj časa je bil ravnatelj Pokrajinske in študijske knjižnice v Murski Soboti. Od leta 1975 je redno zaposlen na Pedagoški fakulteti mariborske univerze, in sicer kot višji predavatelj za metodiko geografije kakor tudi za izbrana poglavja iz geografije pri predmetu "Spoznavanje družbe".

Prof. Ludvik Olas se je predstavil domači in tuji javnosti s raznovrstnimi in številnimi razpravami, članki elaborati ter z drugimi strokovnimi prispevki.

Njegova raziskovalna in publicistična dejavnost sega na različna področja geografije. Temeljito je preučil geografske značilnosti in učinke selitev v Prekmurju ter v Pomurju, in sicer (dnevno) vozaštvo, sezonce in trajne izseljence. Drugo področje, ki mu je bilo namenjeno Olasovo raziskovalno delo, je sosednje Slovensko Porabje. V številnih prispevkih in elaboratih se je ukvarjal z geografskimi, obče gospodarskimi in družbenimi ter prostorskimi problemi pri urejanju in preurejanju šolskega omrežja na območju Pomurja, še zlasti v Prekmurju. Prav tako ne moremo mimo obsežnega dela, ki ga je opravil naš jubilar na področju krajepisja za potrebe četrte knjige Krajevnega leksikona Slovenije in Enciklopedije Slovenije. Olasovo raziskovalno delo je objavljeno v Geografskem vestniku, Geografskem obzorniku, Geographici Slovenici in Geographici Jugoslavici pa v revijah Sozialgeographische Fragestellungen (Frankfurt), Geographica Polonica (Warszawa), v Nèpujsagu (Budimpešta) pa v zbornikih zborovanj slovenskih geografov itd.

Njegova bibliografija obsega vrsto razprav, ki segajo na različna področja pouka geografije. Največ pozornosti je namenjal vprašanju izbire in uporabe različnih oblik in metod pri pouku geografije ter aktiviranju učencev. Poleg tega je soavtor preizkusnega gradiva za učence (1977), avtor delovnega zvezka - izbor nalog (1983), didaktičnega kompleta za 7. razred osnovne šole ter soavtor učbenika Zemljepis za 7. razred osnovne šole.

Svoje izkušnje in spoznanja na šolskem področju posreduje učiteljem že vrsto let s predavanji na seminarjih in posvetovanjih, na republiških zborovanjih in zveznih geografskih kongresih kakor tudi na drugih znanstveno-strokovnih srečanjih. S predavanji doma in na Madžarskem že dve desetletji sodeluje pri izpopolnjevanju učiteljev slovenskega jezika

v Porabju na Madžarskem. Neštetokrat je vodil njihove strokovne ekskurzije po Sloveniji. Iz madžarščine je prevedel dva učbenika, ki se uporabljata pri dvojezičnem pouku v Slovenskem Porabju na Madžarskem. Po dogovoru s katedro za slovenski jezik v Sombotelu (Szombathely) prevaja tudi Zemljepis za 6. razred osnovne šole.

Prof. Ludvika Olasa poznamo aktivnega člana Zveze geografskih društev Slovenije. Bil je med ustanovitelji in večletnimi predsedniki geografskega aktiva v Murski Soboti, predsednik aktiva in kasneje Mariborskega geografskega društva, dlje časa je bil član izvršilnega odbora GDS oziroma ZGDS in njegovih teles in eno štiriletno mandatno obdobje je bil podpredsednik Nacionalnega komiteja Zveze geografskih društev Jugoslavije. V času službovanja v Murski Soboti je bil tudi predsednik izvršilnega odbora tamkajšnje občinske kulturne skupnosti.

Za opravljeno delo je prejel jubilar več priznanj. Še kot študent geografije je dobil Prešernovo nagrado (1954), Jugoslovansko priznanje "Veteran", in sicer za večkratno sodelovanje na zveznih mladinskih delovnih akcijah. Prejel je občinsko priznanje "Mentor" za delo z mladino in državno odlikovanje Red dela s srebrnim vencem ter Zlato plaketo Pedagoške akademije v Mariboru (1988). Leta 1973 je dobil priznanje - Pohvalo Geografskega društva Slovenije.

Profesorja Ludvika Olasa cenimo kot dobrega pedagoga, ki je in še vedno pomembno prispeva k izobraževanju in oblikovanju slovenskih učiteljev geografije, k njihovem izpopolnjevanju in informiranju.

Našemu stanovskemu kolegi in prijatelju želimo ob njegovem življenjskem jubileju še mnogo uspešnih let na strokovnem področju in vse dobro v zasebnem življenju!

PROF. FRANJO KARAŽINEC -

DOBITNIK ŽAGARJEVE NAGRADE ZA LETO 1990

Milan Natek

Med letošnjimi Žagarjevimi nagrajenci je tudi naš kolega, geograf, prof. Franjo K a r a ž i - n e c , ravnatelj Osnovne šole bratov Polančičev v

Mariboru. Slovesna podelitev najvišjih priznanj slovenskim šolnikom je bila 16. marca 1990 v Štihovi (Okrogli) dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani.

Nagrade in priznanja je dobitnikom izročil Ivan Godec, predsednik odbora Žagarjevih nagrad. Iz obširne utemeljitve in spremljajoče dokumentacije objavljamo krajši povzetek.

Prof. Franjo K a r a ž i n e c je več kot tri desetletja nadvse prizadeven in delaven prosvetni, kulturni in družbenopolitični delavec v vseh okoljih, kjer je delal in živel. Po končanem učiteljsku v Mariboru leta 1953 je odšel na osnovno šolo Koprivno v Mežiško dolino. Tri leta kasneje ga srečamo med učiteljskim zborom v Črni na Koroškem. V tem času se je vpisal na Višjo pedagoško šolo v Ljubljani, kjer je študiral zgodovino in geografijo. Po diplomu 1960 je bil imenovan za ravnatelja osnovne šole Jakobski Dol, kjer je ostal do začetka šolskega leta 1967/68. V obdobju 1967-1974 je ravnateljeval na osnovni šoli bratov Letonjev v Šmartnem ob Paki. V tem času je tudi diplomiral iz geografije in zgodovine na filozofski fakulteti v Ljubljani. Njegovo diplomsko delo sega na področje lokalne in regionalne geografije (Geografija Šmartnega ob Paki).

V jeseni 1974 je postal ravnatelj osnovne šole bratov Polančičev v Mariboru, ki jo vodi uspešno še danes.

Kjerkoli je služboval prof. F. Karažinec, povsod je zapustil za seboj vidne sledi svojega uspešnega in

predanega dela, vzornega ravnatelja, kulturno-prosvetnega, društvenega in družbenopolitičnega delavca. Z njegovim imenom so povezana nova ali preurejena in posodobljena šolska poslopja v Koprivni in Črni na Koroškem pa v Jakobskem Dolu, dozidava in preureditev in vpeljava sodobne učne tehnologije na OŠ bratov Polančičev v Mariboru. S svojim zavzetim, nesebičnim, preudarnim in poštenim delom bodisi v šoli, krajevni skupnosti kakor tudi na področju najraznovrstnejših družbenih dejavnosti na območju občine ali mesta, povsod je nemalo prispeval k razvoju okolja, v katerem je delal in živel. Vedno in povsod se je zavedal, da sta za sodoben pouk in vzgojo potrebna strokovno dobro izobražen in široko razgledan učitelj pa sodobno urejena in opremljena šola, prijetno in ustvarjalno delovno vzdušje v kolektivu in kar se da neposredno in tesno sodelovanje s starši. Z osebnim vzgledom je znal šolo in z njo vse učitelje vpeti v tako delo in jo približati učencem, staršem in vsem ljudem, med katerimi je neumorno in uspešno delal in ustvarjal.

Našemu nagrajencu, prof. Franju K a r a ž i n c u, iskreno čestitamo k visokemu družbenemu priznanju! Obenem pa mu želimo še nadaljnjih uspehov na področjih, ki jim je posvetil vse svoje delovne sposobnosti in ustvarjalne moči!

IV. GEOGRAFSKE PERIODIČNE PUBLIKACIJE - SR SRBIJA

Janja Turk

Publicistično geografsko dejavnost v SR Srbiji lahko ocenimo za najbolj plodovito v Jugoslaviji. Geografi objavljajo strokovne geografske prispevke v več geografskih periodičnih publikacijah. Vsaka geografska institucija ima tudi svoje glasilo. V ospredju je Srpsko geografsko društvo z najdaljšo tradicijo izdajanja geografskih revij. Poleg revije Glasnik Srpskog geografskog društva je tu še revija Globus z metodično-didaktično vsebino in poljudno-znanstvena revija Zemlja i ljudi, ki popularizira geografijo med mladimi. Periodični publikaciji Posebna izdanja in Memoires pa objavljata znanstvene geografske monografije. Slednja ima razprave v tujih jezikih.

Odsek za geografiju i prostrno planiranje na PMF Univerze v Beogradu izdaja dve publikaciji - letnik Zbornik radova in občasno periodično publikacijo Posebna izdanja.

Geografi geografskega instituta "Jovan Cvijić" SANU objavljajo znanstvene geografske razprave v svojem Zborniku radova in Posebnih izdanjih.

Strokovne članke z geografsko vsebino pa geografi med drugimi revijami objavljajo tudi v revijah Turizmologija in Turizmologija-posebna izdanja, ki ju izdaja Viša turistična škola v Beogradu.

1. GLASNIK SRPSKOG GEOGRAFSKOG DRUŠTVA

2. -
3. Srpsko geografsko društvo
11000 Beograd, Studentski trg 3/III
4. 1912
5. Dvakrat letno

Glasnik Srpskog geografskog društva je geografska revija z najdaljšo tradicijo v Jugoslaviji. Srpsko geografsko društvo so ustanovili leta 1910, le dve leti kasneje pa so pričeli izdajati Glasnik Srpskog geografskog društva. Do leta 1947 je revija nosila ime Glasnik Geografskog društva; od leta 1948 pa izhaja kot Glasnik Srpskog geografskog društva. Vsako leto izideta dve številki. Prispevki so objavljeni v cirilici, daljši strokovni prispevki imajo tudi povzetke v francoskem ali angleškem jeziku.

Vsebina vsakega zvezka je razdeljena v posamezne rubrike: strokovni članki, krajši prispevki, pregled geografske literature ter geografska kronika. Strokovni članki zajemajo tematiko iz različnih geografskih vej, nanašajo se na posamezne regije v Srbiji in Jugoslaviji ali pa posegajo na posamezna metodološka in teoretična vprašanja geografskih pojavov. V pregledu literature so objavljene recenzije geografskih publikacij v Jugoslaviji in po svetu. V geografski kroniki pa so objavljena poročila o delu Srpskega geografskega društva, o življenju in delu geografov društva ali vidnih svetovnih in jugoslovanskih geografov. V tej rubriki pa so zbrana tudi obvestila o geografskih simpozijih in konferencah.

1. GLOBUS
2. Časopis za geografska didaktička i metodološka pitanja
3. Srpsko geografsko društvo
11000 Beograd, Studentski trg 3/III
4. 1969
5. Enkrat letno

Globus je poleg Nastave geografije in Geografskega obzornika revija, katere vsebina je posvečena vprašanjem metodike in didaktike geografskega pouka. Revijo izdaja Srpsko geografsko društvo od leta 1969 dalje, izhaja kot letnik, zadnja leta je nekaj zamude. Objavljeni članki so v cirilici in nimajo povzetkov v enem od svetovnih jezikov.

Že ob pričetku izdajanja te revije si je uredništvo zadelo smel načrt vsebine te revije, ki ga ohr-

njajo še danes. Čeprav je ta revija prvenstveno namenjena vprašanjem napredka in razvoja geografskega pouka v osnovnih in srednjih šolah, so posamezne rubrike namenjene novim dogajanjem v geografski stroki in sorodnih vedah, aktualnim geografskim pojavom doma in po svetu itd.

Vsebinska zasnova revije se kaže tudi v stalnih rubrikah - pedagoška praksa, novo-aktualno-pomembno, geografske ekskurzije, geografska enciklopedija, krajši prispevki-novice-zanimivosti, statistika, bibliografija in kronika.

Prispevki z metodično-didaktično vsebino so objavljeni v prvi rubriki "pedagoška praksa", prispevki so vsebinsko pestri, avtorji so iz vse Jugoslavije. Aktualne geografske vsebine iz domovine in sveta so v drugem delu. Obravnavajo aktualne geografske pojave, ki bralca seznanijo z novimi dogajanjem na posameznih področjih geografije. V zadnji številki Globusa so med drugim naslednje teme: potamološke značilnosti Jugoslavije, svetovna gospodarska kriza in države v razvoju, prebivalstvo Indije... Zanimivi so tudi prispevki v rubriki "krajši prispevki", kjer so v telegrafskem slogu zbrane geografske zanimivosti iz Jugoslavije in sveta. Revijo zaključujeta tradicionalni rubriki bibliografija in kronika. Prva z obvestili o novih domačih in tujih geografskih publikacijah ter slednja s podatki o geografskih prireditvah itd.

1. ZEMLJA I LJUDI
2. Popularno naučni zbornik
11000 Beograd, Studentski trg 3/III
4. 1951
5. Enkrat letno

Srpsko geografsko društvo izdaja poleg strokovnih znanstvenih periodičnih publikacij tudi poljudno znanstveno revijo Zemlja i ljudi. Revija ima dolgoletno tradicijo, prvo številko so natisnili že leta 1951. Vsako leto izide en zvezek malega formata v obsegu do sto strani. Prispevki so tiskani v cirilici, teksti so dopolnjeni s številnimi črno-belimi fotografijami, skicami in kartami.

Vsebina revije je pestra, že sam naslov navede na vsebino. Glavni poudarek je na regionalni geografiji, predstavitvi posameznih držav in pokrajin po svetu - npr. dežele ob reki Niger, Portugalska, Korzika, Sahara; zanimivi so prikazi mest po svetu in v

Jugoslaviji - npr. Hanoi, Beograd, Debar; pogosto pa so v reviji tudi prispevki, ki obravnavajo geografske probleme - npr. razvoj prebivalstva v Indiji, turistične regije Jugoslavije itd. Vsi navedeni primeri so iz zvezka št. 35, leta 1985.

1. POSEBNA IZDANJA/Srpsko geografsko društvo
2. -
3. Srpsko geografsko društvo
11000 Beograd, Studentski trg 3/III
4. 1927
5. Enkrat letno, zadnja leta po tri številke letno

Posebna izdanja Srpskega geografskega društva izhajajo že od leta 1927. Sprva je izšel vsako leto po en zvezek, zadnja leta pa tudi po trije zvezki. V publikaciji so pretežno objavljene znanstvene geografske monografije. Tiskane so v cirilici, imajo pa povzetke v francoskem ali v angleškem jeziku. Strokovne razprave dopolnjujejo obširni pregledi literature in virov, črno-bele fotografije, skice, tabele in karte. Vsebine monografij so z vseh področij geografije, regionalno pa obravnavajo geografske probleme Jugoslavije kot celote, posameznih republik ali regij. Iz vsebine zadnjih zvezkov sem kot primer izbrala naslednje teme: Beli Drin - hidrološka študija, turistična valorizacija Šar-planine, nacionalni park Durmitor, glacialni in periglacialni relief južnega Velebita, potniški promet na mejah Jugoslavije itd.

1. ZBORNİK RADOVA Odsek za geografiju i prostorno planiranje
2. -
3. Prirodno-matematički fakultet
Odsek za geografiju i prostorno planiranje
11000 Beograd, Studentski trg 3/III
4. 1954
5. Enkrat letno

Geografi doseka za geografiju i prostorno planiranje PMF v Beogradu objavljajo svoje strokovne razprave v reviji Zbornik radova. Zbornik radova ima dolgoletno tradicijo, začel je izhajati že leta 1954, izhaja bolj ali manj redno vsako leto; tako da je skupaj izšlo že trinideset števil. Tematika prispevkov je pestra z različnih področij geografije. Članki so v cirilici, tujim bralcem pa so namenjeni povzetki v francoskem jeziku.

1. POSEBNA IZDANJA/Prirodno matematički fakultet univerziteta u Beogradu, Odsek za geografiju i prostorno planiranje
2. -
3. Prirodno-matematički fakultet
Odsek za geografiju i prostorno planiranje
11000 Beograd, Studentski trg 3/III
4. 1967
5. Občasno

Odsek za geografiju i prostorno planiranje PMF v Beogradu izdaja poleg Zbornika radova tudi Posebna izdanja. Čeprav je prvi zvezek izšel že leta 1967, so dosedaj izšli le trije zvezki. V prvem zvezku je objavljena geografska študija reliefa Mačve, druga dva zvezka pa imata značaj zbornika. V drugi številki so objavljeni referati s simpozija Geografija i turistička praksa leta 1971 v Bukovački banji. Zadnji zvezek pa je posvečen 90-letnici dela geografskega zavoda PMF v Beogradu. Referati slednjega so posvečeni razvoju in uporabi geografske vede v Srbiji.

1. ZBORNİK RADOVA Geografski institut "Jovan Cvijić"
2. -
3. Geografski institut "Jovan Cvijić" SANU
11000 Beograd, Knez Mihajlova 35/III
4. 1951
5. Enkrat letno

Zbornik radova je osrednja revija Geografskega instituta "Jovan Cvijić" Srpska akademija nauka i umetnosti v Beogradu. Revijo so pričeli izdajati že leta 1951 in nekaj let so izšle do tri številke letno, zadnja leta pa vsako leto izide en zvezek. Prispevki v reviji so v cirilici, s povzetki v francoskem jeziku in UDK vrstili. Tematika člankov je pestra, članki o J. Cvijiću, fizični in družbeni geografiji posameznih delov Jugoslavije, predvsem iz Srbije, pisano besedo dopolnjujejo skice, karte in grafiki.

1. POSEBNA IZDANJA/Geografski institut "Jovan Cvijić"
2. -
3. Geografski institut "Jovan Cvijić" SANU
11000 Beograd, Knez Mihajlova 35/III
4. 1949

5. Enkrat letno

Posebna izdanja Geografskega instituta "Jovan Cvijić" objavljajo znanstvene geografske monografije in doktorske disertacije. Prva knjiga je bila tiskana že leta 1949, do leta 1985 pa je izšlo že štirinindeset zvezkov. Zvezki obsegajo do dvesto strani, teksti so v cirilici s povzetki v francoskem jeziku. Študije so dopolnjene s številnimi geografskimi prilogi, tabe-

lami in obsežnimi pregledi literature in virov. Geografske monografije pretežno obravnavajo geografsko problematiko Srbije, niso pa izjema tudi študije iz ostalih delov Jugoslavije. Nekaj primerov iz vsebine zadnjih zvezkov: agrarna geografija zahodne Srbije, razvoj živinoreje v zahodni Srbiji, prebivalstvo in migracije v vzhodni Srbiji, neotektonika zahodne Srbije, mesta Črne gore, geografska študija Nikšića itd.

UJMA

Milan Orožen Adamič

V maju je bila natisnjena četrta števila revije Ujma, ki je posvečena vprašanju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Izhaja enkrat letno in ta številka je s preko 200 stranmi najdebelejša doslej. Revijo izdajata Republiški štab za civilno zaščito in Republiški sekretariat za ljudsko obrambo. Z raziskavami, poročili in drugimi prispevki so, kot doslej, sodelovali mnogi geografi.

V lanskem letu so obilne padavine v začetku julija prispevale k eni od doslej največjih naravnih nesreč pri nas. Številni usadi oziroma plazovi so razdejali in dobesedno opustošili Haloze. Poplavljala je Dravinja in tudi druge reke s pritoki. Škoda je bila izredno velika. Številni kraji so bili tudi po več dni odrezani od sveta. To je velika naravna nesreča na obsežnem območju, s širokim spletom posledic in zelo veliko materialno škodo.

Naravnim nesrečam je skupno to, da izjemen pojav, dogodek ali proces v naravi povzroči škodo z uničujočimi posledicami v določenem prostoru in

času. Glavni vzrok ekoloških nesreč pa je (za razliko od naravnih) človek, ki s svojim ne dovolj pretehtanim in neodgovornim ravnanjem, vpliva na preoblikovanje obstoječih naravnih sistemov. Onesnaževanje najrazličnejših oblik je dober primer ekološke nesreče. Ena od uporabnih definicij za ekološke nesreče je, da predstavljajo za človeka ali naravo določeno grožnjo, dogodek, pojav, ki je posledica človekove dejavnosti. Obema velikima skupinama nesreč je skupna povezanost človeka z naravo, z naravnimi danostmi, s pojavi in procesi, skratka z okoljem v najširšem pomenu besede.

Zato je pojasnjevanje vzrokov in raziskovanje naravnih in ekoloških nesreč pomemben element in temeljni kamen v razreševanju perečega problema današnjega časa: odnosa človek - okolje. Odgovoren odnos do okolja, preprečevanje in varstvo pred nesrečami vseh vrst je ne nazadnje tudi pomembno ekonomsko vprašanje, vprašanje preživetja, razvoja in prihodnosti.

5. ZNANSTVENO POSVETOVANJE GEOMORFOLOGOV JUGOSLAVIJE V KRŠKEM

Drago Natek

Od 18. do 22. junija letos smo se geomorfologi Jugoslavije zbrali v Krškem na 5. znanstvenem posvetovanju z naslovom "Geomorfologija in geokologija". Preko 70 geomorfologov, geografov,

geologov in strokovnjakov drugih strok iz Slovenije, Hrvaške, Srbije in Kosova je štiri dni uživalo v zanimivih referatih, terenskem delu in gostoljubnosti domačinov.

Glede na hiter napredek geomorfologije, vsaj v treh poglavitnih raziskovalnih središčih (Ljubljana, Zagreb, Beograd), ki prehaja preko tradicionalnih okvirov morfogeneze in glede na veliko potrebo po stikih med strokovnjaki različnih strok, katerih delo je povezano z reliefom, je organizator predlagal razširjeni krog tem. Ta naj bi poleg geomorfologije obsegal še povezanost reliefa in geomorfnih procesov z drugimi elementi pokrajine (geološka zgradba, voda, človekovo delovanje idr.). Proučevanje teh povezav, predvsem med abiotskimi elementi pokrajine, pa je delovno področje geoekologije, nove, interdisciplinarne stroke, ki se v svetu naglo razvija.

Organizator posvetovanja je bil Geografski inštitut Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, pokrovitelj pa skupščina občine Krško s predsednikom dipl.ing. Vojkom Omerzujem. Brez finančne in materialne podpore pokrovitelja, Sava projekta iz Krškega kot soorganizatorja, Nuklearne elektrarne, Papirnice Videm in drugih delovnih organizacij sploh ne bi mogli pripraviti posvetovanja v teh sušnih časih, kljub finančni podpori Republiškega sekretariata za znanstveno dejavnost in tehnologijo.

Na posvetovanju so udeleženci predstavili 37 zanimivih referatov, ki so bili razdeljeni v naslednje tematske sklope:

- Uvodni referati (4)
- Geomorfologija, naravne nesreče in človek (7)
- Geomorfologija in voda (2)
- Recentni geomorfološki procesi (6)
- Metode geomorfološkega proučevanja (4)
- Terciarna in kvartarna geomorfologija (8)
- Geomorfologija in geološke strukture (6)

Posvetovanje je spadalo tudi v okvir praznova-

nja 100-letnice rojstva Antona Melika. V uvodnem referatu je Peter Habič predstavil pomen A. Melika za jugoslovansko geomorfologijo.

Organizator je pripravil še dve poldnevni in eno celodnevno ekskurzijo po slikovitih in geomorfološko zelo zanimivih pokrajinah jugovzhodne Slovenije (okolica Krškega in Brežic, vzhodni del Posavskega hribovja med Sevnico in Šentjurjem ter celodnevna ekskurzija po Dolenjskem).

V okviru posvetovanja je potekala tudi okrogla miza o geoekološki problematiki spodnjega Posavja, na kateri so kompetentni strokovnjaki predstavili različne vidike hudih konfliktov med naravo in človekom v spodnjem Posavju, ki so posledica naglega razvoja regije in močne koncentracije različnih dejavnosti na omejenem prostoru Krško-Brežiškega polja. V živahnih diskusijah se je izkazalo, da poglavitni problem regije ni nuklearna elektrarna, marveč do skrajnosti onesnažena Sava, kar se že odraža tudi v podtalnici, ter prekrivanje interesov prostorsko zelo zahtevnih dejavnosti na Krško-Brežiškem polju (kmetijstvo, načrtovane savske elektrarne, pridobivanje gramoza, avtocesta, hitra železnica idr.).

Posvetovanje je po mnenju vseh udeležencev zelo dobro uspelo, pokazali pa so se tudi pozitivni učinki vsakoletnih zborovanj, tako v intenzifikaciji raziskovalnega dela geomorfologov, izbiranju aktualnih tem, ki prehajajo okvirje klasične geomorfologije, uporabnosti rezultatov v praksi in, ne nazadnje, v visoki kvaliteti predstavitev referatov. Velik uspeh posvetovanja je tudi začetek dialoga med strokovnjaki različnih profilov, ki bo, upajmo, prerasel v plodno interdisciplinarno sodelovanje.

6. posvetovanje geomorfologov bo prihodnje leto pripravila Hrvaška, verjetno na Lošnju.

ODPRAVA LJUBLJANSKEGA GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA V PROKLETJE

Drago Natek

21 članov društva se je od 29.junija do 4.julija letos udeležilo društvene odprave v Prokletije. Predvsem po zaslugi sončne uprave, ki je poskrbela za prekrasno vreme, in manj po zaslugi vodje, ki ni vzdržal do konca, je odprava kljub vsakodnevnim

težavam dobro uspela. Organizatorji upajo, da so malce preveliki fizični napor (npr. 13 ur hoje s 25-kilogramskim nahrbtnikom v enem dnevu pri ca.25°C) že pozabljeni in da so ostali samo lepi spomini na prijetno družbo in srečanja s čudovito

naravo in ljudmi teh odmaknjenih gora.

Izhodišče odprave so bile Rožaje v povirju Ibra (Črna gora), od koder smo se s kamionom odpeljali na preval Kula (ca.1800 m nmv.). Prvi dan smo se povzpeli na Žljeb (2352 m) in Maja Rusolijo (2381 m), drugi dan pa na Hajlo (2400 m). Najlepše doživetje tega dne je bilo srečanje z albanskimi pastirji na planini Štedim, ki je pravcata velika vas sredi ogromnih travnatih planjav ob vznožju Ahnice. Kot da bi se v naših gorah pomaknili za dvesto let nazaj, ko je redke turiste povsod obdajalo živahno planšarsko življenje in naravna gostoljubnost domačinov!

Tretji dan odprave so naporu 13-urne hoje v veliki meri izničili lepote obsežne Mokre planine in Planinice. Pogled proti Čakorju izpod Smiljevice, ki se je skrival v meglicah daleč nekje za gorami in je bil cilj etape, je vzel dobršno mero veselja tudi najodpornejšim. Vsak od nas bi rajši šel po zloznih poteh malo naokrog, toda naš vodja jo je ubiral kar čez drn in strn.

Hudi naporu prvega dela odprave ter "izbrana" hrana v gostilni na Čakorju so terjali velik davek, tako da se je odprava nadaljevala z dvotretjinsko večino. Že zgodaj zjutraj smo izgubili tudi našega vodjo, mag. Srdjana Belija iz Prištine.

Za razliko od prvega dela poti, ki je potekala po pretežno apniških in dolomitnih severnih Prokletijah, smo v drugem delu hodili po paleozojskih skrilavcih in kremenovih konglomeratih, v katerih je nastalo

povsem drugačno visokogorsko okolje, kakršnega iz naših gora nismo vajeni. Ves čas smo hodili po razvodnem grebenu med Metohijo in Črno goro, po neskončnih visokogorskih pašnikih v višinah med 2000 in 2200 m, prekritih s preprogami gorskega cvetja, od ene skupine pastirjev do druge. Prvi dan smo se povzpeli na slikoviti Starac (2426 m), naslednje jutro pa še na Tromedo (2365 m), kjer smo lahko pokukali tudi v skrivnostno Albanijo.

Ob sestopu smo bili povabljeni v goste h graničarjem na samotno karavlo v krnici pod Vujkovim kršem, nato pa nadaljevali pot do čudovitega Ridskega jezera (1980 m) v krnici pod Kršem Bogičevce, sredi morenskih nasipov iz ogromnih kamnitih blokov, poraščenih s stoletnimi orjaškimi molikami. Najbolj vročehrvni so si privoščili celo kopel v mrzli vodi.

Zadnji del odprave je bil sestop po grebenu Malega Rida, skozi temačni gozd z lišaji poraščenih smrek. Za "posladek" je bila poltretja ura pešačenja po cesti do Plava, kjer smo se ponovno zbrali vsi člani odprave in se ohladili s slastnim pivom in kopanjem v Plavskem jezeru.

Kljub že omenjenim zadregam je odprava uspešna v tolikšni meri, da smo se odločili nadaljevati s tovrstnimi popotovanji po povsem nepoznanih, vendar eksotičnih in po malem divjih gorah Balkanskega polotoka, pa tudi drugod po svetu.

RAZPIS 7. JUGOSLOVANSKEGA ZBOROVANJA O ŠOLSKI GEOGRAFIJI

Slavko Brinovec

Komisija za geografsko izobraževanje pri Zvezi geografskih društev Jugoslavije razpisuje 7. jugoslovansko zborovanje o šolski geografiji z naslovom Aktualizacija pouka geografije.

1. 7. jugoslovansko zborovanje o šolski geografiji
AKTUALIZACIJA POUKA GEOGRAFIJE
bo oktobra 1991 v Kranjski gori. Simpozij bo trajal dva dni, tretji dan bo organizirana ekskurzija
2. Zborovanje bo potekalo plenarno.

Teme bodo sledeče:

1. Izobraževalna tehnologija
 2. Didaktični sistem pouka
 3. Oblike neposrednega opazovanja
 4. Izobraževanje učiteljev geografije
3. Rok za prijavo referatov je 15.7.1990. Prijava mora vsebovati ime in priimek, naziv, naslov referenta, točen naslov referata s povzetkom na eni strani, kjer je točno navedena problematika referata.
 4. Prijave pošljite na naslov: Zveza geografskih

društev Jugoslavije - 7. jugoslovansko zborovanje šolskih geografov, Aškerčeva 12, 61 000 Ljubljana.

5. Vse prijave in resimeje bo pregledala Komisija za

geografsko izobraževanje, ki bo pravočasno obvestila vse zainteresirane o potrditvi ali zavrnitvi prijavljenih tem.

OBVESTILO O MEDNARODNEM GEOGRAFSKEM SEMINARJU NA PEDAGOŠKI FAKULTETI MARIBOR

Uroš Horvat

V dneh 18. in 19. oktobra 1990 bo Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Maribor organiziral mednarodni geografski seminar z naslovom "Vpliv inovacijskih procesov na preobrazbo pokrajine". Poleg organizatorjev bodo na seminarju sodelovali geografi z Univerze v Bayreuthu (ZRN) in Univerze v Ljubljani.

Seminar predstavlja nadaljevanje uspešnega sodelovanja med obema inštitucijama iz Slovenije in Univerzo v Bayreuthu, katerega rezultat je bil tudi uspešen geografski seminar na temo sodelovanja držav EGS z državami Jugovzhodne Evrope, ki ga je oktobra 1989 v Bayreuthu organiziral prof. dr. J. Maier s sodelavci.

Letošnji seminar bo potekal v dveh delih. V četrtek, 18. oktobra 1990, bo na Pedagoški fakulteti v Mariboru enajst referentov predstavilo svoje pris-

pevke z različnih področij: agrarna problematika - zlasti vpliv zložb zemljišč, biokmetijstvo, ekološka problematika, vpliv naravnih nesreč, pomen dislociranih obratov, razvoj turizma - zlasti termalnih in termomineralnih zdravilišč, razvoj vaških naselij ipd. Vsi referati bodo objavljeni tudi v 4. številki Znanstvene revije, ki jo izdaja Pedagoška fakulteta Maribor in bo izšla ob tej priložnosti.

V petek, 19. oktobra 1990 bo organizirana ekskurzija v Haloze pod strokovnim vodstvom prof. dr. V. Klemenčiča in prof. dr. V. Bračiča. Poseben poudarek bo na predstavitvi doline Jesenice, ki jo je poleti 1989 prizadela ujma.

Vse zainteresirane vabimo, da se seminarja udeležijo. Podrobne informacije dobite na Oddelku za geografijo Pedagoške fakultete Maribor.

UDK 914.971.15

UDC 914.971.15

KOSOVO

Mirko Pak, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Daljši prispevek, ki podaja celovito geografsko podobo Kosova.

UDK 911.5(541.35)

UDC 911.5(541.35)

OSNOVNE AGRARNOGEOGRAFSKE POTEZE NEPALA

Drago Kladnik, Inštitut za geografijo Univerze, Trg francoske revolucije 7, 61000 Ljubljana

Nepal je dežela mnogih kontrastov, pogojenih z velikimi razlikami v naravnogeografskih potezah. Prispevek osvetljuje bistvene značilnosti in probleme pridelave hrane, ki jih povzročajo nekontrolirana rast prebivalstva, neustrezna zemljiško-posestna struktura, tradicionalizem, avtarkičnost, pomankanje inovacij in prekomerna raba v marginalnih, hribovitih območjih. Poudarek je tudi na ekoloških komponentah.

UDK 502.5(63)

UDC 502.5(63)

O SUŠI IN LAKOTI V ETIOPIJI

Tatjana Šifrer, Pugljeva 26, 61000 Ljubljana

Prispevek govori o vzrokih in posledicah suše in lakote v Etiopiji.

UDK 911.3:312(497.12)

UDC 911.3:312(497.12)

SLOVENSKE OBČINE - GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALCEV

Drago Perko, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 5, 61000 Ljubljana

Članek govori o gibanju števila prebivalcev na osnovi današnjih občin.

UDK 502.3(47)

UDC 502.3(47)

PROBLEMI VARSTVA OKOLJA V SOVJETSKI ZVEZI

Tatjana Šifrer, Pugljeva 26, Ljubljana

Članek obravnava poglobitne probleme varstva okolja v Sovjetski zvezi.

UDK 528

UDC 528

MORDA ŠE NISTE VEDELI VSEGA O GEO- DEZIJI - SPLOŠNO O GEODETSKI SLUŽBI

Božena Lipej, Republiška geodetska uprava, Kristanova 1, 61000 Ljubljana

Predstavljena je organiziranost in delovanje geodetske službe ter izdajanje in arhiviranje geodetskih podatkov.

UDK 371.3:91
UDC 371.3:91

POSREDNE OBLIKE DELA PRI POUKU
GEOGRAFIJE

Slavko Brinovec, Gimnazija Kranj, Koroška 13,
64000 Kranj

Avtor prikazuje najrazličnejše posredne oblike
pouka geografije.

UDK 371.3:91
UDC 371.3:91

POUK GEOGRAFIJE IN RAZVIJANJE EKO-
SYSTEMSKEGA MIŠLJENJA

Barica Maretič Požarnik, Oddelek za psihologijo,
Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Razmišljanje psihologa na okrogli mizi o optimizaciji
in vertikalni strukturiranosti pouka geografije FF
Ljubljana, 6. 12. 1989.

